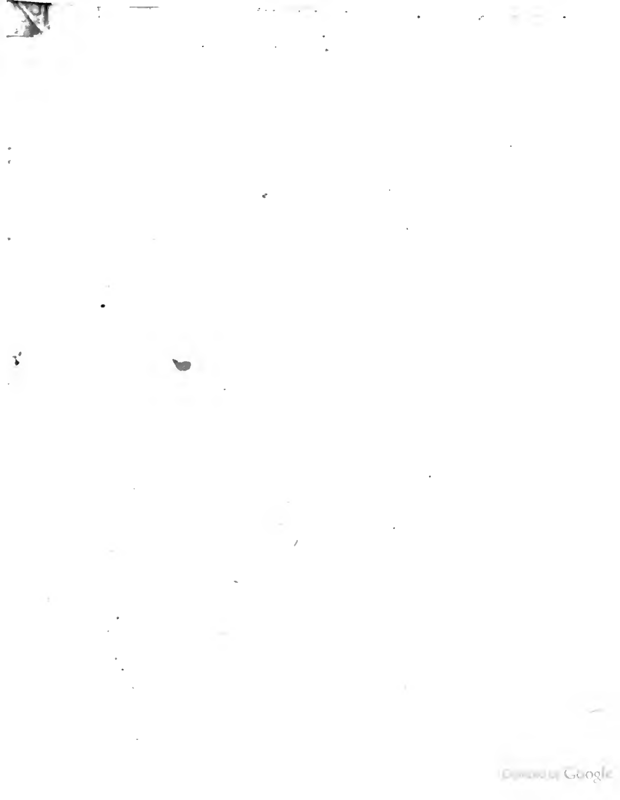

7
5 I
35

ANDREÆ MAXIMILIANI FREDRO
GESTORVM POPULI POLONI
sub
HENRICO VALESIO, POLONORVM
postea vero GALLIÆ REGE.

DANTISCI
Sumptibus Georgii Försteri, S. R. M. *Bibliopolæ*,
M.D.C.LII.
Cum Privilegio S. R. M. Poloniæ et Sueciæ.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

Serenissimo atque Invictissimo
Principi ac Domino

D^n. JOANNI CASIMIRO,

Dei gratia

REGI POLONIÆ

Magno Duci

LITHUANIÆ, RUSSIÆ, PRUSSIÆ, MASOVIÆ, SAMOGITIÆ, LIVONIÆ, SMOLENSCIÆ, SEVERIÆ, CZERNICHOVIÆQUE;

Nec non

SUECORUM, GOTHORUM, VANDALORUM HÆREDITARIO REGI;

Domino Clementissimo.

PRodit nunc demum in lucem, novus, eximii in Republica Polona, Viri partus Historicus, cui obstetrices in edendo manus dum accom-

modo, haut equidem vitio vertes, Regum potentiſſime, quod Majeſtati Tuæ forma tali donatum offeram. Cui enim, quàm Sereniſſimæ Majeſtati Tuæ, tributaria veneratione conſecrarem, qui pulcherrima Orbi hiſtoria es futurus? Quæ de Te ſcribenda erunt? imò quæ ſcribenda non erunt? Hæc dum amori admirationique immiſta revolvet poſteritas, fidem dabit ingentibus factis tuis, dum in majora mox incurret. Vident quotidie, felices, qui tuo ſeculo vivunt Poloni, Te non ſolùm ſupra ſe, ſed pro ſe eſſe. Vident, in ſpecula Patriæ ſtare coronatum, quem

quem non tam tropæa aliena, quàm nupera ſua, de ſomno exſuſcitent, ut ſecura vel inter tubas ac lituos, profundum poſſit, tuo in ſinu, dormire Polonia. Quantum invidebunt ævo noſtro venturi Nepotes, cum iſta relegent, quæ Tu ipſe Tibi, ferro ductis palmaribus lineis ſanguine barbarorum, Elogia inſcripſiſti. Nulla ingenii aſſequetur celeritas, abjectis ſignis, abjecta & relicta inter manubias victori Fama, hoſtes Tuos, divinæ Virtutis Tuæ fulmen, per calcata ſuorum cadavera, fugientes tam turpiter expalluiſſe, fæderatum rebellibus Gelonum non miror, poſt-

quam ei tantum ſanguinis, Tua & Tuorum manu fuerit diminutum, jure in tam latè ſtagnante tabo naufragium formidavit. Et verò campo ille fugiſſe non contentus, quia inſequentem Te adhuc præſentemque, illi ſuus timor pingebat, ex vita ipſa profugit, Tui metu, nec potuit, inter tot ſuorum umbras, luce perfrui longiore. Tu interim, Rex invictiſſime, ultrò enatas ex oſſibus proſtratorum oleas, palmaſque Lechiæ ex glorioſis ſudoribus Tuis, ſanieque cæſorum ſurgentes, Vota Tua; ingenteſque conatus proferens, hoſtem domuiſſe, Victoria-

rum

rum vix in partem admittens, novos de Te ipſo triumphos attollis, magnaque, facta tua majoribus continuò factis, vincis. Talem Te diù Poloniæ Tuæ ſervent clementes Superi, ut Tu ſerves Poloniam, atque illis favere porro pergas, qui Heroica Veſtra facta ab oblivione vindicant.

Sacræ ac Sereniſſimæ Regiæ Mtis Tuæ

Dantiſci 5 Auguſti Anno 1652.

Humillimus ſubditus

GEORGIUS FÖRSTERUS.

C. Cri-

C. Criſpus Saluſtius, de bello Catilinario.

PRofectò fortuna in omni re dominatur. ea res cunctas ex libidine magis quàm ex vero celebrat obſcuratque. Atheniensium res geſtæ, ſicut ego exiſtimo, ſatis amplæ magnificæque fuere; verùm aliquanto minores tamen quàm famâ feruntur, ſed quia provenere ibi magna ſcriptorum ingenia, per terrarum orbem Atheniensium facta pro maximis celebrantur. ita eorum, qui ea fecere, virtus tanta habetur, quantum verbis ea potuere extollere præclara ingenia. At Populo Romano nunquam ea copia fuit; quia prudentiſsimus quiſque negotioſus maximè erat, ingenium nemo ſine corpore exercebat. Optimus quiſque facere quàm dicere, ſua ab alio benefacta laudari, quàm aliorum narrare, malebat.

APPROBATIO.

HIc liber Illuſtris ac Magnifici Domini ANDREÆ MAXIMILIANI FREDRO imprimatur. Nomine Magnifici Domini Rectoris Academiæ R. D. *Iacobi Uſtienſis*, Librum hunc, ſingulari judicio & ſtylo eleganti conſcriptum, ſubſcribit

JOANNES BROSCIUS,
Sacræ Theologiæ Baccalaureus.

Aut ſic loqui Hiſtoriam oportet, vel aliàs tacere.

S. I. N. m. p.

Sere-

ANDREÆ MAXIMILIANI FREDRO

Gestorum Populi Poloni,

Sub

HENRICO VALESIO POLONORUM,

Postea verò Galliæ Rege

LIBER PRIMUS.

Ratio scripti.

Criptorum taciturnitas famam virtutis populorum ducit in occasum, nec plus vivit ea in oculis hominum, nisi quantum unius hominis occupat ætas, aut factorum recens secum trahit memoria. Interim cum vita hominis, memoria senescente, ingloria & iners oblivio, Silentia famæ indicit, & reticet universa; Unde dubitare non devium, plusne injuriæ detur

A vir-

virtuti, quæ reticetur, aut alicui populo, qui rectè factis, vel erroribus majorum, in obscuro ignorantiæ positis, quæ sibi sequenda, aut vitanda, quæve corrigenda in republica, ignorat; Sublatâ magistrâ posteritatis Historiâ. Et sanè, unde nam recta, vel inrecta, eventus rerum varii, casus pacis & belli noscantur, si obmutescat præteritorum narratio? Fit ergo ut nonnullis errorum antiquitatis ignaris, eveniat, quod mala praxi probatis medicis, qui medicamentorum improba condimenta periculis ægrotantium probant. Absint tales à corpore Reipublicæ, improbi curatores, inspiciant curiosiùs majorum gesta, ut alienis erroribus, vel rectè factis edocti, sapiant in proprio. Haud à vero, quod per Poloniam vulgò circumfertur, Malos genios haberi cautos, quia nimium senes sunt, & ab orbis exordio, Historiam universam, & casus hominum notârunt. Quasi dictum velint; Eam verè dici prudentiam, quæ longâ & senili præteritorum annorum notitiâ probatur. Volumus haberi prudentes? fiamus senes; sumus verò tot annorum homines, quot sæculorum gesta, nobis per Historiam non ignota sunt, & velut juvenili in corpore, grandævam judicii caniciem circumferimus; illi verò in incunabulis annorum versantur, qui præterita, ad scientiam seu negligunt seu ignorant. Non certè homines fieri sibi injuriam, à natura

tura credant, quod ea non annosam ætatem homini indulserit; non enim ut senes fiamus, in naturâ est, sed in nobis: vis tibi à temporibus Lechi Polonorum Parentis annos numerari? vis à decessu Alexandri Magni? vis ultra? à condita Roma? volve ejus sæculi annales; paratum habes senium, & vivis eosmet annos, non corpore, sed animo, quo vivere universi cupiunt: si hanc vitam homini demas, non est tanti vita, ut corporis ergo appetamus. Et hæc beneficia ab animo hominis, tum à republica crudeliter semovet, qui Historiam, dum loqui potest, tamen reticet: Porrigam ego hic paucorum annorum gesta, sub quatuor Regibus, usque ad decessum Vladislai Quarti, & initia sceptrorum Joannis Casimiri, neque ea antiquioris Sæculi, sed avorum nostrorum fideli retentâ memoriâ, imo pleraque in nostris oculis nunc nata, profundiores retro ætates inspicere, ob inopiam antiquitatis nostræ Scriptorum, perarduum est, neque ego cupio: Ut taliter huic scripto major habeatur apud posteritatem fides, (quod ea facta populi Poloni per orbem circumferet, quorum pleraque in oculis nunc legentium gesta nec censuram tulêre falsitatis) tum ut meliùs agrum excolam, cujus modicam partem colendam sumpsi; Merces verò laboris ea me manet, facta Populi Poloni in longum duraturæ memoriæ consecrasse, &

ſimul poſteris aliena rerum praxi profuiſſe. Non certè hic meorum nominum curam gero, ſolaque obfuit authoritas non ſine noto authore Hiſtoricæ veritatis, quin anonymus fierem: quid enim refert, unuſne an multi mea nomina noſcant: multa ſcriptori auferant, item alii multa tribuant? Minima hæc ſunt, quæ ſcriptori rependuntur proêmia: ſola conſcientia facti præmium tanti laboris eſt, dum animus intra loquitur per ſe hoc quale quale ſit, natum. Loquar ergo facta populi Poloni, errores & merita ſingulorum in Rempublicam; tum nomina diligentius notabo; quod quiſque fecit, ſuum hic videat, ut ſeri poſt, nepotes magna avorum nomina grati legentes, virtuti pariter reſpondeant, & ignavorum poſteritas, recte factis, maculas domus, tegere non gravetur. Tu verò quiſquis facta Populi Poloni ſcire amas, legito & faveto huic Scripto.

Annus Chriſti MDLXXII.

STerilitate Sigiſmundi Auguſti Regis, ad paupertatem Sobolis & ſucceſſorum, Iagellonum domus devenerat, ut Polonia, quæ domi antea Principes habuerat, jam extrà quærere cogeretur. Licet verò Populo Polono

no ea eligendi poteſtas, ut Natis Regum poſthabitis, aliam in domum Sceptra deferre poſſit, nec tamen fit; ut qui domi & in moribus populi nati, rejiciantur; ne ſic forſan minor imperantibus paretur ſecuritas, & offenſarum in eligentem Populum detur occaſio, ſi alienæ domus ad purpuram quærantur Principes, poſtpoſitis qui in aliquam Spem Sceptrorum domi nati, quia è regnantibus ſuſcepti, tum quod merita Parentum, dignâ in filiis Sceptrorum mercede allegare poſſunt. Accidit verò, ut ea ſibi homines deberi credant, quæ falsâ ſpe devorârunt, ſi non obtineant, pro injuria accipiant. Grave igitur poſt deceſſum Sigiſmundi Auguſti videbatur Polonis, cum deeſſet, in quem vota univerſorum declinarent, ac tædioſum, ſine rege præſertim, dum in libero populo, apud potentiores, libertas in licentiam abſente Supremo rectore amat degenerare. Eoque difficiliùs acceſſit, quia nec extra regnum apti Sceptris Polonicis, ſubito videbantur: è reipublicę verò nobilitate regem habere, periculum credebatur fore, in ea paritate libertatis & titulorum, familiam, quæ

reges ſuſciperet, ſolam ſuperbiùs eminere. Quę omnia diutinum interregnum portendebant, eóque acerbiùs populo, quod non antea diu eligere conſuêſſet, aut quia in novis caſibus, ingenia hominum, formidini, quàm fiduciæ propiora. Quare juvabit ad poſterorum doctrinam ſtatum interregni, tum ſtudia eligentium notare, & eò audaciùs, quò mihi ſunt ad manus fidelius conſcripti ſermones ſecreti, literæ ſenatoriæ, tum publica conſulta, magnum ſubſidium ſcribenti hiſtoriam; Quę omnia cum fide ſequar, ſeu longiora in compendium trahendo verborum, ſeu breviùs prolata, prout ſunt nata annotando.

Dubio Sceptrorum Succeſſore motus non leviter Populus Polonus, antequam certum votis deligeret, providere cœpit, ut pacatam, quam ab Auguſto Sigiſmundo acceperat rempublicam, non concuſſam Succeſſori redderet. Ne ſegniùs ageretur, incumbere viſum primis regni Palatinatibus, conſervandi ſtatus ordinem, ociùs per ſe inceptum, cæteris exemplo porrigere, domeſticis malis per provincias occurrendi; antequam dies Comitiorum

in

in Commune diceretur. Cracovienſis cum Sendomirienſi Palatino Cracoviam venere, Poſnanienſis cæterive majoris Poloniæ Senatores, Lowicium. Item Ruſſię & Podolię Palatini, in oppido Glinianenſi, cum Caſtellanis & nobilitate Roxolanorum univerſa, mutuo conſenſu, conſultandi diem ſibi dixêre.

Sed prima, Cracovienſis conventus, & vigilis cura Sacrorum, liberorum, ac carę libertatis objecta mutuo pignora, in odium interregni amoremve reipublicę, quę diu viduam ſinè ſuo ſponſo & rectore agere nequiret, circumſeptam eſſe rempublicam variis gentibus ad converſionem cum rapace manu paratis, dari occaſionem univerſis abſente Paſtore populi, deſolatum gregem opprimendi, qui vel libertati ejus inviderent, vel imperium affectarent; Ad hęc infirmam eſſe Moſchorum fidem toties fractam, ſuſpecta Turcarum Principis fędera, quem imperii capiendi occaſio, non ſanctitas fęderum teneret, atque tum fędifragus non eſſet, cum fide fracta quidquam rapere poſſet; Auſtriacorum quoque, licet amicorum populi Poloni, gravem tamen in vicinia

nia haberi potentiam, liberis populis inimicam; Inſuper amari ubique vitium, cujus merces regnum eſſet. Nec pietas erga defunctum regem intermiſſa, amare videri volebant mortuum, quem vivum non odiſſent. Ad cadaver Kniſinum (ubi ſupremam diem clauſerat Auguſtus die VII Julii) ſenatores miſſi, ne aliquid ad Majeſtatem & triſtem defuncti deeſſet pompam antequam funus maturaretur: Moris autem pridie novorum regum Coronationis defunctorum corpora humare, ut privilegia mortalitatis noſcant imperaturi, qui imperantium cernunt ſepulturam, & eadem de ſe judicia populi ament, vel vereantur; qualia funera anteceſſoris tulêre, ob virtutem, vel vitia; Nam veriſſima vitę humanę cenſura, mors eſt, ac Principum prę ſertim, quorum maximè, qui pro amicis habebantur, vitia audaciùs ac fideliùs exprobrant quę timore vel verecundiâ, ante funera in palam proferre non audebant: Unde fit ut aliam morum famam, vivi inter certamina blandientium experiantur Principes, quam poſt obitum ſunt laturi, dum minore reſpectu prę ſentis gratię, vel odii,

odii,cenſuram anteacta vita tulerit. Actum eo in Conventu de ſecuritate interregni domeſticâ ac publicâ. Ad domeſticam pertinere videbatur, ut gubernatores provinciarum (quos capitaneos vocamus)vias publicas ſecuras redderent. Et quoniam cuique malo ſcelus impunitum haud diſplicet, caverent diligentiùs, ne prout audax vel potens quiſpiam, in inferiores vi, aut parricidiis graſſaretur; prȩſertim ſi antiquata prȩcederent odia; quȩ etiam neglecta tum erumpunt, dum vindicta ſinè pœna cedit audaciori; Exploratores in poſtlimitanea regni quàm otiùs mitterent, ne vicinorum conſilia rempublicam laterent; Fines regni undequaque eſſe tuendos, ad ſubitos ab extra impetus, ſubita prȩſidia comparanda, conſultantium tulit ſententia: Dictus ad hȩc certus militum numerus Capitaneis, quem caſibus paratum haberent, ſi militi ſcribendo deforent ſubita ſtipendia; qui proprio ære milites negotio reipublicæ conſcripſiſſet, publicum ærarium ei maneret ſolvendo. Aſſurrexère plurimi, gratam dari occaſionem benemerendi, de republica lȩti, ſua nomina ſcripsère, ac

numerum militum, quem pro facultatibus privatis ducere quiſque præſumpſit, neque rempublicam ſolutionis gratiâ (ſi gravis repenſa foret ærario) ſibi obligari velle; cui omnia bona, vita, ſanguis gratuitò deberentur. Grates iis propterea habitę ab univerſo conſeſſu & rari amoris in Patriam notati. Cautum verò ne milites lecti, circumjacentibus oppidis victui contribuendo graves forent; ſed propriis ſtipendiis alimenta quęrerent. Equos pręterea è regno educi; tum homines novarum rerum ſtudioſos egredi, aut ab extra adventare vetitum, literas externorum ad Senatum deferendas imperatum, quo demeretur occaſio partium capitibus per tabellarios cum extraneis colloquendi, ut libera foret Electio quæ ratione regetur non factione. Quò verò tutius omnia haberentur, limitum ingreſſus (prę ſertim ab Hungariâ) ac publicę vię, qua per arctiores ducuntur ſaltus, detruncatis & aggeſtis arboribus interclusæ, adjectis ad hęc in cuſtodiam præſidiis. Sed maximè Extraneos in militem ſcribere vetitum. Abundè ſufficere Polonam juventutem capiendis armis, & plus

plus ex fide acturam, quorum Patriç & natalis honos essent prę oculis, externum non fide, non amore in alienam Patriam teneri, neque probari militem, qui legi patitur, ut sua stipendia numeret, non ut patriam fortius defendat cum importuno periculo alienam; Et si ejusdem nationis hostis adventat, sua signa deserit, transfuga haberi mavult, quàm nativi hostis sanguinis. Neque itidem tutum videbatur, Optimatum quempiam novas thurmas aut legiones sibi parare, antequam super eo Primatis authoritatem, & aliorum Senatorum proferret scripto, è republica fieri: Qui verò ultra concessam potestatem signa sequerentur, pœna gravis decreta. Pacta præterea Societas contra turbatores pacis & factiosos cives, ullo respectu Illustris domus & privatarum amicitiarum, sanguinario persequendos: Tutum omnino erat, bonis adhuc civibus sociati fęderis objicere metum, ne mali evaderent, quàm expectare cum intempestivo rigore, seditiosos prius notari, & patratorum, quàm inceptorum reos esse malle, dein puniri. Quare singuli Nobiles omnia

bello parata, arma, equos, domi tenerent, ſignum capiendorum armorum, ab authoritate ſummi Concilii expectarent, imperatum. Tribuni verò novarum cohortium ac Præfecti, ſecuritatis publicæ negotium agerent, neve eligentium partes ſequerentur, ſuper eo Sacramento adacti, nam ſemper æquitatem parti & ſententiæ imponunt, qui arma tenent, & juſta ratio armis cedere cogitur, qui eligunt inermes eſſe, ſed ratione armari oportere. In urbibus & oppidis, tumultus & ſcloporum exploſiones interdictæ, ac incentivum improborum audaciæ, tabernæ occludi juſſæ, quique muſici concentus vetiti, lugubria omnia eſſe oportere, lugente republicâ; Sed Cracovia, caput regni maximam curam moverat, ubi diplomata, ſedes regia, ſceptra, coronæ, theſauri aſſervantur, damnum fore videbant, negligentiùs teneri urbem, quæ capta, totius captura & præda foret. Latum propterea, ut Palatinus Cracovienſis cum Capitaneo, mœnia circum luſtrarent, tum cætera à magno proviſore Caſtri, è bonis menſæ regię, victui neceſſaria; in urbis, & caſtri cameras, reponi curarent.

Sal,

Sal, ligna, panes biscoctos, & alia: tum ad defensionis necessitatem, pulvis nitratus, globi, tormenta muralia, lanceæ, sclopi, ligones, pallę, ferrum, gladii, plumbum, & cętera hujusmodi procurari jussa: Item ut Abbates, & Præpositi Monasteriorum, sibi de victualibus in copia providerent, aut si opus foret equos, currus, homines, ad comparanda struendis muris necessaria cum reliqua civitate suppeditarent, imperatum: commune esse universorum è periculo malum, & communem è re bene gestâ salutem. Nec divina intermissa. Ad omnia altaria supplicationes dictæ, bonos Principes cælo dari, malos verò mille eligentium judiciis non vitari irato numine. De Legato in Turciam mittendo circa confirmationem pactorum, tum de solutione stipendii Tartarici, ad frequentiorem consessum, relatum. *Lowiciensis* majoris Poloniæ conventus, haud dispari tulit consulta, circa motionem communium armorum tamen additum; Ut nobiles alicujus Patrimonii qui optimatum famulitiis, aut clientelis tenerentur, signa suarum terra-

rum sequerentur, ne aut optimatis alicujus nimium augeretur in periculum ęqualitatis potentia, aut eò facilius Equestris ordinis in partes distraheretur. Cætera Consultorum à Confęderatione Cracoviensi non disparia. In conventu Glinianensi actum de securitate publica, de turbulentorum capitum infringendis studiis, & confæderatio superaddita. Si aliqua provinciarum reipublicæ extra communitatem Electionis Regem quæreret, earum cives hostium loco persequendos, ultra respectum sanguinis, & amicitię privatæ, Cariorem esse omni amore Patriam, & inimicissimum qui reipublicę foret inimicus. Ut verò dubium tolleretur sceleratis, mortuo rege, mortuam esse vim legum & justitię, More interregnorum injurię ad Capitaneum deferri jussę, datis in collegium aliquot è potentiori nobilitate, qui de criminibus inquirerent, punirent, aut contra resistentem reum, armatam nobilitatem moverent, singula pacarent. Prolata pacta Conventa Corcinensia, quibus Russia universa accesserat regno Poloniæ, sub annum Christi MCDXXXVIII, eorumque

que pactorum vi, nolle se unquam, ac posteros recedere ab ea copulâ, declaratum: sed velut Polonos cum Polonis eundem dominum quęsituros, qui contra sentiret; tanquam in communem hostem arma capturos. Pœnę item in delinquentes auctę per omnia, undè juvit ad securitatem Publicam ille auctus in peccantes rigor; & opinio novę severitatis, ut tantundem audaciæ scelestis demeretur, quantum augeretur pœnarum.

Dum ea consiliorum capita, in manus ordinum Magni Ducatus Lithuanię devenêre, in longum trahi interregnum conjecturati, non segnius de suâmet securitate providendum duxerunt, per conciliabula & cętus coacti, passim in minorem Poloniam scripsêre primores quosque commonefaciendo. Tertium mensem agi sine rege, periculosa esse quęque momenta temporum in republica, absque rectore, Moschorum duci sibi vicino & sępius hosti, haud displicere regis Polonorum funera, cuique audaci & potenti dari tempus ad nefaria consilia. Postquam spes regni diutius ambitiosos teneret, quod imbelli suasu aut

factio-

factione aucupandum irent, periculum ne vi aggrederentur imperium, ubi per tempus, intra laxiores terminos auxilia compararent. Cum ad inaugurationem novi regis otiùs descensum foret, eo facto posse precidi vanas universorum spes, & tumidas mentes. Insuper non debere assuefieri populum diù esse sine domino, quæ jam nemini quàm scelesto placeret, probos quoque pessumdaret licentia; nullum esse vititum quod non contagione familiare redderetur, paucis gradibus in animum descendere, primâ fronte invisum, ultimo nullum esse: dicerent tandem tempus & locum novo regi coronando, se quàm otiùs adfuturos. Sed lusit profectò tum Polonorum Fortuna, nec planè discordes volens nec probè unitos, fors experimentum capiens virtutis, gentis in longum duraturæ, an bona fata mereretur, quę sine murmure tulisset adversa & prudenter. En dum Lithvania reconciliatur minori Poloniæ, novi à Polonia majori parabantur motus, eoque fortiores, quo speciosis firmabantur prętextibus: Indignabantur majores Poloni passim è Lithvania in
mi-

minorem Poloniam mitti literas, ſe verò ut alienæ reipublicæ cives præteriri. Aliquos primum, mox ſingulos res moverat, jam illi mutuas literas ſibi ſcribere rei indignitatem enarrantes, jam in minores circulos coire, verum Primores majoris Poloniæ, & rerum peritiâ graviores, qui reipublicæ ſaluti ſtuduerant, ſuſpicati haud minuta mala eâ motione animorum portendi, rectum arbitrati fore convocari nobilitatem, ubi palam, quid ureret animos, aut quid facto vellent aperiretur; Fortius enim preſſa odia tum erumpebant dum aderant mali negotii fautores, qui haud negligenter novis rumoribus accendebant animos, quò tutius inter tumultus ſcelere aut vi graſſarentur. Huic colloquio *Sreda* oppidum datum; tum ſcriptæ literæ in minorem Poloniam quærimoniarum plenæ. Quatenus noſſent minores Poloni univerſæ reipublicæ incumbere tuendum jus Archiepiſcopi Gneſnenſis interregis, cujus authoritate libertas civium teneretur, nec paterentur à quopiam collegia ſibi indici, tuerentur leges quæ ab

 uni-

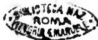
universa republica latę, fractâ vi unius, jam omnes infirmas jam nullas esse, licentia damnosa in unam; Nolle se illegem habere rempublicam, omnia anteactę ætatis interregna, per primates fuisse acta, nec morem majorum, nec leges Polonas aliter velle. nunc infirmas haberi: Duasne respublicas ex una factum irent? aut duos reges pro uno queritarent? non divitiis aut armis stetisse antea rem Polonam, verum concordiâ, cui fortia arma & divitię multę famularentur; nec alia de causa eam separari, quàm ut ociùs sua fata maturaret. Sufficere minori Polonię, ordine prędere majorem adhæc sedem regiam, thesauros reipublicę asservari, illic haberi diademata, quibus insigniuntur imperaturi reges, Majori Polonię primi Principis honorem relictum, cujus potestatem ac jus universa respublica tueri deberet, velut suę libertatis pupillam, si diu salva esse vellet; Non haberi alterum pari potestate in re publica, qui malevolo regi (quem benigniora fata longiùs averterent) jure opponi posset. Hæc & multa alia sat' quærimoniosè scripta: Verum ego fateor errore potiùs Archiepiscopi
(erat

(erat in officio Jacobus Uchanſcius) eos motus animis civium ſuggeſtos, qui munere ſuo haud dextrè uteretur. Non oportuerat in dies aut menſes differre tempus Comitiorum, aut dare occaſionem Palatinatibus in privatos circulos coëundi, conſultanti, concludendi: Ni certè in eo populo hæc agerentur, cui ſanguine, vitâ, bonis omnibus reſpublica carior; Haud tutum foret diſtinctas provincias, ad conſultandum in partes ſecedere, ne quæ ob neceſſitatem primùm facta ſeparatio, poſtremo probaretur: Majores noſtri voluêre generalia conſulta Comitiorum haberi, ut univerſi in Commune conſulerent, ſeparationem odiſſent, communitati aſſuefierent, unde ſalus univerſorum promanaret, & tutela: Providendum erat Archiepiſcopo, quatenus ſine mora, poſt deceſſum Sigiſmundi Auguſti, Comitia dicta fuiſſent in Commune; ſic unitæ reipublicæ facies, Regem, non vim regis abeſſe doceret. Proclive autem mihi authoritatem Archiepiſcopi Gneſnenſis enarrare. Cujus creatio, uti cæterorum Inſulatorum penes Regem eſt. Ad quemcumque hæc In-

ſula Archiepiſcopalis devenerit, is Primas, primus Princeps, aut Interrex appellatur: Ad tanti tituli Majeſtatem addita inſignia, Crux, quę publicè antefertur & Marſchalci baculus, regiæ authoritatis inſigne Senatoriſque antefertur manu, per plateas & curiam venienti. Crucem tamen erectam in Senatu, & ubique. Sceptrum Marſchalci in conclavi Regis ſubmiſsè haberi cogitur, imparis authoritatis ſignum. Rex primum adventantem ſtans recipit; & aliquot paſſibus obviat, imò ut abſoluta conſtet tanto Primati majeſtas, non gladium ſolum nudum protrahere, ſed minus decens verbum coram proloqui, pœnis Statutorum vetitum; Huic authoritati non impar ſubnexa poteſtas. Rege mortuo Comitia dicit ordinibus, & regis vicem implet; imo vivente, ſi contra jura Rex delinquat, convocat ad conſilium ordines. Credo verò majores noſtros ad Sacrorum Principes tantæ Majeſtatis jura detuliſſe, quod ſi quibus Divina curæ ſunt, pro melioribus habeantur, vel in quos affectati imperii ſuſpicio minus cadit; qui ſacris ordinibus initiati.

tiati. Nulli verò parem dedere poteſtatem, quia electoris populi diſparia ſtudia, facilius ab uno conciliari poſſe credidere. Cum ergo partim hæc poteſtas, partim diutini interregni pericula commonerent Archiepiſcopum officii, convocavit è vicinioribus terris præcipuos Senatorum, ac eos præſertim, quos amore & plauſu in populum valentiores credidit, petiit ſententias, tum ſenatusconſultum latum. Ut Anna ſoror Regis demortui, antequam ulterius de ejus ſtatu reſpublica decerneret, tuendo dignitatem Reginalem, Lenciciȩ aut Auguſtavii commoraretur, Dati duo è ſenatu qui cum Majeſtate eam haberent, alter Epiſcopus, alter è ſeculari Senatu, Dictum de legatis externorum Principum, qui ante obitum Regis reſponſa accepiſſent, intra octavum diem Polonia abeſſent; multa clandeſtina conſilia diſſeminari per eos, in populo, non tutum Senatus intellexit; Cæteri qui ad Electionem futuri Regis ſtudia Principum conferebant, intra Poloniam manere juſſi, diſcretim tamen & remotiùs ab Electionis loco, ne factioſos quoſque convenire aut conve-

niri possent, singulis dati præcipui è nobilitate custodes, tum locus manendi in diversis urbibus. Dies insuper dicta Provincialium Conventuum; generalia Comitia in diem VII Januarii anni sequentis convocata. De iis Comitiis per literas cum Palatinatibus actum, cum Ducatu Prussię, & magno Ducatu Lithvanię, per senatores agere visum ad majorem edicti authoritatem. Cum enim Prussia, prope duo sæcula ab ordine Teuthonico, (qui & Cruciferorum vocitatus) repetita, & postea mutuis pactorum discensibus agitata, ideoque haud firmiter reipublicę esset annexa: Verebatur Senatus ne illo interregno, ac dissoluto rerum statu, in partes secedendi occasionem captaret, præsertim cum ab iis partibus diversi à Polonis mores, lingua, quod maximum, habitus, & super hæc religio, infirmum cum diverso populo unionis glutinum, starent. Lithvani verò licet diutino linguæ & morum Polonorum Commercio, ferè in Polonos degenerarent, & populi adscripti essent legibus, quia tamen magis reverentia Jagellonicæ regnatricis domus, è suis hæredibus sanguinem,

&

& Succeſſionem Ducatus trahentis, quam ſuâ ſponte unionem ferre videbantur, juſta ſuſpicionis cauſa oriebatur, ne poſt deceſſum Sigiſmundi Auguſti, alios ſpiritus & Principes caperent. Ad utrumque populum miſſi delegati, tam Senatorii, quam Equeſtris ordinis, præſentiâ, & authoritate totum acturi. Ultimum conſultorum ejus conventûs erat, ut nobilitas parata cum armis, reipublicæ caſibus adforet. Ratio horum armorum ea ſemper fuit, ac nunc eſt: Cum antiquis ſæculis majores noſtri, regum ærario contribuere ducerent haud ingenuum, æquiùs illud cum decoro retinuere, ut periculoſis reipublicæ temporibus, pro facultatibus privatis, ternos ſexenoſve Equites armatos, in caſtra ſinguli ducerent, proprio ære militarent; quare ingens conflabatur exercitus. Hoc militię genere Primitivi Poloni in orbem eundo, Bohemos ſæpius vicerunt, Germanorum exercitus fugârunt, ordinem Teuthonicum vel Cruciferorum, ſeu deleverunt, ſeu ad pauciſſimas reliquias redegerunt, cum Lithvanis antea inimicis proſpero Marte certârunt, Roxolanos

pa-

pacârunt, Turcarum Orientis Principi terrorem incusserunt, Moschos debellarunt, Tartaros domuerunt. Cum his gentibus ter centum & aliquot prælia commisêre, vix decem sensêre adversa, antiqua memorando, cum universę gentes velut è condicto populum Polonum oppressum eundo, per se dudum pugnacem, armis in melius exercuissent. Neque mirum præterea, quod ab antiquis notatum scriptoribus nusquam pari numero, necdum medio Polonos cum hoste in arenam descendisse, aut si vincere contigit, millena illinc periisse capita, hinc ne centena, aliis enim populis eminùs ferire ars est, huic genti cominùs certare natura, quo ictu rariùs, aut nunquam aberratur; Grave postea videbatur Polonis, ad veram libertatem aspirantibus, nusquam quietam domi vitam vivere, jam è familiaribus penatibus regum mandatis ad bella evocari, jam caram conjugem jam liberos deserere, quorum amore capiuntur ingenui, æquè atque ignavi, Adhæc magis pro libidine Imperantium, quàm pro republica arma geri suspicatum, bella è bellis gratuitò quæritari,

quod

quod nullo regalis æris diſpendio parati haberentur exercitus, tum illud quoque non leviter obſtitit, Sat nempe magnam è parva rempublicam creviſſe, à Septemtrione ſinu Baltico, ab Oriente Ponto Euxino, à Meridie monte Carpato, pro limitibus terminari, invigilari potiùs, quâ ratione ſervarentur non quâ pararentur imperia, rapere, ea facile; tueri, ultra quàm eſſe difficillimum; non magnitudine, ſed recto conſilio & concordiâ ſtare univerſa: Romanum olim imperium facilè cecidiſſe, cum magnitudinem ſui ſuſtinere non poſſet, utrumque eſſe penes vitium, immenſum imperium, atq; minimum. Quocirca conſenſum Ordinum in eo Rex deſiderat, quod abſolutæ poteſtatis dudum fuerat. Aſſerunt nonnulli, CCCXXXX, vel ultra millia equitum poſſe numerarai cum mota ſedibus ſuis ſub ſignis ſteterit nobilitas; Ego quò magis vero cohæream, millia ducenta, aut parum ultra, dixerim, non gravia tamen caſtris onera, ſed manus bello aptas. Nam Polonæ Nobilitati ea vitæ conſtat ratio, more & uſu antiquata, ut cum ex umbraticis Scholarum ſtudiis exceſſerit, militaribus

D ſe

ſe accingat, ſigna ſequatur. Turpe aut deriſorium hic maritum agere, qui nulla ſtipendia numerârit, nec facilè creditur poſſe togatum rempublicam adminiſtrare, qui in ſago minimum profuerit. Univerſa juventus bellis intereſt, quo quiſque imaginibus majorum clarior, ſuæ ad naturam domus, promptius à domeſtico otio in caſtra migrat, neque poſt emerita ſtipendia Martis deliciorum oblitus, arma abjicit, verùm propè ut recepturus ſeponit, equum militarem in deliciis habet, acta pericula cum guſtu ad focum memorat, vocari, aut iterum currere in caſtra, in æquo habet. Hoc vitæ genere & Plebejorum Nobilitas, & Nobilium fama, paratur, nec majores ſuos, verùm ſe ipſum rempublicam defendiſſe, in laude reputatur. Illud eſt, quare Polonia hoſtium nominis ſui viribuſque ire contra poteſt (aut ſi verum dixerim ante potuit, nam quantum hiſce annis ab antiquis moribus receſſimus? caræ parentum libertatis & bellicæ virtutis prodigales filii, in noſtros poſteros indiſcreti) benignioribus fatis, hujuſce gentis ordinantibus, ut ea ſola reſtaret, cui Chriſtianus

nus occidens libertatem deberet. Magni certè momenti eſt hæc evocatio generalium armorum, præſertim ſi ad numerum, & ordinem redigatur, ſi pro ratione temporis aut ſingulos in annos, hoc anno militent Palatinatus tres, altero totidem, & ſic deinceps; Commodiſſimè ſine impenſa ærarii defenderetur reſpublica, mutuam inter æmulationem Provincialium virtutis, & fortium; ac colonorum quietem à tributo. De Generali Evocatione armorum locutus ſum, luſtrum ſeu cenſum non intermittam. Priſcis legibus luſtrum Provinciale generalem Expeditionem ante, condebatur: Prodibant in campum Nobiles pro poſſe fortunarum, arma, equos, comitatum, quæquę futuro bello opportuna viſenda daturi, & nomina præſentes inlaturi in tabulas, abſentiam, pœna publica infamiæ vindicante, ſic rempublicam ſe ipſam noſſe oportuit, quantum civium ad bella caperet. Nec injuria ſi ulli prætextus obſtitêre abſentiæ; pro viduis nobilibus ære conducti armati, pro decrepitis parentibus robuſti ſtetêre filii: infirmorum tamen reſpectus habitus, eaque legis

 ſeve-

ſeveritate, ut tranſacto bello, verę infirmitatis (idque non ſine juratorio teſte) ſacramentum exigeretur. Inoleverat tandem mos in annos ſingulos luſtrum provinciale condere;* quia utile videbatur commonefacere nobiles officii, quatenus arma non negligentiùs curarent, & parati luſtro non imparati repentinis adeſſent caſibus, cunctantius ſecus prodituri in aciem, ſi tum arma quærerent, dum pugnandum. Quis non fateatur? pulchrum fuiſſe ea vexatione incolas aſſueſcere militaribus, nec otio ſegneſcere, imo utilius reipublicæ civium arma parari, quàm aurum colligi, hoc ſæpe incitari avaritiam hoſtium, illis contundi potentiam. Ulla tum erat ſenatoris aula, armis vacua, aut non loquax, qualiter bella gerantur? quomodo vibretur ferrum? equus frenetur, aſcendatur, flectatur? ulla nobilium domus, ulla viduarum. Annotavit curioſa rerum magnarum memoria, in apparatu primi luſtri, multa millia armorum, ære privatorum empta fuiſſe, partim ex iis, quæ domi parabantur; partim ex externis & aducticiis. Mirabantur vicinæ gentes ad quas rei fama delata, cum tanto ſtre-

* *Conſtitutio annorum 1562 & 1563 & poſtea anni 1627.*

ſtrepitu à Polonis ad arma concurri, hoſtes timebant, imo amici verebantur; hi ne quid inſperati ab amica gente in ſe ſtrueretur; illi ne ſuas injurias populus Polonus ultum iret: Demum Polonia pacata, univerſis terrori fuerat quę tanto auro ferrum & arma quęreret: idque precium capiebatur militaris apparatus; Sed ut ſingula hujuſce rei percurram; Latum erat; In univerſo regno, luſtrum convocari una die per Provincias, partim ne armati nobiles diviſo tempore, commoditatem haberent coëundi in audaciam, partim ne mutuatis armis, aut equis uterentur, quibus omnibus ſinguli ſimul opus haberent; quia verò inter armatos rationem iniri reipublicę periculoſum, unde fęcunda metuum materies; de negotiis publicis tunc loqui vetitum, nomina ſingulorum inſcribi oportêre, reliquorum neminem teneri. Placuit ille apparatus primùm omnibus, verùm obſtitêre poſtea rectè facto, qui magis cum aure Principis, quàm cum libertate amant loqui, paſſim inſuſurrantes. Quare pateretur armari populum, cui inermi faciliùs imperitaretur? precarium eſſe in armatos, niſi armato imperium, aut iner-

mes oportere in lustrum convenire, aut obviandum rigori legis, quæ severiùs vetaret absentiam; Hunc esse grandævum, illum ære alieno oppressum, ægrotum (aut quę ingeniosior advenire potest domestica necessitas) occupatum; minorem ideo pœnam irrogandam, aut (ad speciem clementię) nullam, sic nulla vetitorum pœna, nil nisi forent vetita; Plures verò in quaque republica sępè esse ignavos, ac simplices, quibus metu, nisi pœnarum legem violare piaculum est, dum hę tolluntur, major pars civium leges violat, tandem prudentiores, cum recti amore dudum proba tenuerint, scelus sequuntur quod impunitum vident, pręsertim si virtus cum impensa habetur. Hæc & alia ad speciem humanitatis loquebantur mali nati venditores libertatis. Placuit consilium (sed ignavius) plerisque civibus, jam minor impensa apparebat, jam minor cura, inermes in lustrum coire, nec tam frequens alere famulitium. Atque (uti plerisque rei privatę studiosis magis cum libertate fieri videntur, quę nullo privato constant ære) facile assensêre dictis, sub melle,

fel-

fellis ignari. Tum potenti factione, in alienum ambitum & suam perniciem stultè ingeniosi, comitiorum eo pepulêre authoritatem ut pœnis statutorum demeretur, sic ab Fisco ad nummariam decursum mulctam. * Libertatis species nonnullis videbatur, cum initium esset servitutis (quasi quis imprudens in eo libertatem aut parsimoniam prætendat, si familiarem gladium emere prohibeatur, velut inane pondus ambulanti impedimentum negotiandi; non pondere potius liberandus aut impedimento, sed crudeliter exarmandus in obvii cujusque ac potentioris innocuam prędam) Quia verò ad hęc nummaria pœna negligentius ab absentibus repetita, jam pauci, jam nulli in lustro visi, jam plane iis gradibus lustrum interiit, maxima libertatis, maxima potentię rerumpublicarum pars. Unde pleraque incommoda accipit in dies respublica. Si oporteret convocari ad idem, pauca aut nulla arma in domibus nobilium reperirentur, nulli ad bella equi, dicam planè (quid in tam aperto reipublicæ morbo blandus sim?) otio segnescunt fortes, & illa arma, quę continuo usu

* *Constitutio annorum 1620 & 1627.*

uſu atterebant, perpetuæ dicârunt rubigini, interim mali accendunt in majus ignaviam, ac ſine metu totum ſuum pervaſtant perambitum, invalidâ republicâ, primi; ſi virtute valeret, ultimi: ſibi boni, in publicum pernicioſi. Cos hæc erat virtutis Polonæ, cum alii pro Patria ſtare diſcerent, alii contra Patriam aut leges moliri aliquid vererentur, cum inter armatos cives ſæpiùs comparendum erat, periculum inde ſuſpectis, aut metus, gratia benemeritis civibus. Ad hæc cum libertate cohæret poſſe cives inſimul convenire; Convocamur nunc ad circulos comitiales, de republica diſceptaturi, ſed vocati plerumque cum dedecore abſumus, quia non adeſt pœnarum neceſſitas, ac ſenſim dediſcimus tractare rempublicam, verùm in luſtrum prodibant omnes, lege, pœnâ, amore patriæ impulſi, ut tam hi pertinaciùs retinerent Patriæ amandæ zelum, quibus ea cordi, quàm commonerentur ſuæ virtutis, qui aliàs domeſtico tenentur otio, ſcirentque omnes è ſingulis rempublicam componi, ac à ſingulorum manibus ejus dependere præſidia. Providendum idcirco his quibus reſpu-

respublica cara, ut lustrum quod recentissima intercedit memoria, suæ legi restituatur, dum hi supersunt, quorum adhuc ætas rectorum memor est; etiam boni mores diutiùs intermissi, gravatè in rempublicam recipiuntur, quia recenter natis peregrini videntur, vel quia bona non gustata minus desiderantur. Lustrum tenuit magnitudinem Romanam, quoties intermissum torpuit Romana virtûs, quoties renovatum, seipsam velut noscens movit lacertos, profundo excitata somno, ac nisi valentissimâ republicâ celebratum. In Occidentalibus Europæ partibus, aut etiam alibi, quâcunque unius dominatus absolutum tenet imperium, armatum lustrum videre nusquam est, metus inde regnantibus, ne coëuntes cives & ingenui; de absolutâ sibi consulant libertate. Quid ni ergo periculosum, liberis populis, in mores Monarchici dominatus cultorum avidiùs ruere; Sed quo penna & bone affectus laberis? Jam ad cursum Historicum redeo.

Annus Christi, MDLXXIII.

APproximante interea ſeptima die Januarii: cuncti Senatorum è Polonia, Ruſſia, Lithvania, Boruſſia, Livonia, ac reliquis gentibus ſub nomine reipublicæ latentibus, item è ſingulis Palatinatibus, equeſtris ordinis delegati, Varſaviam confluebant. Poſtquam dicta illuxit dies, ſenatus cum legatis provincialibus, in templum proceſſit, pulchro more quæque comitia ab auſpiciis Dei incipienda ratus: inde in curiam ventum; ſenatorium conclave ſenatus, ſuum quoque delegati Provinciarum ingreſſi. Prima cura inceſſit ſenatum, de ſecuritate Comitiorum; Legatos verò de eligendo collegii Principe ſeu Marſchalco, pro more directoriæ poteſtatis, à ſingulis ſententias petendi, notandi, coæquandi. Poſtquam utrumque perfectum; miſſi ad ſenatum, qui peterent tempus conclave ſuum ingrediendi, quoniam haberent nonnulla, quæ ſenatui nomine equeſtris ordinis referrent. Facile conceſſum. Tum ingreſſi in ſenatum legati, ac omnium nomine ſic locutus coram Marſchalcus. In-

Ingredimur Legati tuum conclave magne Senatus, novas facies ferentes, quia nova ipſius ſenatus vel quòd univerſę reipublicę nova jam eſt facies: ingredimur enim, non ut antea Sigiſmundi Auguſti in hoc Solio regali regnantem dextram exoſculaturi, non ut ſalvo principe ſalvam tantum rempublicam habeamus vobiſcum conſulturi, verùm & Principem deploraturi, & utrumque, tua verò (parce Senatus) causâ, quia utrumque Reges fatum aufert, alios verò benigna numina populo conferunt, quia plures dari & auferri poſſunt, aſt reipublicæ ſalus unica eſt, & perdita dari ultra non poteſt. Nobis item non adeo dolendum foret, quia principem mors abſtulit, qui ultra eligere poſſumus, ſed quia rempublicam periclitari videmus, ea verò luctus maxima eſto cauſa. Septimus menſis agitur quo neſcimus magiſne funera Sigiſmundi Auguſti reſpublica ſentiat, an veſtram ſenatores, tuam verò Interrex, maxime incuriam, quem reſpublica à recepto Archiepiſcopatu perpetuum Primatem ac Interregem habere voluit, ne ſi primum poſt regum funera in eum creareris, qui nunc es, vel

creantium mora noceret reipublicæ, vel tu ipse primum factus, officio uti ignorares. Jam verò cui statim post fata regis comitia dicendi potestas erat, quia hunc in diem usque prolata, justè conquerimur nomine Palatinatuum nostrorum, quorum delegati huc venimus. Nec minus vestra intererat Senatores consilia Interregi porrigere, quæ regibus dare tenemini, & in hoc periculo reipublicæ, quæ destituta nunc jacet, agere diligentius oportuit. Consiliis sciat vos habere sibi respublica Senatores, non titulis, officium tenere arbitramini non honorem, tum verò honos futurus dum officio satisfeceritis. Non hæ sellæ curules faciunt Senatores, sed labor, sed vigilantia, in republica, Sellas scitote datas esse Senatui, non ad quietem, non ad inutile otium, sed quia longum & cum labore de republica consulere oportet, stando autem fastidium brevi capitur, brevi autem fit quod stando perficitur, An forsan non in eadem navi periclitari, non eadem reipublicæ ruinâ, quâ nos obrui speratis, qui tardè velut in alieno periculo laboratis. Si æterna nomina contemnitis, officii saltem

tem veſtri, conſcientiæ, Dei curam gerite. Cui nam hæc mala quæ præſenti interregno perpeſſi aut perpeſſuri ſunt plurimi inuri creditis? nonne vobis? imò verò vel maximè: vos injuriam feciſtis, qui non obviaſtis. Non quæſo in aliquem veſtrum cadat, ut arbitretur ſellam ſenatoriam capere, eſſe honoris, à negotiis reipublicę abſtinere non eſſe vitii, ſi in publicis negotiis, unus alium circumſpectantes dicatis forſan ſinguli; Sunt alii perquam plurimi, qui de republica conſulant, me unico abſente parva diminutio fiet Senatus. Nullus credite mihi tum reget rempublicam, ſi verò paſſim dictitetis. Neſcio utrum ille vel alter aderit conſiliis, verùm ego pro munere adero, tum reſpublica felix futura, tum ejus curam univerſi ſuſcipient, dum ſinguli cæteros in dubium vocando aderunt. Agite tandem Magni Senatores quid ultra reſtat? en univerſi convenimus nobis mutuo non defuturi, conſulamus tandem Patriæ labenti. En vidimus quam multi Palatinatus nequaquam bono exemplo ſibi in partibus circulos fecerint, & vim Comitiorum falsò uſurpârint, licet tamen à liber-

 tate

tate non aliena tulerint, & quæ credo authoritate horum Comitiorum, non improbabuntur, authoritas tamen reipublicæ non leviter distrahitur. En universa diutino interregno in factiones scissa. Nulli bono interregna placent, ast vitioso cuique nusquam satis: haud diu ergò procrastinandum, ne aut ignorare videamur eligere, aut concordes fieri, ut eligamus.

Nimis acerbè in Senatum hæc dicta videbantur à Marschalco, verùm quia nomine consessus Legatorum loqueretur, modestiùs tulit, præsertim cum à vero non discreparent (mihi prorsus non constat cur tam serò comitia, ne dum verò electio habita sit, cum antea bimestere interregnum grave haberetur; nisi error Archiepiscopi in causa, aut studia quorumdam dissidentium in religione, qui severitati legum antiquarum, contra se latarum, demptum per contradictiones voluêre, tutiusque sibi procrastinationem inter factione grassandum credebant) Breviter responsum legatis. Non sibi eam calamitatem debere imputari, sed malefaventibus fatis, quæ dum suum ordi-

ordinem ſequuntur, hominum conſilia ſurſum verſumque agunt, & ulli voto obtemperant. Grates potiùs habendas Numini, quod tam diu concuſſam Patriam meliùs voluerit habere, cum univerſas Provincias in unum coëgerit, unde bonum omen potius ſumerent, nec deſperarent brevi habendum Regem, quem univerſi habere vellent, interim agerent legati, quæ tempus poſceret & reſpublica. Pòſt hæc apertæ literæ Ivoniæ Palatini Valachiæ, Magni Tartarorum Han, & Turcarum Imperatoris. Princeps Valachiæ teſtatus amicitiam populo Polono, pro ſpontanea ſubmiſſione, & ſubjectionis juramento (more anteceſſorum regno Poloniæ præſtito) credo eà ratione tentavit amicitiam, ſeu patrocinium Polonorum, contra vim Turcarum Principis unde bellum ſperabat. Lectæ iterum literæ Magni Tartarorum Han, quibus (amicitiâne, vel aſtu, dubium:) ſuaſit ne è Moſchorum gente regem Poloni caperent, ſi rebus benè conſultum vellent, ſemper Moſchum Polonorum fuiſſe nativum hoſtem, item & Tartaricæ gentis, neque poſſe eo regnante, inter
Po-

Polonos Tartarosve, fœdera firmum teneri, potius aliis in gentibus Regem quærerent. Aperta demum Epistola Turcica unde nihil precipui intellectum, quàm petitum pro Hano Precopensi Tartarico; Ut stipendium quotannis pendi solitum Tartaris Præcopensibus, tum verò aliquandiu detentum, solveretur. Ad ea fremebundi respondere ordines; Bello puniendos potiùs Tartaros, qui non ut stipendiarii, sed velut hostes, proximo anno xxx millium exercitu, Podoliam invaserunt, & aliquibus vicis incensis, opimam in suam terram traxêre prædam. Nec sufficere authoritati reipublicæ, quod per Bucacium Capitaneum Camenecensem cum tumultuaria manu militum impugnati, & magna ex parte diminuti forent, sed graviter ferre populum Polonum (responsum) quod ea invasio ultra datam sibi fidem accidisset. Post hæc loqui cœptum, de ordinanda republica, de securitate Electionis, loco, & tempore, demum de stipendiis scribendo militi necessariis. Ad ordinem interregni: placuit sequi sententiam conventus Cracoviensis, & aliorum Palatinatuum, quorum con-

consulta supra recensita. Electioni dies *VII* Aprilis dicta; locus, medio Varsavia lapide, in subjacenti campo. Dum enim Regem eligere oportet, non per delegatos, Comitiorum more, sed per se rem agit nobilitas; tutiùs credens Comitiorum negotia legatis concredi posse, ac conciliorum errores faciliùs corrigi, quàm si malum Principem elegerint. Conferre item ad securitatem imperantium, & obtemperantium constantiam, Regem per omnes eligi, bonos namque malosve elegerint, non aliis sed sibi imputari, & sine murmure quemque laturi. Quare illi multitudini nec curia, nec conclave sufficit capiendo, unde militariter sub dio, eligere mos tenet. Sic illis Comitiis de securitate Electionis diligenter actum. Sclopos, arcus, & alia præliorum arma circumferre, severius prohibitum. Famulitium à loco collegii semotum, ut omnio componerentur ad quietem & modestiam. Quod verò tributa attinet. Non agricolę, non opifices, non cauponarii & mercatores, non ministri horum omnium, in vicis, urbibus, & oppidis, absque tributo missi, item Schismaticorum sacrificarii & Armenio-

 rum,

rum, à ſingulâ marcâ cenſus, molendinarii à lapidibus, nautæ à navibus, Judæi à capite, denique quæque perſonæ, ſub titulo nobilitatis non laterent, contribuere juſſæ, ceſſere quoque infulati Senatores; bono exemplo ac zelo Cleri nomine, parte decimarum ut in ærarium deferretur unde ingens corraſum æs, multis millibus equitum peditumve in copia ſufficiens, quare firma limitum parata præſidia, ne provocaret in arma facilitas invadendi, amicos æque ac hoſtes. Poſt hæc ſolutum Collegium convocaverat interea ſeptima dies Aprilis Electioni novi Regis data, Senatum, & cunctos equites. Jam Varſavia, jam circumjacentia oppida adventantium multitudine anguſta erant, verùm partim tanti actûs gravitas omnia compoſuerat in modeſtiam, partim ſinguli ſeſe mutuo circumſpectantes, ſignificavêre quoſque motus ſibi damno, quietem verò ſuo ſervituram commodo. Ad collegii præparamentum & animorum alacritatem ſola deſuper deſiderabatur gratia. Hanc in diva æde ordines quęſivere DEO & Matri Virgini pro more gentis vota ferentes, ut ab illis alta-

altaribus, extra urbem bono progrederentur Omine. Stetere multa virorum millia in agro. Equites per Palatinatus & tentoria divisi. Senatores cum interrege pro authoritate mediis consedere castris. Placuit legatis externorum Principum dari consessum, ac primum legato Marchionis Brandeburgici Ducis Prussiæ uti Vasallo & domestico, vel quod necessaria quædam se allaturum dictitabat. Is multâ oratione poscebat suo Duci locum dari in Senatu. Civem Polonum esse dicens, titulo Prussię & prætextu, quam nomine fiduciario à republicâ teneret. Huic responsum. Sufficere Duci beneficium reipublicæ, cui tanti Feudi munus contulerat. Locum verò in Senatu & suffragium in eligendo rege non posse concedi. Intromissus post eum in plenum utriusque ordinis consessum legatus Pontificis, Joannes Franciscus Commendoni Cardinalis. Hic salutatis ordinibus literas secretas à Pontifice reddidit: Tum ipse eum in modum latino sermone locutus; cujus formalia suggero.

Quæ Pontifex Maximus in vestra regis eligendi

deliberatione graviſſima atque maxima à Deo precatur, ut veſtræ mentes atque ſententiæ Divino inſtinctæ Spiritu, ſalutem vobis, & huic regno incolumitatem & dignitatem præſtent, eandem mandatorum meorum & legationis ſummam eſſe voluit. Nam quemadmodum ſua Sanctitas indictis Romæ ad omnia templa publicis ſupplicationibus, & ſuis & populi precibus DEUM placare non deſtitit, ut Regem vobis concedat qualem & veſtræ & univerſæ reipublicæ Chriſtianæ tempora poſtolant; ita vos hortatur, ut in re tanta, quantâ major vobis nulla eſſe poteſt, non tam quid in præſentia ipſi poſſitis, quàm quantum momenti in eo ſit, quocunque judicia veſtra inclinârint, animo reputetis, atque hac poteſtate ſapienter utamini. Eſt enim res hujuſmodi, ut in unius decreti vi ſummum aut ſalutis aut exitii diſcrimen vertatur. Quæ intelligens Pontifex, ſicut ex litteris, (quæ modò recitatæ ſunt) audiviſtis, haud minus quàm Chriſtianæ reipublicæ Parentem decet, ſollicitus de veſtra ſalute, Comitiorum conſiliorumque veſtrorum exitum ſpectat. Verùm ego vellem, ut ex eo templo, unde pias ad DEUM preces pro vobis mittit, quâ pace, quâ tranquillitate interregnum hoc, unà vos Patriæ charitate, & legum reverentiâ conjungente, peregeritis, intueri poſſet. Bonam profectò ſpem ex veſtra virtute percipe-

ciperet. Est enim singularis exempli res in libero regno rege diu caruisse, & silentibus Regis morte propè omnibus legibus, omnes tamen ex lege vixisse, & suam cuique voluntatem, suum cuique in Patriam studium pro lege fuisse, ut in tot nobilium & maximè militarium hominum millibus nullus tumultus aut vis, nullæ seditionum turbæ extiterint, nullus omninò armorum sonitus auditus sit. Quod cum vobis ipsis salutare & præclaro posteris vestris exemplo fuerit, tum certè apud omnes nationes moderati animi admirationem habebit. Quam ego gloriam & vobis ex animo gratulor, & mihi ipsi meo quodam jure gaudeo, cui in his quæ de vestris laudibus, & republica prædicare consuevi, tam illrustre testimonium dedistis: Quod si quà pietate, orbati rege, pacem patriamque servastis, eandem hoc in loco, in dicendis sententiis ferendisque suffragiis retinueritis, si unam animis rempublicam complectemini, si nihil nisi ex veteri more & majorum institutis, quibus hactenus respublica stetit ac floruit, agi patiemini, equidem non modo spem, sed lætitiam delecti concordissimè optimi regis, jam animo percipio. Eam vero vestræ reipublicæ formam considerans, admirari soleo sapientiam majorum vestrorum, qui regni & libertatis modum ita temperarunt, ut inter supremam unius potestatem, & dissolutam

 multi-

multitudinis licentiam, tam firmam tuendarum legum, & propagandi imperii rationem excogitârint. Hanc illi innumerabilem Equitum multitudinem amplißimo diffusam regno, paribus viventem legibus, (& æquo inter se jure ita viventem, ut una aliqua videatur esse ingens civitas, quæ multas & longe distantes provincias sit complexa) haud alio imperio regi posse, quam regio intellexerunt. Cum verò hoc quemadmodum est præstantißimum, ita fit periculosum libertati, iidem utrumque viderunt, & rege rempublicam indigere, & ne Rex gravis communi libertati foret, providendum duxerunt. Cum magistratus in republica institui nullus posset, qui regem potestate anteiret. Spiritualem ordinem assumpserunt eumque in specula libertatis, & præsidio reipublicæ collocarunt, nullumque sine eo publicum consilium esse voluerunt. Cum enim Episcopi instituti in populis sint, tanquam nuntii & interpretes DEI, ad eorum dignitatem per se maximam adjecêre humanas opes honoresque in republica amplißimos, quibus communiti & regem in officio haberent, parentumque Majestatem apud eum obtinerent, atque inde custodes ac vindices libertatis existerent: quod sæpe factum esse rerum vestrarum scriptores memoriæ prodiderunt, ut efferentem se regum licentiam, saluberrima Episcoporum admonitio coërcuerit.

euerit. Quamobrem cum ita respublica sit constituta, ut fundamenta libertatis, in religionis & ecclesiæ ordinis dignitate collocaverit, nemo, ut arbitror, dubitát, quin necesarium sit ad statum reipublicæ conservandum, ut regem avitæ & Catholicæ pietatis cultorem habeatis, ne si spreta fuerit aut etiam ejecta Ecclesiastica authoritas, tanquam evulsis iis radicibus, quibus primum fixa & confirmata est, vestra libertas evertatur ac concidat. Cujus rei exempla utinam nulla haberetis, quæ nimis multa vobis ad cavendum horum temporum pravitas præbuit. Sed profectò videmus in quibus provinciis par tuendæ libertatis ratio instituta erat, in iis sublatis per eorum dominatum (qui à Catholica religione desciverant) episcopis, non solum libertatem oppressam, sed & nobilitatem extinctam esse, & omnia sub unius arbitrium voluntatemque redacta. Id ne vobis accidat, vestræ inprimis prudentiæ, vestræ in patriam pietatis est providere. Ut regnum hoc nobilissimum quod semper propugnaculum habitum est Christianæ reipublicæ, iisdem rationibus conservetis, quibus initium stabilitum esse intelligitis: Id enim, id, fortissimi Equites, est firmamentum vestræ libertatis, quod qui comminutum & labefactatum cupiunt, eodem tempore concuti totum, & dissolvi rempublicam volunt.

Multa

Multa vos quidem & magna à DEO beneficia habetis, qui regnum vestrum à Baltico mari ad Euxinum, ab Odra flumine per immensa regionum spacia Boristhenem ultra propagatum, tantis rerum opportunitatibus auxit; sed pulcherrimum illud est, quod eligendi regis facultatem vobis tribuerit, ut regem habeatis, non eum quem sors ex certa hæreditatis lege dederit, sed quem vos ipsi dignum (à quo regamini) judicaveritis, quo profectò in rebus humanis nihil videtur esse præstantius. At non hoc solum munus dignitatis & amplitudinis plenum vobis elargitus est DEUS, sed munus ipsum novo, & nobiliore munere cumulavit, cum id non humanis viribus aut opibus (quanquam ne his quidem, vos non abundè instructos esse voluit) sed bonorum omnium maximo & potentissimo, Catholicâ religione fundavit. In qua utinam omnes consentientes essetis, neque hæc novitas & varietas opinionum, quibus scinditur Christiana respublica, in Poloniam unquam pervasisset, & in hanc gentem, quæ suis juncta & consentiens legibus, præsidio esse Christiano nomini potest, hoc malum invectum esset. Quo ægrotare vestram rempublicam & ipsi sensistis, qui proximo Warsaviensi Conventu ei mederi cupivistis, &c.

Hic de una religione longùm admodum disseruit & facundè. Quàm felix respublica futura,

tura, si vera ei contingat religio, quam infirma & ad casum properans, si adulterata & varia. Longum foret recitare totam Legati orationem, quam prolixius perorabat, solum subjiciam Epilogum.

Decernite ergo nunc concordibus vocibus regem eum, qui maxime reipublicæ utilis sit futurus, qui vestro beneficio ad vestram salutem utatur, qui cum à vobis creatus & tanquam genitus Rex fuerit, evadat ipse Patriæ & vestrûm omnium Pater, amator reipublicæ, conservator legum, idem erga DEUM pius, fortis adversus hostes, in gubernandis gerendisque rebus peritiam, in jure dicundo justitiam diligentiamque adhibeat, in domestica consuetudine humanitatem, in omni publica actione dignitatem Majestatemque retineat, nec ipse voluptatibus occupetur, nec juventutem languescere otio patiatur, sed exemplo & præmiis, bellicæ disciplinæ laudem excitet. Sit regia domus tanquam templum pudoris, modestiæ, religionis, ut liberi vestri quos in regis ministerium traditis, ex ea velut scholà virtutum, digni Parentum honoribus evadant. Haud ego sum nescius regem his præditum ornamentis, oratione effingi faciliùs quàm inveniri; verùm neque vobis defuturus

eſt quærentibus, & ut talem habeatis, multum in vobis ipſis poſitum eſt, non ſolum deligendo illum, ſed etiam instituendo. Quem enim non optimum regem efficiatis, ſi quot eſtis Senatores, tot monitores regum eſſe volueritis? ſi regis ſalutem quàm gratiam malueritis? ſi publica commoda privatis utilitatibus antetuleritis, ſi denique hoc propoſitum habebitis diligentiſſiméque operam dabitis, ut & vos ex legis præſcripto regis imperio obedientes ſitis, & rex ita obſequio utatur veſtro, ut ſe liberis & volentibus imperare intelligat; hoc enim modo & res Polona augebitur, & libertas veſtra conſervabitur, nec dominatu offenſa, nec corrupta licentiâ, quæ plerumque falſo libertatis nomine exitioſam ſervitutem concipit, ac parit. Ad hunc ſtatum rerum veſtrarum tuendum communiendumque, vos Pontifex hortatur, atque ad eam rem mihi mandavit, ut & in præſentia vobis, & paulo poſt, ſimul vobis, ſimul regi veſtro ſummum Paterni animi ſtudium pollicear, ac deferam, ut omnia vos quæ non ſolum conſervando, ſed etiam augendo aut ornando huic regno ſint, haud aliter ab ſe quàm ab optimo Patre poſtulare atque expectare velit: tum ſicuti vobiſcum egit de rege (réque veſtra) eligendo, vobiſque author fuit, nihil à Majorum

con-

consuetudine & rationibus discedendi, ita regem quem elegeritis verbis suis admonere me voluit; ut memor à vobis accepti regni parem vobis gratiam referre studeat, nihilque sibi aut ad fidem præclarius, aut ad charitatem optatiùs, aut ad stabilitatem firmius, aut ad nominis sui commendationem amplius ducat, quàm ut hanc rempublicam, hoc libertatis jus, sertum tectumque retineat, ac defendat. Me verò ipsum commodis atque utilitatibus vestris, quantum opera atque studio meo effici possit diligenter sua Sanctitas inservire jussit, in quo quidem si quantum voluntatis atque animi, tantundem facultatis esset de vobis merendi, etsi pietati & amori erga vos meo nunquam satisfacturus essem, vobis certe ipse satisfacerem. Hæc sunt de regno, de vobis; de novo rege Sanctissimi Domini nostri mandata, hæc vota Parentis reipublicæ, hæc ut consequi possitis suis ille vos precibus DEO commendat, id maxime orans, ut actionem hanc, in qua vestrum omnium salus vertitur, suo Sancto Spiritu regat, ut his comitiis, eum regem consentientibus studiis renuntietis, sub quo florentissimi beatissimique vivatis.

Gratè sunt accepta vota Pontificis, atque gratiæ habitæ pro Paterno affectu & moni-

 tis,

tis, nec errare Pontificem (reſponſum) quod florentem rempublicam Polonam vellet; eam felicitatem totius Chriſtianitatis eſſe, Polonos inconcuſſos ſtare, & barbarorum telis opponi pro orbe Chriſtiano. Ea die non ultra ſeſſio habita, protraxerat diem longior ſermo legati Pontificii uſque ad veſperam. Romanorum Imperatoris Oratores ſequenti luce adeſſe juſſi, dum intromiſſi in collegium. Eorum alter eo ſenſu locutus. Non intra limites tantum hujus magnæ Patriæ, Sigiſmundi Auguſti Regis veſtri, triſtis animos populorum occupavit memoria, verùm per vicinas vobis gentes, imo totam Europam latè diffuſus mortis rumor, triſte infimis mortalibus ſpectaculum præbuit, qui ſic cadere magna vident, triſte principibus, qui cum omnia poſſint, iras tamen fatorum vitare nequeunt: verum ad Maximilianum Imperatorem Romanorum (cujus nomine huc adventamus Oratores) magis quodammodo pertinere viſum, qui jam non jure communis mortalitatis, verùm neceſsitudinis, quæ partem cum magna Jagellonidum domo, partim cum veſtra republica antiquitus interceſſit,

ſit, dolere ſibi neceſſum videt, cum Sigiſmundi Auguſti funere, ultimi ſtirpis Jagellonum, & tantæ conſanguinitatis domus, & amicitiæ ſecum populi Poloni, grave pignus amitti ſentit. Ideoque nunc per nos Oratores ſuos, cum veſtra republica, antiqua propinquitatis fædera, confirmare: nec ſe fato Sigiſmundi ab amicitia Populi Poloni alienari velle, ſignificare ſtatuit, è veſtra parte eadem expectaturus. Quia verò vos in ea parte verſari didicit, quod majorum veſtrorum more, vacante imperio, ad novum eligendum Principem deſcenderitis, ſummum implorat numen & præcatur, ut vota veſtra eum inveniant Principem, cujus annos reſpublica virtutibus metiatur, Chriſtiani Principes amicum habere gaudeant, hoſtes inimicum vereantur. Ad cujus Electionis gravitatem, licet minimum dubitat Imperator, tibi, magne Senatus, vobiſque, liberi Equites, digna deeſſe judicia, quominus capere Principem ignoratis, qui tantum regitis imperium, quominus (dico) malum inveniatis, quem niſi vobis quæritis; noluit tamen ea præterire per nos legatos ſuos ad vos deferen-

 do,

do, quę huic judicio non inutilia judicavit perficiendo. Quibuſcunque populis factorum veſtrorum fama non eſt ignota, iidem probe ſciunt, hanc Chriſtianam rempublicam, cum multa alia in eligendo Principe, tum vel maximé Catholicam fidem quæſiviſſe, cum ſanctius fidem ſibi ab eo ſervari crederet, qui vera fide Superos coluiſſet; neſcio enim, quomodo eos veremur homines, qui diverſos à nobis colunt ritus, niſi forte quod in minimo facile adverſari credimus, qui differt in maximo. Cum verò Divinorum majores veſtri curam habuiſſent nec humanam intermiſêre authoritatem, claritas Stirpis, domus antiquitas, magna Majorum nomina, & multæ imagines, in ejus genere quæritabantur, qui cæteris imperaturus eſſet, ne ſecus incolis contemptui, aut vicinis foret ludibrio; non enim purpura ſat tegi credebant, quæ generis fædaret obſcuritas. Nec ſatis in imperante viſum, Majorum gloriâ velut alienâ virtute clareſcere, ni ſua quoque probaretur, ab animo eum metiebantur, à pacis & belli caſuum notitia, à juſtitiâ, tum cæteris multis & Principe dignis virtu-

virtutibus, uti plures ſemper in eo deſiderantur qui pluribus præeſſe debet. Talem verò vobis Imperator unum ex filiis offert, alter eorum eſt primogenitus, nuper ab Hungariæ ordinibus dignus ſceptro judicatus, & in regem coronatus, alter Archidux Auſtriæ *Erneſtus*, ob virtutem maximo regno dignus. Sed quia ut illum alterum in regem eligatis, illud forſan prudentes ſententias veſtras remorabitur, ne duorum populorum Rex factus alterum negligentiùs habeat, qui re non titulo regem habere, & regi vultis, quem extra regnum commorari, à temporibus Uladiſlai Ungari Regis veſtri veremini. Quid ni ergo Archidux Auſtriæ *Erneſtus* veſtri Sceptri capax judicari poteſt? Hunc cum ego Auſtriacorum clariſſima domo procreatum dico, & de claritate generis, & Majorum magnis nominibus, zelo Catholicæ fidei & pietate, ſat me dixiſſe credite, nec amplius à me dici poſſe expectate. E magna domo quid ni magnum naſci creditis? è Principibus quid ni Principem? Si primam tanti Principis ætatem repetere audeo, aut ſacrilega plane audacia, facta curioſiùs ſcrutari, Is ſat generoſum animum

animum à juventa habens,(cum ulterius illuſtri domus ſuæ fortunæ pararet) Hiſpanias viſurus cum germano ſuo fratre, Rege Hungariæ, ab Imperatore Parente profectus eſt, cum non ignoraret quantum unicuique magno Principi conferre poſſet,externarum linguarum, ſeu terrarum, ſeu morum populi notitia, ſcivit item eos, qui è domeſtico lare in forum pedem non efferunt, non plus ſcire poſſe, quàm familiares penates ſibi peperêre: Multa quidem de circumfuſo orbe & ejus populis,quà legi quà audiri poſſe, verúm quæ per oculos in animum invehuntur,fidelius in mente reſidere,non enim fieri poteſt, ut is varia ignoret, qui varia vidit. Facilius item audiri poteſt in externo, quid de ſua vita ſuique populi inſtitutis alieni populi ſentiant, quàm cum inter certamina blandientium domeſticę gentis ſeneſcitur. Ex eo itinere ad Imperatorem Parentem utrîque regreſſi, ſuæ prudentiæ non ignota dedere exempla, magnis quà belli quà pacis negotiis & ſententiâ & facto ſæpius præfuêre. Cujus virtutis ergo,alteri horum à Statibus Hungarię Sceptrum & Corona oblata, alterius verò fortuna in excelſo.

celſo. Non vos quæſo terreat linguæ diverſitas, minimus hic obex eſt, haud alia facilitate Polonæ linguæ dialectos; Archidux Erneſtus capere poteſt, quam aliorum externorum didicit; imo è Boëmicæ gentis hominum conſuetudine, nonnullam linguę facilitatem (quę veſtræ haud diſpar eſt) contraxit. Sat de Perſona à me dictum, Ad commoda quæ abundè in hanc rempublicam derivari poſſunt, tranſeo: Multa vobis cum Turca potenti, Tartaro immani, Moſcho crudeli, & cæteris populis intercedit hoſtilitas, à quo autem plus auxilii ſperandum foret? quam ab Imperatore Romanorum, aut à rege Hungariæ fratre veſtri Regis futuri? Facilius mihi credite è vicinia; auxilia haberi poſſunt, quam ſi è remotioribus terris Principe quæſito, remotiora fædera pararetis. Gravis item cum de Pruſſia tum de Livonia inter vos & imperium Romanum feritur quæſtio, ut niſi illi ſopiendæ, idoneæ ineantur rationes; graviſſima dabitur aliquando motuum cauſa & materies. Cui rei inter vos componendæ per Archiducem Erneſtum juſta dabuntur media, qui in regem coronatus, facilius

H nego-

negotium aget cum Parente Imperatore Romanorum. Item alia commoda, quæ licet in compendium trahantur verborum, perquam multo tamen ſermone indigent, quia nimium multa ſunt. De libera navigatione Narvæ fluvii præſtandâ, & veſtris negotiationibus valdecommodâ, Imperator curæ ſuæ futurum ait. Item de Barenſis ducatus, & Roslanenſis Principatus negotiis nec non reditibus Neapolitanis, Poloniæ regno ut æquis rationibus ſatisfiat, pacificatorem aget Imperator inter vos Regemque Hiſpanię Patruelem ſuum. Aut ſi è re veſtra cenſebitis, eodem mediatore Hiſpanorum Regis vobis parabuntur fœdera & auxilia, terra marique. Etſi ſcio tantum vobis ineſſe virium qui undequaque hoſtibus circumſepti, tot ſęculis & reſiſtere & vincere quoſque in ęquo habueritis, juvabit tamen ad majorem hoſtium formidinem, tantorum Principum fędera appetere, ut ſciant univerſi non vos in partibus poſſe laceſſiri, niſi tota Europa ſimul bello petatur. Ut verò ad privatos hujus Electionis commoda redundent; Imperator centum juvenes è Nobilitate veſtra partim

partim Polonę, partim Lithvanæ nationis, ſuo ære ſuſtentabit Viennæ, & alibi in Germania, Gallia, Italia, vel Hiſpania, ut in aulis Principum commorentur, honeſtis artibus erudiantur, linguas caleant, unde non indecora veſtræ reipublicæ parabuntur ingenia. Nec reliqui Auſtriaci Principes ingrati tantæ in ſuam domum propenſionis habebuntur, à ſingulis aliqua in veſtram rempublicam redundabit gratitudo. Rex Hungariæ *Rudolphus* ad ſupremam diem Erneſti, vini Ungarici vectigalia (quod per vos in copia quæritur) Polono à limite nulla ſtatuet; Neque hic meta commodorum, ſed gradus. Probe novit Imperator quantum gens Polona ſit fortis & bellicoſa, quantum ea ſua virtute & militari ſcientiâ non ſuæ Patriæ modò, ſed toti Chriſtianæ reipublicæ uſui eſſe poſſit, ideo curæ illius futurum, ut apud Hiſpaniarum Regem ad militaria munia optimaque ſtipendia pleroſque promoveat. Ne vero ad fucum loqui videamur, data eſt nobis ab Imperatore noſtro poteſtas, eum coram vobis in Perſona noſtrûm obligandi, nec in his modo quæ nunc retuli,

ſed quæ à vobis in Pactis conventis proponi poſſint. Minime ego dubito de tua, Magne Senatus, veſtrâque liberi Equites, in Auſtriacam familiam propenſione, ut purpuras hujus reipublicæ ad eam deferre dubitetis, quia & bonum Principem habituri eſtis, & cum eo hæc quæ retuli commoda, veſtrę reipublicę parantur; credo vero à nemine Competitorū hujus magnę coronę ſimilia vos ſperare poſſe. Et hęc ſunt quæ nos referre vobis noſter voluit Imperator.

Nihil tum ad ea reſponſum legatis, ſed eventum electionis expectare juſſi, ne tamen abirent ut non auditi. Grate acceptum Imperatoris in appetenda amicitia populi Poloni ſtudium, tum ille dolor, quem de obitu Sigiſmundi Auguſti regis per Oratores teſtabatur. Orta certamina Oratorum Galliæ & Hiſpaniæ, de ingreſſu in Senatum, verum Ordines, Gallos Oratores primum ingredi juſsêre: quo decreto motus Orator Hiſpanus, ne poſteriori loco dixiſſe videretur, maluit non auditus in Hiſpaniam regredi. Audito Oratore Imperatoris, in alteram diem adeſſe juſſi legati è Gallia, ea verò quæ ab Imperatore nunciabantur, ſub

truti-

trutinam missa. Nonnulla vero ejus temporis, quæ interciderant, recitare me oportet. Sparsi erant famosi libelli Varsaviæ per urbem, in Henricum Valesium Ducem Andegaviensem regni competitorem; ut vero summa invidia manet circa purpuram, credebatur factum per Oratores, Imperatoris & Hispanos; hi vero libelli vitam & mores Henrici acrius proscindebant, recensebant multa & varia, quò accusarent Henricum apud populum Electorem. Factum item per eosdem Imperatoris Oratores, cum senatorum cuidam secreta proëmia obtulissent, ac bono in Archiducem Ernestum animo esse per humanitatem juberetur, (ô dignum Patrię civem, quèm inter magna virorum nomina reponam si tam nomen quam dicterium notum haberem) Respondit. Muneribus impervium animum teneo Oratores, Polonus sum. Si hæc vestrę erga me benevolentię signa sunt, gratus lubensque accepto, similia amititię testimonia à me expectate, nullâ in cætera spe. Cum in palam promanavit factum, ut fama magnorum secretorum loquacissima, exacerbavit Ordines, ut contraria abhinc de Oratoribus Impe-

 rato-

ratoris ſentirent. Crevere inde partes Henrici ob modeſtiam Oratorum. Cum enim à Gallia primum adventarent, per literas teſtati proximioribus arcium Gubernatoribus, non ſe pedem illaturos in ſolum Polonum, pręterquam ab Ordinum decreto & Senatus facultate. Secus legati Cęſariani fecêre: Divulgata morte Sigiſmundi Auguſti, intravêre fines regni huc & illuc curſitantes, Equitum domos pariter ac Optimatum curias factionibus opplebant iiſmet qui compellarentur ingrati. Noſtra enim gens uti gravitâtem morum retinet, ſic dicâcitatem ſermonis nôtat & fallacias metuit à loquaci. Altera die Legati Gallorum Regis in collegium venêre. Quorum primus, *Joannes Monlucius* Epiſcopus & comes Valentię, in eum modum legationem orſus (verum quia nimis longior, hic mihi ſermo legati ad manus, deducam eum in breve narrationis compendium.) Hic legatus prę aliis attentam omnium aurem reperit, quia omnia ſine fuco & aperto animo loqui videbatur, tantoque attentius audiebatur, quanto plus inhęſerat animis, adverſus Oratores Imperatoris offenſa-

fensarum. Ejus Oratio eo constabat sensu.

Si quanta terrarum interest, inter nos Gallos, vestramque gentem Poloni, tanta foret amicitiæ separatio; nunquam Rex Christianissimus & vobis dolentibus post obitum Sigismundi Augusti Regis vestri condoleret, & in tam arduo negotio vestro, cum unum quæritatis, qui omnibus rectè imperet, paria vestra vota huic reipublicę obtulisset. Verum cum de vestra gente semper Rex noster cogitaret, quod ea sola è tantis provinciis singulari Dei beneficio relicta sit, quæ ad sustinendos pariter & retundendos ferocissimarum gentium impetus, ad reliquias Christiani orbis conservandas, velut arx quędam & munitissimum propugnaculum haberetur, atque ideo omnes Christianos Principes vobis amicos esse debere prudentissime judicaret, & quia sic judicavit, nulli unquam primas in eo concedere voluit. Nec alia de causa ad vos missi sumus Oratores, quàm ut veterem amicitiam quæ Gallis intercessit vobiscum, colligeret Christianissimus Rex; aut si ita vobis videretur, nôvo quodam vinculo eam sibi jungere ac stabilire posset.

Hoc

Hoc quoque ſcire vos cupit, ut ſi quid interregni hujus tempore, aut periculi, aut incommodi vobis impenderit, aut ad illud effugiendum amicorum operâ vobis opus eſſe judicaveritis, quidquid opum viriumve per ſe aut per amicos habet, quidquid Gallici nominis valere poteſt authoritas, ea veſtra eſſe omnia intelligatis. Poſtremo, ſi in ea deliberatione, quam de rege habituri eſtis Exterorum Principum, (nobis ita ſtatuentibus) mentionem fieri contingat, fratrem Chriſtianiſsimum *Henricum Audium* Borboniorum & Alvernorum Ducem, inter purpuræ Competitores ut admittatis, vehementer rogat. Hæc ſunt Legationis noſtræ cupita, in quibus ego exorandis, non dolo, non inſidiis, aut ſecretis internuntiis, non fictis verbis ad tempus tantum accommodatis, non ambitioſis precibus, non ſparſis famoſis libellis contra competitores alios, non inanibus promiſsis, quę præſtitu admodum ſunt difficilia, aut omnino impoſsibilia. Sed Gallus homo cum ſim, & ideo ſimplex & candidus, verè, ſincerè, & candidè vobiſcum agere inſtitui. Et quemadmo-

modum prudentes Patresfamilias, de facultatibus illius, cui filia nuptui est danda, agitur, primum de animi & corporis dotibus, postremò de bonis fortunæ accuratè inquirere solent, ita ego primum de Illustrissimi Ducis origine, nobilitate, ætate, moribus, de ingenii dexteritate atque in rebus gerendis exercitatione, & in re militari peritiâ, deinde quæ vos ab eo ad res vestras constituendas, commoda sperare possitis, quàm paucis potero complectar. Multa ego in rebus vestris præcipua, summa cum admiratione obseruare soleo, quibus quidem effectum esse existimo, quod vos fere soli, Regis eligendi facultatem & cætera libertatis ornamenta ad hanc usque diem constanter retinuistis, cæteræ autem gentes; aut saltem aliquę, quæ & ipsæ liberę & sui quoque juris fuerant, libertatibus suis nunc exutæ, humi prostratæ jacent, & tanquam cadavera extinctæ libertatis, à prætereuntibus non sine stupore spectari solent. Illud primum est quod Comitia vestra numerosissima, ad quę tanta Nobilium multitudo confluere solet, à peste illa, id est, à largitionibus

& corruptela (quæ Romana comitia infecerant) fuere ſemper ac ſunt alieniſſima, atque inde magnam veſtro nomini integritatis, ac erga Patriam fidei gloriam comparaſtis. Altero loco concordia & animorum veſtrorum ſocietas conſtitui debet, quæ res veſtras ad id quod optabatur feliciſſimè perduxit. Aſt illud ſummum quod ego mirari ſoleo. Cum majorum veſtrorum ſuffragiis reges illi electi fuêre, qui cum potentiſsimis regni hoſtibus bella diutiſsimè geſſerunt, qui irrumpentem in Poloniam Barbarorum colluviem armis ſuis repreſſerunt, & provincias ademptas regno veſtro adjunxerunt. Germanos prætcrea, Ungaros, Boëmos, Tartaros, Moſchovitas, (populos certè ferociſsimos) toties fugatos atque caſtris exutos, ad proprias ſedes redire coëgerunt, hoc verò aliud quid eſt aut dici debet, quam veſtra in regibus eligendis felicitas? Et eandem veſtro officio nunc adfuturam precamur ex animo. Id autem eſt quod in tanta competitorum ubertate, quem Principem ſumere debeatis, vix ſine labore & animi moleſtia ſtatuere poteritis. Dum enim ad purpuram

ram contenditur, quique probos se venditant aut rectos, pari ambitu sua, quę cum virtute conjuncta in conspectu populi sisti, ac minima vitia tegi desiderant, ut in ea falsa multorum probitate, plerumque optimo regnum dari videatur, cum datum fuerit secus accidat; gentis tamen claritas, generis splendor, non immatura annis ætas, morum non ficta probitas, in republica administranda exercitatio, & re militari usus atque felicitas, in eo semper quæritabantur, ad quem Principatus deferri deberet. Hæc qualiter se habeant in Duce Andium videte. Is è Valesiorum magna susceptus domo, quæ à sexcentis annis continua regum successione, Galliam sub sceptris habuit, & nunc feliciter tenet, quę non apud vicinas gentes tantum, laureas sibi parare voluit, sed extra Europam velut domo egressa, Africam, Ægyptum, Palæstinam, Syriam victoriis oberrando, orbis triumphos ègit. Cum vero de Valesiis me loquentem auditis, eos natione Gallos esse aut jam scitis, au facile conjecturamini. Cui genti nullę unquam vobiscum intercessere inimicitiæ, nullę

ſimultates aut controverſiæ, tum quia propter magnam morum ſimilitudinem, magna inter Nos Gallos & Vos Polonos fuit animorum conjunctio, tum quia à vobis longiùs diſſiti, remotiùs à cauſis injuriarum abfuimus. Accidit verò ut quorum collimitanea imperia certi termini, eorum & amicitias ſeparent. Magnum credite mihi momentum eſt, ad bene habendam rempublicam, ex amica gente (datur enim ſæpe populi in alium populum natale odium) Reges ſumere, qui ut amici vos regant non ut hoſtes, proclive autem eſt eos ſemper fore amicos credere, qui nuſquam antea fuêre inimici, qui vero diſſimulata ſuæ gentis odia & vindictam ad principatum ferunt, Ii Tarquiniorum filii ſunt futuri. Nec ſatis quidem fatear in amica gente Principes quærere, ni qui quæritur prudens ſit aut rectus, æquè enim ut hoſtis rempublicam evertit, qui ejus leges & libertatem deſtructum it, ac ille qui prudenter tueri ignorat quæ ad univerſorum ſalutem. Nec mihi quoque ſufficit dicere, Henricum Andium Ducem, Natione (vobis amica) Gallum eſſe, ni edoceam

ceam qualis ipse sit, & faciam sane. Non improbo Consilium vestrum Poloni, qui in eligendis Principibus vestris ætatis potiorem rationem habetis, scitis quàm periculosum accidat reipublicæ, eum regem habere, qui & rectore ipse eget, & cum consulitur ob fluxam ætatem, nec humanis casibus diutius probatam, proba seligere ignorat. Henricus autem annos tres & viginti natus, Sceptrorum capax est. Ni tam bona ætas regno sufficit, illud sufficiet, cum judicio prætergressus est ætatem. Non ego figmenta ducam ob oculos, non de hoc Principe bona loquar, ut cum illis calumniatoribus contendam, qui linguâ & calamo venali bonum Principem nuper insectati sunt, sinam mordaces linguas & calamos libere loqui, & in laude Henrici reputabo, desideratur ad majorem perfectionem virtutis adversarium habere, ut æquè virtus sit calumniatorum modestè tulisse, ac alia rectè fecisse, loquar ergo ideo, ne quæ in alto conspici digna, ea in obscuro ignorantiæ lateant. Dux Andium in reipublicæ administratione à pueritia

educatus, consilio fratris angustiori semper interfuit. In quo de pace, de bello, de fæderibus, de peditatu, equitatu, stipendiis militum, de arcibus muniendis, & aliis Publicis negotiis agitur. In his prima juventa Henrici versata est, regni totius postea, (sic judicante Rege fratre) abhinc quinquennium curam suscepit, adhibitis tamen prudentioribus consiliariis, quos sibi dari voluit, ne aut superbus videretur, aut pervicax, qui consilium sibi dari nollet, aut insolens si per se omnia ageret, tum ille didicit momenta temporum reipublicæ notare, animos vulgi noscere, delictis pœnas statuere. Virtuti justa dare præmia. Verum à vobis velut à Martia gente expectari video, ut de prudentia rei militaris loquar, nam vestra res semper armis stetit, & potissimam regum virtutem ducitis scientiam bellandi. Scitote quæso eum vos habituros Principem (si forte habere vultis) qui adolescentiam totam in castris egit, qui ad famem, sitim, vigilias, algores, imbres, calores, ad injurias cæli tolerandas callum obduxit, Eum dico esse qui præstantissimorum Ducum (quos secum

ſecum habuit) conciliis & conſuetudine ex uſu, præterea & exercitatione didicit, caſtra metari, vallum ducere, urbes obſidere, capere & retinere, ſigna cum hoſte conferre, repentinos impetus intrepidè retundere, vincere, & victoriâ uti. Quod optabam jam aſſecutus ſum, Principem vobis indicavi, qui regias dotes complexus eſt. Linguæ tamen veſtrę ignorantiam, velut certum impedimentum nonnulli objiciunt, Credite mihi Gallicam gentem ut moribus veſtris coæqualem, ſic linguæ perquam capacem. Utique ſcitis Gallum fuiſſe qui triennium apud vos verſatus, ſermonem Polonum Grammaticis legibus primus ſubdidit, ſufficient huic bono Principi, non anni ſed menſes, quantum ad ſubditorum querelas intelligendas, & negotia publica tractanda opus habebit. Expedita alicujus linguæ notitia, Epiſcopis, Concionatoribus, oratoribus, cauſidicis maximùm neceſſaria eſt. Verum Principibus non adeo, capite hi non linguâ populos regunt. Sed eſt hoc tamen in Principe aliquid impedimenti. Utique reges veſtri non ſoli, ſed veſtro conſilio adjuti in Senatu de rebus

bus ſtatuunt, vos autem Latinè, Italicè, imo etiam Gallicè loqui conſueſtis, quibus linguis Dux Henricus tantiſper vobiſcum utetur, dum linguæ Polonę uſum aſſequatur. Ut jam de commodis loquar, illud primum & maximum occurrit, nihil veſtram rempublicam accepturam incommodi, Henrico rege. Hoc certè aliquid eſt? imo verò permagni momenti eſſe vos ipſi judicabitis. Fieri enim poſſet, ut aliquis Princeps prudens, aliàs & bonus, periclitari tamen veſtrum regnum ſinat, pręſertim is, cui cum Principibus potentiſſimis inimicitię, & de finibus antiquę controverſię intercedunt, talis certè ſi Rex veſter crearetur, vires veſtras ad ſua & quæ ſunt ſuorum tuenda converteret, ille certè, qui amici veſtri antea fuerant, hoſtes ut eſſent infenſiſſimi efficeret, ille vos qui in pace & otio ſub alio rege vivere potuiſſetis, in moleſtias & pericula conjiceret. Verum huic Principi de quo loquor, nullæ extant cum alio Principe inimicitiæ, nullę de provinciarum finibus, (veluti Imperator Romanorum reſpectu Hungariæ, cum Turca in quæſtione eſt,) controverſię, ut quidquid aut

aut hoc regnum habet potentiæ, aut ipſius Ducis ineſt virium, totum ſtare debeat pro commodis & incolumitate veſtra. Minimum præterea ſperare vos utilia velim, Poloni, ab eo Principe cui quia vicinus vobis & potens, quia ſuarum terrarum vires ad vos tuendos facilius è vicinia educere poſſet, purpuram ideo offeratis veſtram. Speciosa hæc ſunt magis quàm utilia, & ſperari poſſunt non obtineri. Scilicet eæ vires pro vobis, non contra vos futuræ, ut defendant libertatem non ut opprimant? Cuique dominanti natale eſt velle abſolutum fieri, vos autem liberi ſub Principibus eſſe cupitis, & quia veſtriſmet viribus confici non poteſtis, commodiſſima foret Principi ad vos opprimendos, hæreditaria in proximo potentia, ſic qui liberos vos acciperet ſub regimen, ſervis imperaret victor. Magis certe perſuaſum eſto, prudentes, fortes, juſtos, Principes, quàm potentes quærere, utique tot ſæculis nullis fœderibus freti, aut vicinorum ſubſidiis adjuti, domeſticis viribus hoſtium potentiam infregiſtis, ex parva republica maximam effeciſtis. Dux

K qui-

quidem Andium & suâ potentiâ magnus est, & regis fratris amicitiâ potens, verùm quia hæc à vobis dissita, tot terræ, montes, tot fluvii interjacent, ideoque (si illud suspicamini) minimum sunt nocitura. Neque taliter tamen mea verba notate, ut minimum præsidii ab illis terris sperare possitis, (quas dico longius à vobis dissitas) imo verò maximum. Quantum creditis vobis commodi affuturum? cum omnes annui proventus in hoc regnum importabuntur, nec aliter vobis eventurum est, quam si novas aurifodinas benignior tellus vobis aperiret. Hinc Ille, privato sat dives ære, regni hujus proventus, quos regiæ mensæ vocatis, militi scribendo asservabit. De dignitatibus autem & præfecturis tum aliis præmiis, quæ prudens respublica benemeritis civibus paravit, quieto & securo animo vos esse oportet. Habet Henricus octo provincias hæreditario jure acquisitas, ubi Episcopatus sunt, IX, Abbatiæ circiter, CC, Prioratus circa mille. item præfecturę, magistratus quamplurimi, hæc ille præmia suę gentis hominibus abundè distribuet, vestra vobis

asser-

asservabit, cum & mos patrię & leges non aliter velint: Dictat enim lex vestra. *Ne ulli honores reipublicæ, & præmia ad extraneos deferantur, præterquam ad eos qui è Polonis orti Nobilibus.*

Classem præterea validam suis sumptibus instruet, quę viribus ad hæc vestrorum Cosacorum freta, Dominium sinus Baltici facile tuebitur. Item Cracoviensem Academiam proventu & doctoribus reficiet, ut pars juventutis vestrę, artium studiis; pars altera omnium armorum genere instruatur, quo in loco, (aut in Gallia si ita vobis videbitur) centum è vestra juventute nobiles, suis sumptibus erudiendos curabit. Insuper si ad bellum propulsandum peditatu opus habebitis, sclopetariorum quatuor millia è Vasconum gente, ad vos per naves transmittet, & suis sumptibus toto bello sustentabit. Quanti verò æstimabitur regni Gallię perpetuum & inviolabile vobiscum fędus, Gallici pręterea populi societatem, unde mercatores Gallicas merces quibus carere non potestis ad vos deferent, vestri item reciproco commercio, ea quibus maximè abundatis, summo utriusque

gentis commodo in Galliam exportabunt. De privilegiis & immunitatibus vestris ut loquar, non est meum, vestra hæc sunt non nostra, quale regnum & rempublicam electo tradideritis, talem recturus, & habiturus est. Hęc quę à me dicta sunt, longiori sermone opus haberent, verùm ut brevius agam. Si Ducis Andium vobis grata fuerit persona, aut per literas aut per delegatos vestros cum eo accuratius agemus, interim si de fide nostra (de quo aimus) dubitatur, nos legatorum personâ depositâ, in arce custodiri non abnuimus. Itaque tu magne Senatus, vosque liberi Equites, quod faustum felixque sit reipublicę vestrę, Henricus Andium Borboniorum & Alvernorum Dux, à Rege Christianissimo vobis offertur per nos legatos. Hunc ad rempublicam administrandam institutum & paratum, tanquam vobis natum in filium assumite, non ille certè est uti alii, qui solo Oratorum aspectu regnum obtinere sperant, sed uti omnia sua vobis offert, sic (si in regem eligatur) consilia sua omnia ad regendam hanc rempublicam adhibebit, ne vos facti unquam poeniteat.

Dum

Dum eum ſermonem legatus finivit eventum Electionis exſpectare juſſus. Ea verò amicitię teſtimonia nomine Gallię regis gratè accepta: Poſt hæc intromiſſi legati Principum Electorum Imperii Romani. Hi merum dolorem de obitu Sigiſmundi Regis & interitu magnæ domus Jagellonum loquebantur. Legationis erat ſumma; ut Archidux Auſtriæ Erneſtus in Regem eligeretur. Revolviſſe ſecum Principes (ajebant) quantum è re Imperii Romani, Polonæ & Germanicæ nationis foret, eum regno præfici, cui non minor ſtudium & voluntas ineſſet amicitię cum Imperio Romano conſervandæ, quàm Sigiſmundo Auguſto & Parenti ejus inerat. Eam eſſe Imperiorum felicitatem, vicinarum gentium fœderibus jungi, & amicitiâ firmari, earum præſertim, quæ ſi inimicę forent, multum è vicinia nocere, aut amicæ multum prodeſſe poſſent, longinquorum populorum non adeo ſecura eſſe auxilia, ut illis confidi poſſit, quia ſera ſunt, quia repentinis caſibus imparata; amicitiam à longinquo ſolam verborum eſſe, à latere rerum & parati teſtimonii capeſſerent occaſionem, novo

 quo-

quodam vinculo quod offerretur, tot populorum fidem & amicitiam sibi jungendi. Si Austriacum in Regem eligerent, non dubitari eo facto, Italorum, Hungarorum, Hispanorum, Germanorum, Bohemorum, Belgarum, & omnium populorum quibus Austriaca domus præest animos conciliandos iri, ad commerciorum verò societatem, tanquam ejusdem urbis civibus Polonis fore accessum; Ajebant præterea Archiducem Ernestum è Jagellonum sanguine oriundum esse per Matrem, ut æque ejus Parens sit, Polonia, ac cęterorum civium. Ne sperneret respublica consilium Electorum imperii, qui ea fide secum agerent, qua imperii Romani authoritatem tuerentur. Jam decimùm gubernacula imperii Romani Austriacę Familię suis votis oblata esse, cum illa domus humanitate, clementiâ, pietate ab immortali Deo Maxime ornata sit. Neque vero eâ ratione consilium à se porrigi, quod prudentiam Polonorum incomparabilem pręsenti negotio sufficere dubitarent, vel quod curiosi in aliena republica videri vellent, verùm ut partim propensam in Populum Polonum

num voluntatem testarentur, partim ne officio, quod Patrię, Christianę paci, & Concordię publicę deberent; deesse viderentur.

Fuere item Regis Suecię, & Magni Moschorum Ducis Oratores, tum Imperatoris Turcarum legatus, quorum studia longùm foret recensére. Nec tamen præteribo, quod nusquam aliàs notatum in Turca Barbaro, qui depositâ innatâ feritate, legationem fidei & amicię plenam miserat. Solius Dei operâ factum credebatur, qui tunc sine rectore turbatam Rempublicam, velut, suam tueri voluit, flexis ad humanitatem hostibus; Nec Poloni quoque eo Interregno segniùs placabant iras Numinis. Plena erant templa supplicantibus, onustę arę sacrificiis, lugubria omnia, Virgines deposuère sertum, Matronę atrum induère colorem, Musici concentus obmutuère, omnia dolorem, omnia non fictam loquebantur pietatem. Sic auditis legationibus Principum Exterorum; De stipendiis militum Podoliensium actum. Miserant illi legationem quærimoniarum plenam, de non soluto sibi stipendio, videbatur verò tutum in officio re-

tinere

tinere militem, nec dari causam turbulento reipublicæ tempore, seditiones & turbas strui per milites, qui ne turbæ in republica forent, opportuni tunc erant. Quarta pars redituum regiæ mensæ in stipendium illis concessa. Tandem missæ sub trutinam antiquæ leges. Sed nil nisi placuit eas in ordinem Privilegii redigere, paucas vero addi aut saltim explicatiùs ponere. Recensebo nonnullarum legum capita, idque strictim; quo major legibus insit authoritas, quas sacrilegæ sit licentiæ omnibus explanare, præterquam iis, qui juri dicundo præsunt. Earum vero præcipuæ fuêre.

Reges Polonorum non debent, nominare, eligere, aut electionem indicere; vel quenquam alium modum tentare, instruendi aut designandi regis sive successoris vitæ suæ tempore, idque ab eam causam, ut post eorum decessum libera & illæsa electio Regis, Statibus & Ordinibus regni semper maneat.

Nam præsente Rege novum eligi non Electio est, sed Successio & hæreditas, mancipantur sic Eligentium liberæ voces, ut non qui optimus, sed qui proximus sanguine, Sceptris destinetur: Cum alii præsentia senis regnantis,

tis, alii officio, cæteri cupidine placendi, ad Principum destinata, non rempublicam trahuntur; jam vero post funera eligere, sola eligendi libertas est, non respectus.

Hæredis titulo Reges non utantur.

Rex externas legationes non audiat, aut ipse in externa mittat, ne item militem adversus hostes regni conscribat, absque assensu utriusque gentis consiliariorum.

Limitata Regum potestas circa Evocationem Generalem armorum, absque consensu omnium Ordinum.

Non privato arbitrio, sed ex præscripto legum & sententia Senatus, decreta Rex pronunciabit.

Sedecem-viratus Senatorius constituitur, regio lateri præ consilio adfuturus, consiliorumque rationem reipublicæ redditurus.

Quolibet biennio, Comitia generalia dici debent.

Extranei homines à quibusvis officiis regni, bonis, honoribus, hæreditatibus, amoventur, solis terrigenis Nobilibus hæc posse conferri.

Privato Sigillo reges non utantur, sed publicum per Cancellarium aut Vice-Cancellarium regni, apponi debet, penesque eos asservari.

Coronæ & thesauri Regni sub clavibus & sigillis Senatorum asserventur, neque fas esse, absente horum

aliquo, aperiri thesaurum.

Non licere regibus sponsam capere sine consilio & assensu Senatus, &c.

Actum præterea de tutulis officialium, & ministrorum curię, nec eos minui, neque augeri placuit; Minuendos dissuasit, in regis reique publicæ promptum servitium, facile quosque pelliciens titulatus honos. Augendos prohibuit, æqualitatis amor, ne auctis in republica importunis titulorum nominibus, augeretur in civibus nominum respectus, & verę (sine titulo) nobilitatis, lentim extingueretur honos, ad perniciem æqualitatis. Comprehendebantur dęmum eo privilegia, alię quamplurimę leges, quas recitare hic, non est mens nęc concilium.

Tum rationes pro singulis competitoribus, scrupulosâ commodorum & incommodorum censurâ conquisitæ, noscere enim oportuit unde major alluceret publici boni utilitas. Pro Archiduce Ernesto Austriaco, commoda panebantur. Quod esset Romanorum Imperatoris filius; multum verò ad decus & imperiorum magnitudinem conferre, si reges haberent, qui è magnis nati. Linguam præterea Boë-

Boëmicam Polonis intelligibilem eum callere, placidiusque ab eo regi posse, qui vernacula, regendis pronunciaret decreta; quàm qui linguâ peregrinâ. Placebat item eo regnante vinum ex Hungaria nullo vectigali in Poloniam importari, & multa alia recensita.

Incommoda tamen oriebantur. Objiciebant plerique teneram ætatem, nec ideo capacem purpurę Polonę, opus Se habere rege, qui Senatui præesset, & comitia regeret non qui regeretur, aliter in Monarchia, ubi sors nascendi hæredes daret, senes, juvenes, minorennes æquè haberi Dominos, & facilius per tutores populos regi, qui nisi imperata capere didicissent; in Polonia secus, cujus incolæ, æque liberi, æquè regunt ac reguntur, ni ipsius Regis adesset suprema authoritas, & prudens ratio; raptaretur respublica inter potentiores. Male omnino regi viros, quorum infans rector esset. Obstabat illud item quod è populis Germanorum oriundus esset Ernestus, quæ gens natale odium fert in Polonos. Uti vicini plerumque populi sæpius causas hostilitatis inveniunt, mores varios sibi exprobrant &

 vi-

vitia, præsertim quibus contra se bellare contigit, inde acuuntur gentis in gentem odia; Ejusdem gentis Germanæ vicinia, alterum reipublicę parabat incommodum. Verebantur Ordines, ne opes Polonę & quæque decora in Germaniam vicinitatis commoditate transportarentur, prouti Hungaris & Boëmis factum, qui populi Austriacæ familiæ mancipati, magnis ingeniis, ære, viris exhausti, hæreditas unius domus facti, nec jam velut suis regibus, & pro sua libertate, sed Austriacæ ambitioni contribuunt. Magna ingenia suffocarunt, sublata iis præmia, qui pro domesticâ libertate strenui, verùm aut Germanis peregrinis concessa, aut incolis, prout sunt Austriacorum studiis amici, ea verò & strenuos quosque viros, sustulere continua pro Austriacorum imperio bella: timebant hæc Poloni, qui Principis populi nomen ferre, suis viribus ac ære, pro suę reipublicę decore stare didicissent, & rectore opus haberent, non domino. Verebatur semper Populus Polonus privatam Regum potentiam (uti ea in Austriacis apparebat) quæ & liberam electionem, & cum ea omnem

omnem libertatem pessumdaret, malebant quærere Principem, qui sine ipsis potens esse non posset. Nec prætereà imperium maris Baltici eâ electione haberi poterat, cum Imperatori nullę classes aut portus, ullæ maritimę adessent vires. Quantum verò de Prussia & Livonia: Non se opus habere Imperatore Romanorum Patrono. In eo quod jus suum teneret, arma tuerentur. In utraque provincia nihil esse Germanis præter linguam & habitum; reliqua Polonorum. Sic commodis ab Austria, minimùm augeri respublica videbatur. incommodis maximùm diminui. Ad alios item competitores ventum. Erant verò qui magnum Moschorum Ducem eligendum suaserant. Nec speciosi prætextus defuêre. Licet Moschorum gens inculta & vitio barbaricę vicinię, redoleret Barbariem, non tamen sperni posse gentis Duces, etiam media in Barbarie eos potiores haberi; qui honore priores, eo magis apud Moschovitas qui Christiani sunt & multa commercia cum Occidentalibus Europę populis agunt. Occurrebat in mentem primus Jagello è Ducibus Lithvanis

tunc Ethnicis & barbaris, in Regem Poloniæ electus. Nec erraſſe prorſus eligendo majores ſuos, nam Chriſtianus cum ſuis populis factus, bonum & pium Principem egit: Lithvaniam Polonię adjunxit, tum eam familiam produxit, quæ longa Electionis ſerie Polonis imperitavit. Manifeſtum inde dari exemplum, Principes æquè civiles, bonos, juſtos, ac incultos haberi, quàm ii ſunt ad quos regendos accedunt: In republica præſertim, ubi reges non per ſe, aut ſuos advenas, ſed per conſiliarios publicos rem agunt. Si item Moſchorum Dux, in Polonorum conſideret Senatu, in eo conſilio, unde non fit ut non prudentior quiſque abeat, quàm acceſſit; falſò in cultum poſſe ſperari. Tum nonnulla minutiora de eo recenſita, Familiaritas linguę Moſchorum cum Polonâ, pax abhinc cum Moſchis perpetua, nec amplius dubia, adhęc adjectio Magni Ducatus & magna acceſſio reipublicæ. Moſchorum præterea Ducem, ullas privatas alere factiones, ſua potentiâ apertum eſſe, nec poſſe eſſe non ſuum qui alienus nuſquam eſſet. His è contrario oppoſita, Haud tutum ei Principi liberam rem-

rempublicam regendam dare, qui ſuæ terræ præeſt, ut hæres ut Dominus in Moſchorum gente, ut cætera inhumanitatis vitia diſſimulentur, velut in eo populo qui abſque cultura ſtudiorum vivit, crudelitas certe reprobanda. Incolæ Dominum inibi non rectorem agnoſcunt, & Tyrannum non Imperatorem. Ad contemptum prętereagentium fieri videbatur, Moſchum imperaturum Polonis,& ingenuum Populum ſubjici inculto. Parva prorſus ab eo capite authoritas apud adverſarios, Turcam verò præſertim, parabatur, qui Moſchorum genti exprobrat ſæpè ignaviam, & cum aliàs Polonam potentiam vereretur, ſuperbus hoſtis evaſiſſet ſpreto Principe. Jam verò quanta eſſet cum ſuis populis & Ducatibus, à mari Baltico ad Sarmaticos montes, Neſtrem fluvium, Pontum Euxinum & initia Boriſthenis inter reſpublica Polonorum: ſufficere illi Magnitudinem, ſuam, ut jam Moſchorum (veluti cæterorum Sarmatici nominis finitimorum) in rem habeat fœdera & amicitias, (imò etiam eorum integritatem pro Slavicę gentis potentia & decore) optare, aucupia verò terrarum niſi in periculum.

lum. Reliquam pro Moschorum Duce rationem, sola rei indignatio oppressit.

Post hæc Suecorum Rex, sub trutinam abiit. Is annis maturus & adversis casibus diutius jactatus, bonus regno videbatur, nescio enim qua ratione meliùs regno præsunt, qui aut sępius erravêre aut multa passi contraria. Proxima item Suecorum cum Polonis commercia, & maris Baltici securitas pro commodis ponebantur. Sed pleraque incommoda occurrebant. Ac primum quod uxoratus esset. Poloni verò Annam Principem sororem demortui Regis, futuro Principi elocandam statuerant, partim ut quam dignissimè, reliquię domus Jagellonicę haberentur, partim ne multę impensę publicum ærarium gravarent, in alenda utraque Principe. Periculum pręterea videbatur, ne dum in Poloniam electus ad capessendum regnum proficiscitur, per absentiam Sueci incolę Ericum, (uti ambiebant) regno sufficerent, unde motus & bella, pro Regis privatis injuriis Polonos manebant. Nec Suecorum commercia tanti momenti esse videbantur, quibus Poloni opus haberent, item

item genius nationis displicuit. Quæ omnia Suecum fore Polonorum Regem, minimè ominabantur, præsertim cum plerique è Poloniç incolis Regem creandum censerent.

Eoque fortiores crevêre partes, quo magis speciosa & cum gustu loquerentur, quem crederent Ordines? (ajebant) melius imperaturum Polonis quam Polonum, aut cur minus à suo expectarent, quam à peregrino & advena Principe? qui nec alienæ terræ teneretur amore, nec cum fide præesset. Honores vero regni & præmia plura ne ad Polonos, quam ad peregrinos, à peregrino Rege deferri sperarent? Minime? hos futuros populi sanguisugas, hos opum reipublicę possessores, Apud indigenam Regem, & lingua & mores, fides, amor patriotarum, & omnia vernacula, gnarus rerum Poloniç in qua natus, tanquam domi regnaturus, quia in externo nulla illi domus, nulla hæreditas: Pauca in eo negotio dicta, sed quia cum æquitate convenirent, movere plurimos; & etjam placerent; verum qui minimas conversiones status prudentiùs notarunt, aut genium nationis noverant, stetere contrarii. Quo verò res

plus authoritatis haberet, ſententia pro ea parte dicta in Senatu. Bene ſperare rempublicam hanc jubeo concives meï, bona dantur diuturnitatis ejus omina, cum ego video in hoc eligendi regis negotio, quo majus unquam nobis dari poteſt, eâ fide & reipublicę amore vos omnes agere, ut in ea diverſitate ſententiarum (quas notavi) quam quiſque protulit optimam dixiſſe videretur. Non illos tantùm ego fideles appello conſiliarios & bonos, quorum ſententię probantur & eveniunt, ſed eos item quorum ſententiæ improbantur, fides tamen minimè & ſedulitas; cum ea proferunt quæ meliora credidere, veluti vos eſtis; video non pertinaciâ veſtras ſententias armari, ſed ratione; video non ullis privatis commodis, ſed reipublicæ utilitati ſtudere, alterum è prudenti ſermone veſtro didici, alterum lego in fronte, in oculis, imo in animo mihi diutiùs cognito. Ab eo conſilio minime dubito rempublicam benè valere poſſe: verùm credite mihi, cum omnia bona adſint conſultori, illud deeſſe ſæpiùs, ut rationibus, quibus ad conſulendum ducitur, non deceptum ſe fateri probè audeat,

mul-

multa in utramque partem dici possunt, multa utrinque reprobari, ideo ut res aptè fiat, multis opus esse consultoribus probatum est. eosque sæpius errasse, qui inconsultè è sua sententia agunt omnia, quàm eos, qui cujuscunque consilia petiêre, meliora decerpunt; Nemo verò tam imprudens est, qui non aliquid prudentię verbo insinuare possit, Decipimini vos quoque, qui optimum factu creditis, è Poloniæ incolis regem eligi, ni cæterorum de eo sententias acceptatis, Credo ego non alia de causa majores nostros, hunc Senatum adeo frequentem voluisse fieri, quam ut plures oculi plura viderent, & sententia posterior crebra correctura esset prioris, ne paucorum judiciis diciperetur respublica. Ego qui jam in Senatum lectus, hoc in loco, & antea Patricius in Equitum collegio aliquandiu rempublicam tractavi, compertum habeo eousque libertatem nostram duraturam, quoad Rex incola nobis non imperitabit. Vobis credo non mira loquor dum hæc ajo, qui nostras leges, qui hanc totam rempublicam, imò qui veram probè nostis libertatem. Ac primum de æqualitate

litate loquar, habeo relatum à meo Parente, imò ſunt credo in hac curia, quorum in præſentia, cauſam dicere Radziwilius cogebatur, ob impetratum titulum Ducalem ab Imperatore Romanorum, quaſi ille morem reipublicæ anteverteret, unde omnis titulata nobilitas exularet. Factum item paulo antiquiori memoria, cum Sigiſmundus ſenior, ad viſendum fratrem Vladiſlaum Regem Hungariæ profectus, atque inde utrique reges, (minùs tum dominante inter Principes ſuſpicionum metu) à Maximiliano Imperatore invitati, Viennam Auſtriæ ſe contuliſſent; inibi certatum reciproca humanitate inter tantos populorum dominos, arbitrantibus ſingulis, tantum Majeſtati ſuæ demptum iri, quantum humanitate vinceretur: Tum Imperator crediderat, digniſſima benevolentiæ teſtimonia obtuliſſe Polonis Senatoribus, qui cum rege tum aderant, ſi primoribus Ducales, cæteris Comitum donaſſet titulos; verum cum velut de nova re occultis ſecum diſceptarent Poloni, concluſum tandem, ſuorum regum Majeſtati demptum iri, aut quoddam jus alieno Principi in

Po-

Polonos concedi, à quo novos honores posse sibi conferri, acceptando testarentur; imo liberæ nobilitati injuria fieri debebat, quę ullo titulo dignè nominari posset. Si vero ad opinionem exterarum gentium (apud quas nobilitas certis titulorum gradibus æstimatur) aliquid facto opus esset, abunde sufficere sibi titulos, cum essent tantæ reipublicæ Senatores, de pacis & belli negotiis cum regibus suis pari sententia disceptarent, quæ nec singulis Ducibus in externo convenirent, nisi quos gratiâ Principum in discreto admoveret cubiculo. Romæ olim, unde Orbi imperatum, Patricium nasci in summo erat, uti plebejum in minimo, ac civem appellari, (quod nunc sine invidia nemini dicas) regum titulis par erat, non enim receperat ille populus multi orbis Dominus alios nascendi titulos. Cur item Polonis non decori sit? aut Patricios aut nobiles appellari, cum nec Duces nec Comites vocitentur, magno attamen orbi imperant, reges creant, & cum his diversis gentibus porrigunt jura. Hæc & alia in secreto rotulo loquebantur Poloni. Sed tamen ad speciem hu-

manitatis respondere Imperatori oportuit, ne superbè contempsisse viderentur, quæ bono animo essent oblata. Tum responsum. Polonos gratias habere Cæsareæ Majestati pro eo animo, quod sibi offerret, quæ dignissima dari posse secum pensaret. Cæterum nobilitate Patriæ contentos se velle vivere, abunde sibi ornamentorum & honorum regem suum atque rempublicam conferre, nolle se quidquam novi & alieni legibus Patrię, & æqualitati communi inducere. Scio inquam quia his omnibus grates habitę à republica, cujus dignitatem & leges sic tuerentur. Sed cur ego hæc tam longum recito? ut vos doceam quantopere respublica fugerit, unde sperabatur inæqualitas; Hi namque speciosi tituli, quandam sui authoritatem imponunt novorum cupido populo, externa admiranti & ignota, ideo paritatem (quę vera libertas est) hæc suffocare credita, nec in rempublicam admissa. Jam verò sumite reges incolas, tum uno veluti ictu tollitis non superbam æqualitatem, pro ea fastum, ambitionem, paucorum potentiam, vana nobilitatis nomina inducitis. Hic regis

frater,

frater, alter avunculus, ille nepos, ſpecioſa hæc ſunt credite mihi nomina & tituli, ut ni ipſi, regii ſanguinis fiducia ultra cæterorum aſcendant paritatem, ſublevabantur à cæteris ſpontaneâ voluntate, ſeſe ſubmittentibus ſingulis, ut regię domus captetur favor; Creditiſne pręterea in aliquo conſenſu deliberantium de republica, liberas pro libertate voces poſſe audiri? aut de rege per quem jura violari contingat, ſine periculo offenſę (cognatis regis ubique præſentibus) diſceptari, taceo ego, vos, quid dicturus eram, facilè conjecturamini; Juvat ergò cùm ex advena domo reges creantur, & ducuntur regum ſocię, ne ulli civium ad cognationem domus regię accedant. Utique veſtrâ memoriâ factum cum Sigiſmundus Auguſtus cum incola fœmina, inſciâ republicâ privatas nuptias egerat, quos motus tunc in republica vidiſtis? quas accepiſtis hiſce auribus voces? cum alii præjudicium populi inclamabant, reliqui petebant divortium. Quaſi verò nobis obſtitit quod inſciâ republicâ factum foret (licet illud maximum eſt) verùm verebamur; ne rex, qui fœminam incolam duxiſ-

duxiſſet, eo nexu paratis intra rempublicam, è potentioribus quibuſvis, partium fulcris, Electionem liberam, & cùm ea omnem libertatem ſub unius traheret domus cultum. Sed non pertinax ſum, non contra eo veſtrę ſententiæ, approbo, eligendus eſt incola Rex ajo, verum ſciam prius oportet inaugurandi modum? iimet electores futuri, qui & eligendi? quod magis in ea electorum multitudine? ardua hæc ſunt, neque capere poſſum, Inaugurationes Imperatorum Romanorum, aut trahi aut multo apparatu iniri videmus. Cum Septemviratus eligat & momento in ea paucitate decernere poſſit, vultis ſcire cauſam? difficile eſt ut is purpuram in alium transferat, cui poteſtas eſt, aut alteri dare, aut habere ſibi. En item, quia video nonnullos è nobis falſam ſpem regnandi concepiſſe, quanta ſtudia in hoc conſeſſu rotamus? quam præpediri Electionem ſuſpicamur? quod ſi plures accenderet regnandi cupido & ambitus, poſita intra incolas purpura? Verùm concives mei, ſi amamus rempublicam, ponamus hæc ſtudia, ſequamur antiquum morem, donemus occultas ſpes utili-

tati

tati reipublicæ, ſimus ſine affectu Electores, ut otiùs principem habeamus, quem diu quæritamus, erimus verò ſi alienigenam eligendo, velut in aliena cauſa, ratione laborabimus, non affectu. Sed quę illa quæſo veſtra ratio eſt, cum audio vos vereri, ne honores & præmia reipublicæ ad Extraneos per alienigenam regem deferantur. Jam ne in vobis privati commodi ſtudia notari video? abſit quæſo ab hoc conſenſu ea ignominia, aut licet iniquis fatis reipublicæ, eo res devoluta eſt; utique per Deum immortalem antiquatam legem habemus. Indigenis tantum Nobilibus, honores & præmia reipublicę poſſe conferri. Ut jam finem ſermonis faciam. Ego pro mea ſententia quemque prius eligi patiar, quam indigenam. Auſtriacum verò nullatenus admitto ad hanc purpuram, velut multas de eo rationes ante me audiſtis, ad cęteros competitorum quocumque vota veſtra inclinabunt, non pertinax ſequar. Non potentem tamen Principem velim aut privatim opulentum, à potenti libertati periculum; ab opulento contemptus ſperatur. Utque domeſticis & opibus & viribus, hu-

 cuſ-

cuſque ſtetimus, peregrina omnia nobis nocitura præter virum: Suaderem item è populis nobis habitu ſimilibus ſumendum Regem, ut ſunt Hungari & Moſchovitæ, & ſi qui alii cultarum gentium tales, neſcio enim quare peregrinis tecti veſtimentis peregrinos intra poſſunt tegere amores & conſilia, noſtra illis odio ſunt, quia ab illis diverſa. Sed ne morer, ut bonum Principem inveniamus, Deum precor, & ſimul ut huic conſeſſui maximo, optimam det mentem.

De Henrico Duce Andium diſceptari cæptum & rationes ponebantur; Ortum eſſe è Gallica gente, genio, moribus, non multum à Polono, cultu diſſimili, magnæ Valeſiorum domus prolem, decora ætate, ad imperii negotia valida, inſtructum; præterea pacis & belli vel maximè artibus. Talem Principem debere habere Rempublicam, cujus prima ætas in continua bellorum lucta eſſet, modeſtum futurum in adminiſtranda republica pollicebantur. Galliæ terrarum & Poloniæ longa ſeparatio, ac minor occaſio cum ſuis populis coëundi in damnum reipublicæ, quin

quin longinquitate res proderetur. Sed debitorum reipublicæ ſolutio, tum claſſis ad obtinendum maris Baltici dominium, valde pellexere animos Polonorum & vota. Item quatuor millia ſclopetariorum Vaſconum, non leves ſuppetiæ armorum Polonorum, pro Livonia & contra Moſchoviam, non in minima parte commodorum ponebantur. Ad hæc proventus reipublicæ augendos plerique credebant. Ob perpetua ab hinc cum Gallis commerciorum fœdera, ac privatos Henrici cenſus è Patrimonio Galliæ: Pax cum Turca tutior ſperabatur ob fœdera, quæ domui Valeſiorum cum his gentibus antiquitùs intercedebant. Hæc & ſimilia pro ejus parte ponebantur; Nec contrariȩ partis omiſſæ rationes, uti fuere, Bellum cum Magno Moſchorum Duce, ſermonis Polonici ignorantia, odia regni æmulorum in rempublicam, & alia.

Sic pro ſingulis ratione non blandiente, pro ingenio utrinque certatum. Petita ſuffragia Equeſtris ordinis & Senatus, eligerent quem optimum ſperarent. Tum allata in commu-

ne è Palatinatuum tentoriis (ubi Nobilitas conſederat) ſuffragia, literis obſignata ; recluſæ item Senatorum ſententiæ, unde compertum maximam partem Senatus, ac Ordinis Equeſtris, ſtare pro Henrico Duce Andium. Reliqui & varii varios nominavere. Verum quia in hoc populo inuſitato gentibus more (præterquam de Comitiis Arragonum alicubi lectum memini, quorum conſultis olim, uno contraveniente omnes diſſentire credebantur) aut plane incredibili, Regem nemine contradicente eligi oportet. Idque veræ libertatis Poloni ducant non Senatoris aut divitis, non multorum aut potentium, ſed ſingulorum in republica rationem haberi, cujuſque ſententiam in cenſum inferri, qui nobilis in republica natus ; Tunc quoque paucis diſcrepantibus, invigilavere ingenio dexterrimi, ut partim ſuaſu, partim precibus, tum omni meliori modo, univerſos ad ſententię unitatem pellicerent. Demum hinc & illinc ſuadentibus aut diſſuadentibus, ceſſere tandem pauci plurimis, ne ſoli ſapere viderentur. Tum HENRICUS ANDIUM Dux, unamini

mini consensu in Regem Polonorum nominatus. Ea Electio maxima dexteritate uti aliorum civium, sic præsertim JOANNIS ZAMOISCII prudentia gesta est, cum enim ille pronus esset in Henricum animo & voto, ac obstarent civium studia, sperantibus plerisque ad se deferendam purpuram (nam de incola rege eligendo passim sermo invaluerat) pulcro invento *Piastum*, (quo sub titulo incolam Regem venditabant,) ab ambitu regni summovit. Petiit enim, Quoniam Externorum Principum & petitorum Oratoribus absentibus, ad dicendas de rege sententias decurreretur, sic æquum esse (ajebat) abessent cives, qui peterent regnum, ne gratia major aut offensa in præsentia pararetur. libertate sentientium. Cum vero petitorem se purpuræ, palam fateri nemo ob verecundiam, aut invidiæ metum auderet, omnis de incolâ rege deliberatio suâ sponte conquievit.

Henricus in Regem nominatus, ac decretum Electionis, compositum, lectum subscriptum à Senatu, tum à deputatis Palatinatuum cum longũ fuit tot millium nomina adnotare,

contenta decreti erant. *Legitime electum Henricum Andium Ducem, in Regem Poloniæ & Magnum Ducem Lithvaniæ, ordine electionis consueto, nemine nobilium præsentium contradicente, aut ullius absentia in eo jam obstante. nec posse sententiam ab eo retrahi, nisi (quod absit) super ea quæ in pactis conventis porrigerentur, juramentum coram republica deponere nollet Henricus.* Ivêre Plockum aulici ad Legatos Henrici Varsaviam evocandos, intromissi in collegium, Tum Archiepiscopus Gnesnensis Primas & Princeps Senatus, Letos allocutus. *Quandoquidem placuit Deo Henricum Andium Borboniorum & Alvernorum Ducem, Polonorum Regem fieri, & nostra vota in eum dirigere: Itaque REGEM EUM DENUNTIAMUS. Vos quoque Oratores ab eo cum absoluta & sufficienti potestate missi, ac primario à Carolo* IX *Rege Galliæ ejus fratre, has conditiones utrorumque nomine acceptabitis, & juramentum in fidem deponetis.* Lecti articuli pactorum conventorum: quorum summa.

Fœdus perpetuum inter Galliæ & Poloniæ regna; atque eorum provincias omnes, hominesque in eis degentes, constare debet.

Si

Si quispiam hostium hoc regnum Poloniæ magnâ aliquâ vi adoriri vellet, Rex Christianissimus peditatu, aut (si ita Statibus videbitur) pecuniis rempublicam juvabit. quemadmodum etiam vicissim Galli, si Polonico equitatu egeant, à Polonis adjuvabuntur.

In usum belli contra Moschorum Principem, quatuor millia Vasconum peditum, quibus stipendia in sex menses, Christianissimus Rex persolvere debebit, (cum Statibus videbitur) in Poloniam transmittet. Quamprimum Rex electus in regnum venerit, classim suo sumptu instruet, ad tuendum dominium maris Baltici, tum ad impediendam Narvicam navigationem seu etiam illum portum regno acquirendum ea classi utetur.

Emporium nobile in portu aliquo Gallico mercatoribus & mercimoniis Polonicis aptam Serenissimus Rex instituere curabit, similiter & commerciorum mutuum usum ordinabit.

Singulis annis quoad vivet Electus Rex Poloniæ, ex reditibus suarum provinciarum CDL. millia florenorum in regnum hoc importabit.

Debita per Sigismundum Augustum piæ memoriæ facta, aut etiam à morte illius, usque ad adventum ipsius Serenissimi electi Regis, reipublicæ causa contracta Rex persoluturus est suo ære.

Aca-

Academiam Cracoviensem restaurabit & proventu ditabit.

Centum juvenes nobiles vel in eadem Cracoviensi Academia, vel Parisiis (prout respublica judicaverit) in re literaria suo sumptu erudiendos curabit.

Nullos privatos homines secum in Poloniam ad inhabitandum adducet, præter paucos quorum opera in ministerio domestico uti possit.

Hæc & alia omnia quæ Legati in sua Oratione nomine Serenissimorum Principum suorum, reipublicæ obtulerant, ad effectum deducentur. Item omnia jura, privilegia, libertates, prærogativas, unicuique statui & homini, incolis Regni Magnique Ducatus Lithvaniæ, & omnium provinciarum illi adjunctarum, sive generaliter omnibus, sive specialiter singulis, per Serenissimos Reges & alios Principes antecessores concessas, vel quovis alio nomine quæsitas, ac diuturno usu approbatas, sive etiam nunc circa Electionem Regis, ex unanimi & concordi omnium Ordinum assensu sancitas, integrè & inviolabiliter servabit, juramento corporali juxta sibi traditam formam, ante inaugurationem, sive coronationem sui, confirmabit & literis necessariis muniet.

Assensum dedere Oratores tùm nomine suorum Principum ad juramentum accedere jussi.

jussi. Posthæc dicti legati in Galliam ad Electum Regem mittendi. ADAMUS, DE KOBILNO KONARSCIUS EPISCOPUS POSNANIENSIS. ALBERTUS DE LASKO PALATINUS SIRADIENSIS. JOANNES DE TENCRIN TENCRINIUS VOINICENSIS. JOANNES DE TOMICE GNESNENSIS. JOANNES DE FOLSTYN HERBORT SANOCENSIS. ANDREAS GORKA MEDZYRICENSIS. STANISLAUS KRYSKIUS RACIAZENCIS CASTELLANI. Hique è Senatu Regni. A Senatu vero Magni Ducatus Lithvaniæ. NICOLAUS CHRISTOPHORUS DE OLYKA RADZIWILIUS MARSCHALCUS CURIÆ LITHVANIÆ. Item ex Equestri Ordine Polonico. NICOLAUS DE DAMBROWICA FIRLEI CASIMIRIENSIS. JOANNES ZAMOISCIUS BELZENSIS. JOANNES ZBOROVIUS ODOLANOVIENSIS, CAPITANEI. & NICOLAUS TOMICE. Ex Equestri item Ordine Magni Ducatus Lithvaniæ ALEXANDER PRONSCIUS. Puncta Legationis erant.

Ut per Legatos promissa & Rex Galliarum & noster Electus, jurejurando confirmet, in loco publico. Ex Senatus

 con-

conſulto Regni illius; Ut Rex Electus omni celeritate adhibitâ quamprimum in regno ſuo præſentare ſe poſſit.

Data præcipue Oratoribus poteſtas tractationis, de concludendo matrimonio Sereniſſimæ Annæ Principis cum Serenitate illius.

De ſolvendâ & laxanda obedientia ſubditorum, erga Sereniſſimum Electum ne ſcrupulus intereat, declarandū: Quod non ſtatim ſolvi & laxari obedientia erga regem debeat, ſi quid per errorem humanum regi exciderit, aut obrepſerit, ſed tum demum; ſi volente & ſciente Serenitate illius, jura libertateſque noſtræ, aut per potentiam opprimerentur, aut per contemptum & temeritatem in dubium vocarentur, ut ne admonitione Senatus, aut reliquorum regni Ordinum, quidquam profectum eſſe videretur.

Niſi omnia quæ ſunt omnium conſenſu Ordinum pacta & concluſa per Serenitatem ejus juramento confirmata expleantur. Verendum ne viciſſim omnia, quæ in favorem Serenitatis illius decreta, in irritum recidant, & infecta reddantur.

Admoniti poſtea Legati. Ne (conſueto gentis more immenſum clientellarum, & famulitii numerum alentis) ſuperfluo comitatu uterentur, imò profuſiores ſumptus vetarent. Numerus famulitii dictus Epiſcopo & Palati-

no

no XIII personæ Castellanorum singulis VIII, aliis item ex Equestri ordine viritim; IV, ultra tamen famulitium culinę & stabuli. Datum prętereа negotium Episcopo & Palatino, ut per tabellarios secretiora Legationis ad Ordines deferrent, dubiorum consilium per literas caperent ab Ordinibus; aut ab Archiepiscopo Gnesnensi Primate: Cui interstitio Comitiorum data potestas summi consilii à republica, datis in Societatem muneris è minori majorive Ponia, item è parte Magni Ducatus Lithvaniæ Senatoribus & Equitibus. Corpus defuncti Regis Cracoviam transportari jussum, cui funesti pompę ducendæ nominati plerique è Senatu, partim Episcopi, partim seculares, qui cum omni dignitate adessent. Nullum interea periculum in publicum à pacatis undequaque hostibus, nec ideo tutior pax curari intermissa. Ad tuendos fines Podolię versus Turcam designatus JASLOWIECIUS, minor Exercituum Dux, datis in præcidium aliquot millibus partim hastatorum, partim ferentariorum equitum & pro necessitate peditum. Limites item in orbem eundo, ab Hungaria, Silesia, in-

 feriori

feriori Germania, Moſchovia, earum terrarum Senatoribus ſub cuſtodiam traditi, ſcriptis pro magnitudine periculi, tam equite quàm pedite. Cracovia item caput regni periculis obnoxia duorum Senatorum cura præcuſtodita. Oratores interea in Galliam ivêre compendio itineris, per eam partem Germanię, qua Saxonia & Palatinatus Rheni porriguntur. Cum Lipſiam ventum, ab Auguſto Saxoniæ Duce detenti, per humanitatem excuſante ſe illo Principe; Non ſibi integrum eſſe liberum tranſitum Oratoribus Polonis concedi, antequam de voluntate Cęſareæ Majeſtatis aliorumque Principum Imperii ſibi conſtaret. Verum prona in Henricum, adverſa in Imperatorem & ambitum filii Erneſti, electio populi Poloni ſtetit potius in offenſam & obicem itineris; quæ omnia ideo erant in ultionis ſpeciem accommodata, ſed vere contra jura vicinitatis, ne dicam contra jura gentium, Legatos amicæ gentis morari. Legati authoritatem reipublicæ læſam graviter ferentes, aut quatenus à fœderata gente, præpeditio fieret dubii, miſêre ad Electorem JOANNEM DE FOLSTYN HER-

HERBORT, Castellanum Sanocensem; qui ea oratione coram usus est.

Si apud te Principem sapientem & judicem æquum, causa ipsa pro nobis non loqueretur, multo sermone & verborum conquisitis coloribus (uti solent ii quibus justi verique ratio non constat) utendum mihi existimarem; verùm cum honestissimum ac nobis salutare totique adeo Christianitati perutile obeamus munus, certo nobis persuademus, te non impediturum, sed optaturum etiam, ut iter nostrum quàm celerrimè conficiamus. Non privati nos amor studii, aut lustrandarum regionum huc duxit cupiditas; verum ad sumendum Regem à Republica electum, in Gallias proficiscimur. At à quo regno? ab eo scilicet, quod undique hostibus Christiani nominis cinctum vallatumque in difficili ac periculosa statione, pro reliquis Christianis regnis, imò pro hac tua terra excubat. Amicitia regni Poloniæ cum Imperio Romano & ejus Principibus non verbalibus aut scriptis tantum, sed vivis affinitatum fœderibus concepta, stabilita, servata fuit; hæc reciprocâ inter

nos auxilia, humanitatem, amicitias, omnia diutina pollicebantur. Pacta item conventa religiosè confirmata, inter Imperatores & regnum nostrum ea intercedunt, quæ cavent, ut hominibus ultro citroque commeantibus, liber pateat transitus; taceo Legatis, quorum nomen apud Barbaras etiam gentes sanctè colitur: quare nunc aliena experimur, prorsus ignoramus. Amici tuam terram ingredimur, quod scelus? Velut per vicini atria transimus, quod periculum? Regem quærimus, quæ hostilitas? Nos quidem Magnos Orbis Monarchas, Principes, majorum splendore, rerum gestarum gloria, virium potentia, opum magnitudine, vicinitatis commoditate, sanguinis conjunctione subnixos, regnum nostrum appetiisse, fateamur necesse est: Verum ad horum aliquem ut sceptra nostra deferrentur, non fuit arbitrii aut voluntatis nostræ; suprema è cœlo manus Principes purpurâ induit: sæpe Orbis conspexit regem; quem minimò speravit, aut cui coronam dari credidit, alieni capitis facta decus. Id verum esse re ipsâ comperimur: Comitia eligendi regis à Senatu,

more

more institutoque veteri, Ordinibus indicta; adfuere competitorum Legati; in suffragia res missa; alii ad suæ gentis hominem (quem declinata invidiosa proprii nominis designatione *Piastum* vocarunt) regnum deferebant; cæteri externum cooptandum credebant. Post eam disparitatem sententiarum, quis credat universorum animi velut divino instinctu (cujus opem hoc in negotio sæpius imploravimus) in unum coaluere, unum omnes & singuli nominavere Henricum. Neque verò hoc in Principe cooptando, vel inferiora aliis Principibus regnum ambientibus secutos esse nos existimamus, perspectam habemus Gallicæ gentis antiquitatem, splendorem, rerum gestarum gloriam, quæ cum Romanis rerum Dominis certavit de imperio, eorumque arma graviter exercuit. Romaque domicilio imperii capto; sæpius armis suis Romana cedere coëgit: Recentiora non repeto, quæ in multorum oculis auribusque versantur. Quid ultra opus? Regem elegimus, quem è Republica eligendum credidimus. Quia verò ad eum ducendum in Poloniam missi sumus

Ora-

Oratores, per amicitiam postulamus, per fœdera obtestamur, ne iter nostrum cœptum, tu amicus nobis Princeps moreris, non magis nostro quam Christiani Orbis damno. Nosti quàm ditiones nostræ immanibus Christiani nominis hostibus undique septæ sunt; Scitis inquam, Turcis, & nunquam fidis nobis, imo verò hæreditariis hostibus Moscovitis; quæ si in regiones nostras, Principe vacuas, Barbarorum colluvies, jamjam imminens, ingruerit, procul dubio magnum damnum non nobis tantum, sed toti Christianę reipublicę dabit. Ditiones nostrę finitimorum regnorum, (quæ & Germaniæ vicina sunt) pro intermedio pariete atque propugnaculo habendæ sunt, qui murus aut paries Christianitatis ruere non poterit, nisi eodem motu reliqua regna labefactata concidant; Rem perpende & an moreris nostra, cogita. Quod si verò non obtinemus, verendum profectò, ne nobis, (quod Polono nomine dignum) sine studio & sanguine interire nolentibus, totus Orbis non necessario quidem (quod nos aversamur) sed tamen nobis non contumelioso, bello implicetur; ad

quæ,

quæ, ne inviti trahamur, prudentiæ tuæ, Princeps, eſt providere, cujus quidem excitandi facilis eſt ratio, reſtinguendi verò nonniſi ejus partis, quæ victor ſit. Deum verò juſtiori cauſæ opem ferre, re ipſa compertum eſt.

Motus præſentia, & gravi ſermone Legati Dux Saxonię, ac veritus ne res faceſſeret difficultatem, Polonę gentis parando ſibi offenſam, præſertim cum Legatus ſeriò ageret: Varias ad ſpeciem facti cauſas attulit; ne indecora Principi temeritate rem feciſſe videretur. Nec moratus liberum tranſitum dedit Oratoribus, illum qui coram aderat amplexatus, cum honore dimiſit. Acceleravere iter Oratores, ut moram celeritate redimerent. Pariſios ingreſſi, cum tumultuoſa obviantium multitudine, viros, habitum, mores, geſtus, arma Polonorum antehac Occidenti incognita, admirantibus Gallis, ſalutavere Regem; tum Henricum Fratrem electum. Ea dies uſitatę Legatorum pompę data, neceſſaria Legationis in poſteram tranſlata lucem. Oratores inito conſilio, properavere in curiam electi Regis, cui oblata pacta conventa: Acceptavit ille lubens, & aſſenſit;

Petiit tamen ne tam ſtricta lex ſibi poneretur de educendis è Gallia hominibus quibus ad domeſticum Palatii obſequium opus haberet. Reſpondere Legati: non ſuæ poteſtatis eſſe aliqua ratione infirmare, quæ à Republica lata; procuraturos tamen omnimodè, ut in futuris comitiis coronationis, molliùs Status decernerent. Sed nova oborta inter Legatos difficultas, de ſervanda pace inter diſſidentes in religione, cujus cauſa ſuperiora recitare in rem fuerit. Cum in Comitiis Convocationis confœderatio, ſeu pax diſſidentium in religione, antiquis legibus nuſquam habita, gliſcente hæreticorum potentia, ſtabiliretur, aſſurrexere plurimi Epiſcoporum, certam (ut vocant) proteſtationem interponentes, ullas confœderationes ſe velle noſcitare, ſufficere ſibi leges antiquas, neque ejus loci & temporis eſſe, novas condere, pręſertim cum interregni tempore nullum negotium agi oporteret, præterquam electionis, ad tempus rem differri oportere, quoad novus Rex eligeretur; ſi item quolibet interregno, pro arbitrio & licentia populi (nequoquam tuente Regum Majeſtatem)

tem) conderentur leges, brevi nullus Rex habendus foret. Sed cum multitudo diſſidentium obſtreperet, imo Catholicorum nonnulli rem ad diſſidium inclinari viderent, magiſque audaciam accendi, dum, in tanta diſſidentium multitudine, parva legum appareret contra gladium authoritas, perſuaſere potius infulatis, quatenus ſuperſederent, meliora deſuper ſperaturi: Nonnunquam prudenti conniventiâ, ubi prohiberi ſcelus non poſſet, citius voluntatem peccandi hebetari, aut dum ſacietas vitioſæ licentiæ peccantes caperet, aut tandem placeret virtus: in rem ac rationem eſſe Belgarum tumultus, quos aut importunus, aut ſaltem ex eo quia ſerus, inquirentium excivit rigor, cum prævalidæ hæreticorum numerarentur manus, quos ſatius foret per legum conniventiam ſubditos habere, quam prohibitis petendo, quæ ſervari per fiduciam avitæ potentię non poterant, contumax inſinuare nonobſequium. Motus tandem iis rationibus conticuit Clerus, tamen non ut concedere, ſed diſſimulaſſe videretur: Neque parvos modeſti conſilii jam fructus carpimus. Sine im-

pulſu & armis, ſpontaneo ſe reſtituentibus ſingulis veræ matri eccleſiæ, qui per peregrina fidei dogmata, ablati erant in diverſa, ut verum ſit, ductu, non impulſu flecti, non frangi hominum animos. Cum ergo Pariſiis pacis diſſidentium in religione fieret mentio, tres Oratorum, videlicet EPISCOPUS, PALATINUS, & MARSCHALCUS CURIÆ LITHVANÆ, proteſtatum eſſe contra, dixere; nec poſſe inter pacta conventa acceptari. Ad ea reſpondit Rex: Se in eo nihil concludere poſſe, in quo Legati non convenirent: Tum JOANNES ZBOROVIUS unus ex Legatis, iſque diverſæ religionis homo, obverſus ad Monluccium, (qui nomine Henrici Legatum in Polonia egerat:) Utique (inquit;) Ni vos Legati nomine Principum hanc conditionem acceptaſſetis, hicce Princeps nobis contradicentibus in Regem non poterat eligi: Notavit Henricus Monluccium cum ZBOROVIO acerbius colloqui, ſed cum verba ſermocinantium, in parte audire non poſſet: Quid tecum loquitur (ad Monluccium converſus, inquit;) hic Polonus Orator? Tum ZBOROVIUS præoccupans

pans responsum Monluccii, nec quidquam cunctatus: Ajo(inquit) Rex Serenissime; Ni hi Oratores tui hanc conditionem dissidentium de religione, (uti cætera omnia) nomine tuo acceptassent, nobis contradicentibus, Rex eligi non potuisses, imò ni jam approbaveris, Rex Poloniæ non eris. Pupugit adstantium Gallorum aures vox, eoque magis, quia sub dominis nati, liberam pro libertate vocem, periculo offensæ, in præsentia minime audiri posse sperabant. Credebant ideo Regem electum ZBOROVII responso offensum; Verum Princeps, qui sciebat se liberum Populum sub imperium acceptare, dictum ea modestia tulit, ut placuisse videretur, addito ad prudentiam responso: Oratorum potius in eo causam, quidquid mutuo consensu apportaretur, non improbaturum se, inirent potius consilium, ut posteriori die concordes accederent. Tandem condescendere Oratores cum cautela, ne, in præjudicium Catholicę Romanę fidei, ea Lex extendi posset. Difficultatem unius quæstionis altera excepit, de importando in Poloniam proventu è Patrimonio Henrici, quam conditionem eo

ſenſu interpretabantur Oratores, quatenus illa pecunia, in ærario Reipublicæ ſub cura ſupremi Theſaurarij poneretur. Sed recuſavit Henricus; ſufficere (inquiens,) ſi ſequeretur vim & ſenſum conditionis, ſuaque in Poloniam importaret, ac velut privatum æs, ſub ſui unius libera poteſtate & diſpendio haberet. Non ultra pertinaces ſtetere Oratores, nam pro amore patrię potiùs certabant, quam ut obtinere ſperarent.

Emanavit in vulgus Gallicum fama, tam ſtrictas à Polonis Henrico ſcribi leges; Unde variè à variis accepta. Nonnulli ut gnari legum liberi populi, & Rerumpublicarum, ubi Reges non naſcerentur, verum eligerentur, ſine admiratione rem tulere; reliqui verò rectorem populorum non poſſe fieri niſi Monarcham, ſorte ſua naſcendi metientes, varia muſſitavere. Henricum non Regem, ſed legum Polonarum mancipium futurum, non majori in Republica poteſtate uſurum, quàm Princeps Venetiarum uteretur; Sufficere Henrico ſuas opes, nec alienas, quibus libera Principum ligaretur poteſtas, oportere quæritare.

Hæc

Hæc passim per urbem, passim in curia Regis agitabantur. Delata rei fama ad Oratores Polonos, (uti invigilavere, ne sibi incognitum foret, quid in urbe, quid in curia, de se suaque Republica rumor ferret, neve ignorarent, quid facto opus esset,) nequidquam cunctandum rati, in quo populi Poloni dignitas graviter verteretur, ad Henricum perrexere, ne morâ damnum res sua pateretur. Sæpe vero accidit, ut fallax fama, si sæpiùs eadem loquatur, in assensum prudentiores quoque trahat. Cum stetissent coram Electo, cum CONARSCIUS EPISCOPUS POSNANIENSIS, Primas Legationis, eo usus est sermone:

Equidem, Rex Henrice, dolentibus animis ad te Regem nostrum accedimus, tuæ nostraque causâ; tuâ, cum te Regem maximum à nobis Polonis nuper electum, videmus nonnullorum acerbioribus dictis peti; nostrâ, cum tantum authoritati Reipublicę deesse videmus, quantum Regum nostrorum nomini derogatur, ea verò credere perquam justissimum est. Ajunt enim aut purpuram Polonam non esse tanti, quę à te petatur, aut tuæ personę condolent,

lent, qui Rex noster electus, in spontaneam servitutem legum consensisti. Qui verò ii sunt, qui hæc ajunt? ii sane, qui vel quid sit Regem fieri ignorant, vel de nobis, qui remotius ab hac gente absumus, falsâ accepere famâ. Ego verò nimis magna Polonos tibi detulisse arbitor, ni cætera adsint. Illud certe maximum, qui te tot populorum Rectorem creavêre: Non multæ opes aut grave ærarium, Principum felicitas est, sed cum pluribus gentibus præsunt. Profunduntur Principum æraria, fiunt alieni æris debitores, cæteri auro & opibus affluunt; ille tamen maximus Rex est, qui plurimis populis cum dignitate præest. Verum absit suspicio verbo, ut ea tibi solum Polonos deferre arbitreris, habes reliqua omnia, quę te maximis regibus parem, habes, quę te majorem, reddant. Audio nonnullos vocitantes, qui Regum Polonorum Majestatem, intra Venetiarum Ducis occludunt authoritatem, nil de eo Principe loquar, nostra qualiter se habeant, à me audi. Jura Majestatis sunt: Leges populo dare, bellum indicere, Legatos mittere & accipere; tum comitia indicere, monetam cudere,

dere, honores Reipublicæ pro arbitrio conferre, & cætera minutiora. Illis prioribus Respublica mutuâ tecum potestate utitur; tria postrema ab unius Regis dependent voluntate: Nec ideo tamen arbitrere, te ea in parte Regem infelicem haberi, quia non in omnibus absolutus; gaude potius; felicissimus es: provisum ea communitate potestatis à Republica, ne sui Reges, laxiùs legibus habiti, civibus atque adeo Reipublicæ nocere possint, ideoque tu, quia nemini nocendo acerbus futurus, ab omnibus quid ni meros amores expectas? aut (quod proprium Regum Poloniæ Symbolum) in sinu cujusque civis tutus obdormire audebis. Jam opus est; ut opes quoque regias cognoscas; Tibi uti Regi ærario opus, quantum ad domesticas aulæ impensas satis habeas, ut munificus sis, ut militum stipendiis ac bello sustentando non deficias. His tu omnibus abunde sufficies. Privati tui reditus (uti nobis regię mensę bona vocantur) prope tertium florenorum millionem ascendunt. Ingens sane æs, si pręsertim expensarum paucitate metieris; non inde bella providebis, non munificus eris, non

publicos curiæ administros, aut aulicos ſuſtentabis, qui in aliorum ſpem præmiorum cum honore aderunt: ſed menſam tuam inde inſtrues, & paucum miniſterium providebis. Quoniam de munificentia regali mentionem feci, eam proſequar. Feliciſſimum, crede mihi, in ea regiæ dignitatis parte, Reſpublica te fecit, neque Gallia aut ullum Regnum (abſit invidia verbo) tam fœcundum proëmiorum eſt, quam divite manu regibus ſuis ſubminiſtrat Polonia diſtribuenda. Sive infulam ſpectes, ſive ſpectes gladium, ſunt opulentiſſimi Epiſcopatus & Abbatię, ſunt præfecturæ plurimæ, centenis & ultra millibus florenorum cenſus annui dotatæ; & alii minores fundorum proventus, qui publici & benemeritorum fundi vocantur: Horum etſi tu Rex arbiter diſtribuendo futurus es, nec tamen tibi retinere vetante lege poteris, quia hæc benemeritorum virtuti, præmia dicata, ut plus munificus ſis, qui lege munificus eſſe teneberis, ea tu pro arbitrio certâ judicii menſurâ benemeritis civibus divides; his amicos parabis, his virtutem tuorum provocabis, ac bene-

beneficiendo unquam deficies, è tanto beneficiariorum numero, aliis indies concedentibus fatis, aliis nova præmia expectantibus ac promeritis. Quia verò Regię munificentię triplo, aut quadruplo plus, quàm privatis impensis à Republica tibi in annos concessum; scivit namque Regium esse, plus cæteris dare, quam habere sibi. Restat item ut de gerendo bello loquar. A belli sumptibus liberum te Respublica fecit, illius est militibus stipendia numerare, armamentaria instruere, tuum verò (at mutua tamen potestate cum Republica) bellum indicere, vincere, & triumpho uti. Hæc tibi omnia paria sunt cum cæteris Regibus. Jam audi cætera, quę te majorem facient. Imperaturus es populis, qui ut liberi sunt, te tamen Dominum agnoscent illi terræ, quæ unquam nisi sibi electis Regibus tributaria fuit, nec fractura est imperii Romani. Quod ad dignitatem quoque purpuræ nostræ accedat, extra ordinem Occidentalium eam locari, imo alterum justè dici imperium in eo populo, quem non attigit Romana dominatio. Consessurus es in eo solio, quod non novit huc us-

que nec veretur ſicarium, in eo, in quo nuſquam captivi conſedere Reges. Magna ſunt hæc, mihi crede, nec invenio gentem, quę hæc omnia decora ſimul capiat. Quanti verò eam fortunam ducis, qui Princeps natus, Rex à nobis electus es? ſi tibi in hæreditario regno naſci contingeret, regnum tuum acceptare non fortunam duceres, ſed debitum; nec te magnum Orbis crederet, quem ſors naſcendi crearet Regem; nunc verò quia illud regnum, quod nullâ ratione hæreditati debebatur, ad te delatum eſt, beneficii loco, (parce verbo) repones, & quoaduſque ejus Electionis memoriam retinebis, gratulaberis tuę virtuti; nec jam dubitabis te maximum Principem haberi, qui tot populorum cenſura magnus judicatus; imò inquam, totus Orbis virtutes tuas mirabitur, cui notum fuerit, te in tantorum competitorum ubertate, maximum à nobis inventum. Hæc tu omnia cum purpura noſtra, magnæ virtutis accepturus es præmia.

Non ingratus Henrico erat Legati ſermo, eoque magis quo pręter opinionem acciderat. Tum Reſpondit: Quandoquidem Deo viſum eſſet

esset & Populo Polono electori, se Polonorum Regem fieri, curaturum pro virili, ne suæ electionis Polonos pœniteret, nec darent aures linguæ loquacis populi vana sæpius loquenti, scire se quorum Rex fieret, scire item quare in tam dissitas Polonorum terras, audita morte *Sigismundi Augusti*, Legatos suos fratrisque Regis Gallorum, ad regnum petendum mitteret. Oratores bono affectu Principis utendum rati, mentionem intrusere Annæ Principis, piam & prudentem Principem indicantes, nec minus è Reipublicæ, quàm Henrici commodo futurum, si sociam Sceptrorum acciperet. Ad ea Henricus; Bona sibi polliceri (respondit) de eo Polonorum affectu, & pia ac tutrici cura, quam erga Prolem suorum Regum studiosius portarent, nec desperare item, si bona fata aliquos sibi successores darent, pari Reipublicæ cura, iis provisum iri; quantum verò ad negotium Matrimonii: se non posse subita de eo dare responsa, sed referre ad Ordines regni, seu Comitia Coronationis; reliqua verò, quæ porrigerentur per Legatos, approbare se & juramento corporali confir-

mare velle, æque cum Carolo Rege Galliæ (nam Legati eam conditionem petebant) in pactum cum Galliæ regno certi fœderis. Dicta ergò publici juramenti dies, ubi ſumma pompa utrique Reges in Cathedrale urbis templum perrexere, ac ſolenni ſe obligavere juramento. Adſuere præſentes Henricus Borbonius, Rex Navarrę, (qui poſtea Rex Gallię coronatus, poſt cædem noſtri Henrici Valeſii,) & quique Gallię priores; inde in Palatium Parlamenti diſceſſum, ſimul decretum electionis electo Regi Henrico porrectum. Carolus Rex Gallię lætus fratrem in Regem creari, novum in ſua terra Principem, nova nec domeſtica Pompa acceptare ſtatuit; Urbe per ſecretum egreſſus, publica ad authoritatem pompa retro in urbem introduxit. Ubi Henricus medius inter fratrem Regem Galliæ, & Regem Navarræ portas ingreſſus ad palatium Parlamenti ducebatur; Ut verò novo Principi integer honos haberetur, oblatum per Cancellarium Regni Gallię ſigillum, conceſſa poteſtas, omnia negotia pro arbitrio diſponendi, honores & officia diſtribuendi, quoaduſque in Gallia commo-

moraretur. Sic multi dies intra gratulantium ſtrepitum conſumpti. Verum Legati medios inter feſtivos plauſus, graviter ferebant moram, ſæpius Regem adibant, ad ſuos properaret, monebant; Liberaret Rempublicam metu, quę de abſente ſollicita eſſet; Præterea de Moſchorum novis moliminibus nunciari ſibi, quos multum depoſituros ex animo ajebant, ſi intra Rempublicam Regem eſſe præſentirent. Verum Rex diſceſſum ſuum otius aperire non poterat. Hinc obſtabat itineris difficultas, illinc amor fratris & genitricis terræ. Mittere potius in Poloniam viſum, viæ præcurſorem, ad confirmandos Polonos, quoram negotiis brevi adfuturus Rex erat. Nec Legati interea pro ſuâ parte, quę inibi geſta, literis ſignificare intermiſerunt. Res (nempe) bene conſtitutas haberi, ſubſcripſiſſe Henricum, & Carolum pactis conventis, juramento omnia confirmaſſe, quorum exemplaria per Zborovium miſſa manibus utrorumque Regum ſubſcripta. Significavere præterea de Comitis Haſſię, & Palatini Rheni in ſuum per Germaniam tranſitum humanitate, dignoſ-

gnoſque haberi ideo, qui amici populi Poloni nuncuparentur; verum à duce Saxonię ſecus ſibi factum, retardatum ab eo tranſitum, neque defuturas occaſiones Reipublicę, quibus ſuam authoritatem ſalvam haberet. Cum his Zborovius in Poloniam miſſus. Tentabat interim Rex conſenſum Imperatoris de libero per Germaniam tranſitu, ſed noluerat Imperator vicinum Regem negando offenſum ſibi parare, quem amicum habere maluerat. Ingreſſus iter Henricus Poloniam verſus IV die Septembris, comitante fratre Rege Gallię, qui ad Polonorum ire fines in animo habuerat, verum quia repentinus morbus propoſito obſtitit, non ultra XX milliaria progreſſus, fratri lachrymabundus valedixit, nonnulla cum eo ad aurem collocutus, qui verò ille ſermo fuerat, ignoratur. Credo (uti ſuſpicatum) amicè monuerat Henricum ſuę ſterilitatis. Ne (ſi quid ſibi fatorum accidiſſet) negligeret diligentiùs proſpicere rebus è longinquo, quod non alium hæredem ſtirilitas ſua regno Galliæ polliceretur, pręter Henricum: Pręſaga omnino erat mens Caroli ſui fati in proximo, ſic mutuos

mutuos amplexus inter, Parisios Carolus, Henricus Lotharingiam versus perrexit, inde per Germaniam inter occursus Principum electorum Imperii prætervectus, stetit in finibus majoris Poloniæ die xxiv. Januarii. Progressi plerique Senatorum obviam, ii præsertim qui senatusconsulto electionis dicti erant Occursores. Tum quisque è nobilitate ad obsequium novi Regis promptior, accurrendum ratus, ut multis millibus hominum complerentur campi.

Annus Christi MDLXXIV.

DUm in agrum Polonum Rex pedem intulit, secessit sub tentorium Sacro vacaturus, bonis namque auspiciis terram, quam recturus erat, ingredi oportuit. Inde Cracoviam versus caput Regni properabat, ut funeri regis antecessoris adesset: verum Senatores à latere consulebant valetudini defessi Regis, persuasere potius aliquem purpuratorum Galliæ, quos secum in pompam traxerat, mittendum. Adfuere illi sepulturę externorum Re-

R gum

gum & Principum Oratores, aderat Senatus; Infulati Episcopale munus circa feretrum obibant; Cæteri sua præsentia tristem juvere pompam, præcessere omnium regni terrarum Legati; item equestres signiferi, vexilla provinciarum ac stemmata præferentes, tum portabatur corona, sceptrum, pomum aureum, gladius, Regum decora, omnia ad humum versa, ut majorem loquerentur tristitiam. Ad sepulchrum verò ministri curiæ sua fregere insignia, Marschalci baculos, Cancellarii sigilla, item & armigeri hastas, ut regio nihil deesset funeri. Acceleravit iter Rex Henricus Cracoviam prope, stetitque uno ab urbe milliari: Omnes subinde regni proceres, ac primarii regni senatores urbe effusi, occurrebant adventanti, plerique soli cum domestico comitatu, quatenus major appareret Senaroris pompa, ducentos alii, trecentos illi duxere hastatos equites, jam verò levioris armaturæ armis & equis decoros; ipsi rhedis pro authoritate vehebantur. Tantus tum erat armatorum numerus, ut potentissime hosti sufficeret Polonia resistendo. Polonis enim ea triumphi & Pom-

pæ

pæ ratio eſt, ut turbam ſecum trahant armatorum, neque in eo prodigalitatem ducunt, verum ſibi ex numero decus, & Reipublicæ in caſu præſidium. In ea Pompa PETRUS MISKOVIUS EPISCOPUS PLOCENSIS amplo Regem ſalutavit ſermone, omnium regni Ordinum nomine, utque lætus urbem primariam Regni ingrederetur, ſtudioſiùs invitavit. Interim per Archi-Marſchalcum aulicorum turba verſus urbem ordine moveri juſſa: Armatæ acies equitum dextro latere ſtetere, peditum legiones ſiniſtro, medio iter relictum, quo Rex ducendus erat. Progrediebatur Henricus ſub aurato cælo albo inſidens equo. Datus item honos peregrinę gentis purpuratis, qui cum Henrico aderant (uti Dux Guiſius & alii Ducum præcipui) qui medii inter binos Senatores ante Regem introducti. Admirationi tunc erat advenæ populo Polonorum ſplendor, ac maxime Henrico, crevit inde amor regni & incolarum, qui Regem tam illuſtri proſequerentur cultu. Ad Occaſum jam declinaverat dies, cum ad urbem ventum, nec ideo demptum majeſtati adventus regii;

facile adinvenit ſua decora nox & pompæ apparatu certavit; ſuccenſæ lampades in portis, illuſtratę domus facibus, ſupra arcus triumphales micuere ignes artificioſi, mœnia reſplenduere machinarum ictibus. Interim Rex in templum urbis cathedrale, quod in arce habetur, recta ductus, ut grates haberentur Deo, quod illa ſedes regia diu vacua, ſuum feliciter receptaret poſſeſſorem. Altero die convocavit Rex Senatum & Ordines, (moris autem eſt, ubi novum Regem coronare oportet, Legatos provinciarum adeſſe juramento regio, neve quis error irrepat, cavere,) gratias coram habuit, quod ſibi tam potens regnum volentes offerrent, invigilaturum ſe per Numinis opem, ne ſua regimina reprobari poſſent, ſcire ſe optimorum Regum præcepto, quos regendos ſuſciperet, nec ignorare quis ipſe fieri deberet, modo tam promptos & faciles in parendo habere poſſet quam in conferendo ſibi ſceptro reperit: certiſſimum autem argumentum eſſe boni regiminis, velle Regem rectè imperare, & velle ſubditos prompte parere. Quantum verò ad libertates ſeu firmandas, ſeu conſervan-

vandas, attineret, non tantum ſcriptâ chartâ aut privilegio, ſed ſanguine & vitâ obſignare ſe velle. Movêre ea verba aſſidentem Senatum, & cæterorum adſtantium affectus. Tum reſponſum omnium nomine: Non deſperare Rempublicam, Henrici regimina fore ſecundiora, quem Superûm voto in tanto competitorum numero ſceptro digniſſimum judicaret; cum alii quodam vicinitatis aut familiaritatis jure ad purpuras Polonas magis pertinerent. Quantum verò de civium prompta ſubjectione inquireret, prope eſſe ajebant, ut ii velint promptè parere, qui imperari voluêre, non aliud Polonos præteritâ electione quæſiviſſe, quam ut Regem ſibi invenirent. Et quoniam Henricum invenerant, lætam eſſe ejus adventu Rempublicam, lætari quoque debere ſua coronatione Henricum. Dicta tunc eo in Collegio dies xx Februarii futuræ Coronationi; ſimul præmonitus Rex more coronandorum Regum, ut templum ſancti Staniſlai (Rupella dictum:) pedes inviſeret; nam quod Boleſlaus Rex (à ſuo facinore audax nuncupatus) occiſor Sancti Staniſlai Epiſcopi Cracovienſis, eo

in templo per ſcelus patrarat, illud novos Reges devota prece expiarę, mos tenet. Poſt ſolennia Coronationis Rex pro more accinxit ſe primus Comitiis. Propoſita per Cancellarium negotia ad diſceptandum; Petitę ſenatorum ſententię, varii varias tulere, quas recenſere non eſt in animo, ne perplexitatem huic adferam ſcripto. non præteribo tamen magnę prudentię viri ſermonem, (ſed pœnitet cujus nomen ignoro, ad tantę ſententię gravitatem illuſtre nomen ſcire oportuit) ſapienter ille admodum deſſeruit de confirmatione jurium & privilegio legibus inferendo, in eum modum:

Quemadmodum, mortuo Rege Sigiſmundo Auguſto, à Deo Maximo precatus ſum, ut Regem noſtrum concordi eligeremus aſſenſu; ita nunc rogo, ut tecum, Henrice, nobis jam imperante, non diviſis imperemur animis. Si verò unquam alio tempore, his præſertim primis Comitiis Coronationis, non dixerim concordia, ſed quod ultro requiro, amore mutuo nobis opus, ut ad Rempublicam converſi; unus alteri privata condonemus ſtudia, ac velut de una loquamur Republica, & ullam cauſam

ſam diſmembrationi Provinciarum demus. Hæc Comitia de libertatibus noſtris ſententiam latura ſunt, horum eventu novum Regem (quem Numen diu ſervet) imperare nobis docemus, aut quomodo pareamus docemur. Hic noſter amor in Patriam, concordia, prudentia, aut, quod abſit, pertinacia, amor privati ſtudii, mutua diſſidia; hic, verbo dicam, incolarum genius novo Imperatori noſtro patebit; ut boni & ſtabiles reperiamur invigilandum eſt, ut tacito præcepto inſinuemus Regi noſtro, rectè, prudenter, demum ex amore Reipublicę eum debere imperare. Te verò, Rex Henrice, ſapientem eſſe Principem & credimus & certò ſcimus, credere anteacta vita tua nos jubet, ſcire noſtra electio. Non ignoramus enim quem te è Gallia ad purpuram evocavimus. Sed jam quod hujus conſeſſus eſt ajere me oportet, & loqui quod non fucatus candor imperat. Bona huic Reipublicę opto, coronatum habemus Regem, libertates noſtras juramento confirmari videmus, nil amplius reſtat, quàm ut privilegium, in Comitiis electionis conſcriptum, libris

bris conſtitutionum inſeratur; Ac de hoc ego nonnulla loquar, nec vereor, ut mihi vitii loco vertatur, cum, me præſente, ea libertatum puncta conſcribi paſſus ſim, nunc dum ea legibus inſerere oportet, ſecus ſentiam. Pertinacem quæſo magis conſiliarium judicate, quàm prudentem, cui cum ſalubriora venerunt in mentem, à ſententia priori recedere indignum ducit: Ego verò exiſtimo Senatorem quemque bonum non quę plures aut pauciores ſequuntur, non quę aliquando ipſe ſentit, aut ſenſiſſe viſus eſt, ſed quod optimum, dum conſulit, judicat, ſequi oportere, nec ea inconſtantia eſt, ſed potius conſtans ſapientia & amor Patriæ. Fateor ego omnia pręclare in eo privilegio eſſe conſcripta, multa ſpecificè nominata, ſed arbitror meliùs à Republica proviſum antiquarum legum generalitati, quam à nobis ſpecialitati, quâ non aliud obtinere cupimus, quàm repetitam legis unius interpretationem, vacillando vim prioris. Cautum antiquitùs lege habemus, ut penes nos maneat libera Regum electio, tum ne Rex privato arbitrio quidquam ſtatuat, quàm ex Senatus-conſulto, quid ultra opus?

opus? tutiùs hanc legem uti universalem tueri, plusque ejus interpretatione liberi sumus, quàm si ad specialitatem descenderimus, cujus hæc est natura, ut si quid non expresseris, pro omisso habeatur. Ille vero articulus denegationis obedientię, juramento Regis inclusus, nonnè apperit viam licentiæ insolentioris populi, huic obviando cautela quæso adjiciatur, ut antiquo more moneatur Rex, primum per Primatem: Multa certè per errorem humanum elabuntur; errores humanos tollere, humanitatem est tollere, præsertim in Principe, quem cum plurima mortalium agere oportet, in pluribus ut peccet, tristi quodam privilegio fragilitatis humanæ licitum habet; nec ideo temerariò inobedientia inducenda, tuenda est omninò authoritas Regia, cui si quid omnino derogaverimus, non credamus quæso libertatibus nostris melius provisum iri, sed demptum diminutâ authoritate in Principe, diminuitur in populo superioritatis respectus, ut omnia per licentiam fieri debeant. At si pertinatius tamen peccare velit Rex, sunt alia, quæ illum in officio retineant;

Scriptę leges, jusjurandum, Senatorius ordo, authoritas Primatis, qui poteſtatem habet cogendi Senatus, ſi Rex noluerit eſſe Rex ſed tyrannus. Circa motionem communium armorum haud diſcrepo à ſcripta lege, in eo tamen difficultas occurrit, cum vetamus talem exercitum in parvas aut magnas partes poſſe dividi, qui campi quæſo ſufficient huic populo capiendo? ni dividatur, qui agri nutriendo? peſtis, fames, amat comitari viris onuſtos exercitus, apud nos præſertim, cum ſinguli nobilium, ultra comitatum, quem armis capiendis ſecum trahunt neceſſarium, decenos vicenoſque viros, totidem equos, paulo pauciores currus poſt ſe ducunt, minime neceſſaria caſtris onera; Cur non ſufficeret unicus currus victui devehendo aptus, aut ſaltem tot bijugi, quot equi armati? duo item famuli in locum cæſorum ſubſtituendi, reliqua turba frumento & pabulo conſumendo apta ſemovenda, ne patriis agris ſit oneri. Illud item minus opportunum, tempus bellandi lege præſcribere; Inſcripſimus enim privilegio: *Quod ſi intra duarum ſeptimanarum ſpatium extra fines non fuerimus ducti,*
licebit

licebit cuique ad ſua libere reverti. Quæſo ſi bellum cunctatione gerendum eſt, tum ne ad penates per inſolentiam decurretur, cum maximum pro penatibus certare oportebit? utique qui liberi ſumus, nec abſoluto ex imperio Regem, ſed libero Comitiorum aſſenſu, arma generalia indici patimur, pro libertate & patria, cur non voluntarii patriam defenderemus? ſine temporis menſura, ſine ſolutione marcarum ſuper haſtam: ut tandem doceamus nos liberos, nec pro imperio agere: Sat magnum bonis civibus militaris laboris præmium, communem Patriam defendiſſe. Minoris quidem momenti ea quæ locutus ſum; Verum illud diligentius videte, qua ratione incolis terrarum Pruſſię, & Magni Ducatus Lithvanię, ſingularia privilegia, authoritate horum Comitiorum, conferantur; an ignoramus ea ratione diſmembrari Rempublicam. Dum quæque provincia privatis ſtruit ſibi in partibus immunitates, aut ſingularia profert privilegia, diſcunt paulatim ſeparari populi. Ne quidquam ego concedi patiar alicui populo, niſi in commune tota Reſpublica de eo participet. Eæ-

 dem

dem leges, idem ærarium, eadem libertas, & mores, magnos quosque jungunt populos; diversi ritus binos dissociant homines. Scitote tam diversos populos hujus nostri regni non aliud in unius Reipublicæ coëgisse corpus, quàm rituum unanimitatem; ut ideo Poloni universi vocemur, licet diversi re ipsâ simus populi, idem sentio de judiciis Capturi, ut unus ubique eorum servetur ordo; diversitas judiciorum inducit dismembrationem provinciarum. Stipendia danda esse militibus censeo, nec dubito quod sacra Regia Majestas promissis stabit. Ut Legatus in Turciam mittatur ad confirmanda pacta, non sum contrarius. Hæc omnia quæ in medium protuli, modo suasorio à me accipi velim, non ut contrarius aut pertinax sim; quidquid melius tibi, Rex Serenissime, vobisque visum fuerit, Ordines, facile legibus inscribi patiar.

Haud difficulter eo ex sermone intelligi potest, super qua re illis Comitiis disceptatum, quæ turbulenter transacta; confirmatio tamen jurium per se stetit. Adjecerat non leves motus aut turbas audax Zborovii facinus. Huic anti-

antiqui erant (ac recenti ſub adventu Henrici haſtiludio in majus recruduere,) cum JOANNE TENCZINIO Archicamerario curiæ inimicitiæ; quia verò obvia (pro more inſenſorum) ac hoſtilia arma ſibi indixerant, tum verò durantibus Comitiis in Palatii porta ſibimet obvii. Hiccine eſt TENCZINIUS? (inquit Zborovius) *quem dici obvium quæro.* Tum derepente ferrum, quod manu geſtavit, deſtinavit in ictum VAPOVIUS. Interim Caſtellanus Præmiſlienſis, qui tunc penes aderat, pugnam dirimere volens, paululum declinaverat ictum, objiciens ſe intermedium, verum inſenſa & erronea manus, in caput pacificatoris Vapovii Senatoris, læthaliter ferrum illiſit. Sic valuit in Zborovio affectus, & privatum odium, ut nequidquam Majeſtatem præſentis Regis, aut Comitiorum authoritatem vereretur. Vocatus in jus percuſſor, & quia judicis decretum præſens metuit, abſens proſcriptus eſt, tandem aliquot poſt annos vi proſcriptionis captus, pœnam capitis ſubiit, ut infra ſequens ſub Rege Stephano docebit narratio.

Post Comitia Legati provinciales, cum decreto Comitiorum in provincias dilapsi; ast Senatorum plurimi penes curiam mansere, ut Rex novæ terræ inhabitator non per tædium assuesceret loco. Consiliaverat vero sibi hic Rex multorum Optimatum animos, quibus non solum bona publica, benemeritorum premia, verum patrimonium mensæ Regiæ, plerisque concessit, contra instituta regni. Quod ab Equestri ordine jure in vitium acceptum, ut prodigalior quàm munificior haberetur. Posuisse modum leges publicas (ajebant) munificentię regię; multorum agrorum Adjutalitates donari à Rege; reliqua tamen sibi retineri oportere; ideoque segregato à benemeritorum agris nomine, regiæ mensæ bona vocari. Ne si æque hæc ac illa bona prodigaliùs in cives spargerent Reges, attenuato Principis domus magnifico sustentamento, flagitia abirent in censum; uti ob eam causam ominabantur plerique gravem Reipublicæ futurum Regem, qui profusè largiendo placere vellet Senatui, & infascinaret affectum consilii; blanda verò sæpiùs ei Principi dici quam vera, qui nimis amaretur.

retur. Addebant dicto alii, impendere publico ærario non leves impensas, quę tantę prodigalitati Regię haud suffecturę essent; quare compellandos Senatores Nobilitas censuit; quatenus restituerent mensę Regum Patrimonium, neve acceptarent, quæ legibus in contrarium irent, multa esse alia in Republica benemeritorum præmia, multas præfecturas; ea verò bona œconomica, quibus necessitatibus Regiis à Republica provisum esset, nec à Rege cuiquam dari, nec à quoquam acceptari posse. quia vero acceptaret Senatus, malos haberi consiliarios, nec posse secundum leges consulere, qui suo facto leges violatum irent; dubitari præterea quomodo non venalia haberent jura, ob leve præmium, qui ut illicita possiderent, acceptando legem violavere. Hæc privatim inter Nobiles agitabantur, & sine dubio ad restitutionem res devenisset, ni Henricus propero è regno discessu prævertisset consilia.

Lætus interea Rex Cracoviæ, jam venationibus extra urbem vacabat, jam in urbe hastiludiis recreabat animum, sed turbavit hilaria mali ominis portentum; Avis ante fenestram cu-

cubiculi Regalis (nemine causam noscitante) inter prandendum suspensa clavo. Accessere & alia, multę rixę Polonorum cum Gallis satellitibus regiis. sæpiùs reperiebantur noctu per urbem promiscuè Polonorum & Gallorum cadavera; inde accepit res famam, (ut est plebs futurorum suspicax, ac quandoque vera simplicitas ingerit,) arduum tandem negotium manere Rempublicam à Gallia, prout evenit. Significarat citato nuntio mater Henrici, Carolum IX, Regem Gallię, concessisse fatis, ac hęreditariâ successione ad Henricum pertinere purpuram Gallicam; (is vero Henricus est, qui inter Polonię Reges primus; in Gallia ejus nominis tertius, appellatus,) ni vero otiùs adesset, posse aliquem reperiri à parte Principis Condęnsis, qui absentiâ Henrici in commodum uteretur. Affecit res non leviter Regium animum; illinc trahebat genitricis terrę amor & hæreditaria purpura, hinc retrahebat ardua Reipublicę cura, & vigilis labor, par regni & incolarum amor. Communicat consilium cum tribus Gallorum fidissimis, quid facto opus esset diligentius inquirit. Otiùs (inquit) me esse

esse in Gallia res, uti scitis, requirit; ut verò subitò hinc abeam, obstant leges Reipublicæ, quæ vetant Regem fines egredi, præterquam à consensu Ordinum, neque esse potestatis Senatorum à latere, facultatem discessus mihi dandi, antequam dicantur Comitia, nòn verò levem meis negotiis moram portendi. Non aliud restat, quàm ut clam, vobis comitibus, iter aggrediar: nec credò Ordines improbaturos consilium, ad quos negotii gravitas devenerit, imo juvabit meum discessum paucis innotescere, minus inde periculum mihi incognito per externa transeunti. Te verò DANSEN oro, cujus virtutem notam habeo, seu scripto seu vivâ voce referas Ordinibus causas mei discessus. Juvat itaque hanc Rempublicam eum Regem habere, qui Gallis simul & Polonis præsit. Non improbant consilium Galli à secretis, mentionem tamen mortis Caroli coram Residenti Senatu faciendam suadent, inde expiscari posse animos consiliariorum, improbarentne aut approbarent subitarii discessus consilium. Aggreditur negotium Rex: convocat aliquos Senatorum, confert cum illis diver-

ſa, decurrit ad triſtem nuntium è Galliâ circa mortem Caroli IX fratris ſui, ac quàm neceſſario Gallia ſuo adventu opus haberet adicit. Condolent Senatores morti regiæ, non diſſuadent imò optant etiam, ut in Gallias proficiſcatur, ſeque Comites itineris futuros pollicentur, modo de eo negotio referretur ad Ordines: Expiſcatis Senatorum animis Rex ſolvit congreſſum, perterritus tamen Comitialis decreti morâ, ne cum de diſceſſu ſuo inter Ordines diſceptatur, interim hæreditas ab alio raperetur; Uti ſaturibus etiam terrarum nova aſſolet creſcere fames expoſitæ in prædam purpuræ. Tacitum ideo conſilium exequi parat. Ad veſperam declinante luce, (erat ea dies XVIII Junii, menſis à Coronatione quintus,) convocat eoſdem triumviros à ſecretis Gallos, alteri imperat equos, reliquis duobus literas, imo nonnullas ſua manu conſcripſit, Latii apprimè gnarus ſermonis. Depoſitis literis ſub tegumento menſæ, profunda nocte per poſticum arcis egreſſus, (ubi admoti erant equi,) otiùs itineri ſe accinxit, paucis Gallorum comitantibus: Omnibus enim de diſceſſu ſuo

ſuo non conſtabat. Dies interim illuxit; conveniunt in Regiam Senatores, Regem pro more inviſuri, interim conclamatum Regem non adeſſe, viſum à quodam juvene, cum noctu pernicibus equis adverſa Iſtulæ ripâ contenderet. Diſcedunt mæſti è curia, quid cauſæ? mutuo inter ſe ſciſcitantes. Verum ille diſceſſus affecerat non leviter officiales curiæ, ac Archicamerarium præſertim, (erat tum in officio JOANNES TENCZINIUS,) cui pro ratione officii ac familiaritate cubiculi Regii, incubuerat ſuſpicioſa omnia Ordinibus denuntiare. Verebatur ideo, ne pro officio ſuo in conſcientiam facti traheretur. Conſcenſis igitur equis cum comite itineris Nicolao Zebrzydovio Regem ſequi proponunt, cauſam diſceſſus ab eo inquirere, tutum ſibi Reique-publicæ arbitrati. Aſſecuti Regem in finibus Sileſiæ, ultra oppidum Oſwiecimum, deſcendêre ex equis provoluti ad pedes regios, petiere quatenus ab eo itinere ſuperſederet; liberaret Rempublicam metu, parceret famæ regiæ, multa indignè jactatum iri, apud exteras gentes, ad quas fama facti deerraret, aut Regem

minime regia tentasse, aut Polonos haud gnaros erga suos reges seu humanitatis seu officii, à quibus quinto regiminis mense se subtraheret; cæterum pensaret Henricus, an conscientiæ suæ benè consultum iret, Rempublicam totam ab authoritate Regum dependere, quidquid inordinatum in statu publico, aut injuriarum inter privatos accideret, totum id semoventi se à suo grege Pastori imputari debere. Non ultra præ lachrymis loqui poterant. Ad ea interim Henricus: Non dubitare vos velim de mea in hanc Rempublicam curâ, multa Patriæ vestrę & vobis debeo; qui me spontè tanti imperii Regem creastis;credere vos velim,quoad mihi vita & sanguis superest, non ero immemor vestrę humanitatis:cęterum ut ego ab hoc itinere supersedeam, nec ego facere, neque vos suadere jure potestis. Si apud vos mansero,Regnum Galliæ, hæreditas mea, aliorum paratur manibus: discessero, brevi rediturus. nec ideo me Regem amisistis; imò multum valebit ad Majestatem Reipublicæ vestrę, tum ad potentiam, si obtento meo Regno patrio & opibus, integros regni Poloniæ proventus ejus necessi-

tati-

tatibus dicavero. Si verò dubitatis de meo reditu, nec posse aitis, Rempublicam pro ejus statu & ordine, absente Rege, administrari, Gallia, uti hæreditas, per administros regi poterit; ad vos verò, quos unicè adamavi, revertar. interim dum nunc paululum à vobis absum, per prudentissimum Senatum, pro authoritate mea, facile consuletur Reipublicę; Et hæc vobis responsa do; si ultra mecum loqui placet, ascendite quæso currum, nam levia momenta temporis, causę obstant. Ascendêre currum, petiêre, suasêre; verum cum vident frustra verba dari, Regiam dextram valedicturi ad osculum mœsti petunt. Ad ea Henricus ferè ipse collachrymans: En vobis (inquit manum extendens,) pignus mei erga Patriam vestram animi! Post hæc detracto annulo, porrexit Tenczinio subnectens: hoc signum esto & testimonium fidei Regię, quia me brevi visuri estis, eas verò literas quas Cracovię in cubiculo reperietis, quæso curate reddi unicuique, quibus scriptas intelligetis; reliquam mentem fidelis meus Dansen vobis aperiet, cui fidem quæso date. Reversi illi, recta in curiam perrexere:

Convocato præsenti Senatu literas inventas sub tapete diligentius inspiciunt, ac secundum titulos fideliter unicuique reddunt, quæ verò ad communem Senatum scriptæ, apertæ & in publico lectæ: Quales illæ literę fuerint, nativo sensu & verbis recitabo.

Dici non potest quanto cum doloris sensu in animum induxerimus, ut non expectatis hujus regni Comitiis, in Franciæ regnum, quod nobis nuper legibus jureque hæreditario obvenit, properandum statueremus, siquidem merita vestra erga nos, & charitatem ac benevolentiam, qua vos complectimur intuentes, non potuimus sanè sine lachrymis ac summo dolore, de hac nostra in Franciam profectione cogitare. Multa ante oculos obversabantur, quæ commemorare longùm esset, jamque planè venerat recordatio beneficiorum vestrorum, ita ut omnino nobis certum & constitutum esset Francici regni administratione Serenissimæ Matri nostræ remissâ & demandatâ, hîc non modo Comitia expectare, sed etiam, si vobis videretur, integram ferè æstatem degere, testis mihi Deus est, testes quoque non pauci ex Senatoribus, cum quibus simul atque de morte Christianissimi Regis, fratris nostri, nuntiatum est nobis, copiosè de hac re egimus, atque ex illorum sententiâ sub hujus regni nostri sigillo

ſigillo ad Sereniſſimam Reginam Matrem noſtram, Mandatum ampliſſimum, (quod regentia Galli vocant) miſimus. Etiam privatis literis noſtris Illuſtriſſimum Principem Fratrem noſtrum, Ducem Alenconium, Henricum Navarræ Regem, & omnes Galliæ Principes ac Proceres ſedulo monuimus, ut noſtri deſiderium æquo animo ferrent, nec adventum noſtrum fruſtra expectarent. Ita profectò ſe res habet, mutandi verò hujus conſilii aut potiùs ſententiæ noſtræ, (quæ penitùs inſederat animo) fuit cauſa, quæ à vobis prudentibus & ſapientibus viris credo probabitur. Heſternâ die ſub noctem ferè allatæ ſunt nobis literæ à Sereniſſimâ Regina Matre, & multis Galliæ Proceribus & primariis viris, in quibus ſcriptum erat; Neceſſarium eſſe omninò ut quamprimum, diſpoſitis equis ad celeritatem, iſthuc advolaremus, in ſummo diſcrimine res eſſe Gallicas, actum prorſus aliter videri de vetuſtiſſimo nobiliſſimoque totius Europæ regno, nec ullam aliam rationem eſſe nobis tuendi & conſervandi illius Imperii, quàm ſi intra XX *dies Lutetiæ Pariſiorum vel in finibus regni nos ſiſteremus, multa erant alia diligenter perſcripta in illis literis, ex quibus non modo periti rerum Gallicarum, ſed etiam exteri non ignari humanarum rerum facilè poſſent intelligere, illico & ſine cunctatione nobis diſcedendum eſſe:*

quam-

quamobrem lectis literis; apud me necessariò constitui, quanta possim maximâ celeritate in Franciam proficisci. Cum autem, si de profectione meâ cognitum esset, multa imminere videbantur, quæ celeritatem (in qua omnia posita essent) retardarent, faciendum nobis putavimus, ut tacitè proficisceremur. Itineris Gallici ratio non est vobis ignota, nec ignoratis studia & mores earum gentium, per quas transeundum est, itaque nil opportuniùs, nil securiùs visum, quàm ut omnes de profectione nostra celaremus, ut subita & festinata abitione discessus famam anteverteremus. Habetis paucis rationem consilii nostri. Reliquum est, sic vobis persuadeatis, nequidquam hoc facto, de pristino nostro erga vos totumque hoc nostrum regnum Poloniæ amore decessisse, vos quoque nobis, summam illam, quâ nos hactenus prosecuti estis, benevolentiam & observantiam integram servabitis: Nullam certè nos unquam tuendi, ornandi, & augendi hujus nostri Regni occasionem labi aut effluere patiemur. Dignitatem nostram & procurationem Regni Polonici tantisper, dum absumus, (aberimus autem quàm minimum poterimus,) fidei & prudentiæ vestræ commendamus, cupimus insuper & optamus, vos ut primo quoque tempore egregios viros, ex omnibus Ordinibus lectos, ad nos in Galliam mittatis, cum quibus seriò & diligenter

genter de omnibus, quæ ad utilitatem & ornamentum hujus regni pertinent, tractabimus. Iterum atque iterum salutem & concordiam, incolumitatem regni nostri & existimationem nostram, vobis quàm obnixè fieri potest commendamus. Benè valete.

Datæ Cracoviæ XVIII *Junii Anno Christi* MDLXXIV.

Privatorum etiam codicilli legebantur.

Ad Stanislaum Carnkovium Episcopum Cuiaviensem.

R. *Everendissime Domine, sincerè nobis dilecte; Pro mutatione rerum ac temporum, mutanda quoque consilia Paternitas vestra non ignorat, id ipsum prudentes viri fecere semper, & nobis quidem necessario faciendum est. Constitueram enim superioribus diebus (quemadmodum Paternitas vestra ex me bis intellexit) hic apud vos manere, saltem donec Comitia indicta coacta & peracta fuissent. Nunc verò, cum ex literis Serenissimæ Reginæ Matris meæ, quas hodie sub tempus cœnæ accepi, intelligam, res Galliæ eo statu esse, ut de toto illo amplissimo regno meo actum sit, nisi quamprimùm, & incredibili celeritate illuc pervenirem. Cogor mutare consilium & in Franciam, quàm maximis potero itineribus, proficisci. Celare discessum meum æquum est propter mul-*

tas causas, quas Paternitas vestra à nobili & generoso Dansen, consiliario nostro, audiet, cui ut fidem adhibeat in omnibus rogo. Ego nihil magis cupio quam utrumque regnum retinere; nec enim id novum est nec Regibus vestris adversatur, & erit Polonæ genti perhonorificum, eum habere Regem, qui Gallis imperet. Verum de toto negotio, quod gravissimum esse puto, quodque mihi magnopere curæ est, ut debet esse, cum Paternitate vestra aget copiosè & ex animi mei sententia dictus Dominus Dansen. Puto me à vobis amari plurimùm, quemadmodum quoque vicissim nihil est, quod non vestrâ causâ velim. Novi ingenium tuum, novi fidem & integritatem; hoc tamen peto & à prudentia tua expecto; contendat & efficiat Paternitas vestra, ut incliti Senatus Poloniæ, & alterius quoque Ordinis studia erga nos eadem maneant, quæ hactenus fuere. Incumbe quæso totis viribus in eam curam & sollicitudinem, nil mihi gratiùs potest accidere: Faciam ego autem, ut tu nec immemorem ames, nec ingratum Principem dilexisse videâre. Bene valeat Paternitas vestra sincerè à nobis dilecta. Regnum nostrum Poloniæ & existimationem nostram vobis commendamus. Datæ Cracoviæ de XVIII *Junii Anno Christi* MDLXXIV.

Eundem in sensum reliqui codices Senatoribus

ribus missi. Post lectas literas, quiqui tunc erant Ordinum Cracoviæ, capiunt consilium, & quid facto opus esset, perquirunt. Placuit vocari & interrogari Dansen: vocatus ille, libellum in medium protulit, quo haud dissimilia à ratione literarum Henrici continebantur; nec operepretium est, licet habeam scriptum ad manus, hic referre.

Prima incubuit cura Senatui pro authoritate Reipublicę certare, ac emissis in vicinos populos tabellariis, discessum Regis evulgare, item causam. Præsertim in Austriam ad Maximilianum Imperatorem Romanorum; qua Henrico transeundum erat. Ne si apud eum populum falsò rem accusasset fama (uti ea in malis novitatibus pejora plerumque nunquam sibi constans loquitur,) & à fato Caroli Regis Galliæ, in Populum Polonum causam discessus Regii transtulisset; injuriosè sua plecteret authoritate Rempublicam. Scripsêre pleraque ea de re Imperatori, scripsere ipsi Henrico; utriusque epistolæ hic sequitur ratio.

Ad Maximilianum Imperatorem Romanorum.

SAcra Cæsarea Majestas; Observantiam nostram fidelem & amicam ad Majestatem vestram deferimus, Senatores Regni Poloniæ.

Faciendum putavimus, ut Cæsaream Majestatem vestram, pro ratione vicinitatis nostræ certiorem faceremus dè his quæ proximè præteritis diebus apud nos acciderunt, quamquam ea minime ignota sunt Majestati vestræ. Quinimo certò scimus Serenissimum Regem nostrum ditiones Majestatis vestræ intrasse, & rectà Viennam ad Majestatem vestram pervenisse, non satis pro Regiâ dignitate, paucis duntaxat comitantibus. Qua ex re Majestas vestra facile intelligere potest, suam Majestatem Serenissimum Regem nostrum præter scitum & opinionem nostram è regno discessisse. nam cum Majestas vestra non ignorat, qua fide & observantiâ nos Principes nostros prosequi soleamus, neq; hunc Serenissimum Regem nostrum debito honore privaremus, si consciis nobis profectionem instituisset. Subsecuti sunt eum aliquot officiales regni, & assecuti ultra oppidum Oswiecimum, demum Prumnice usque ditiones Majestatis vestræ processerunt, sed ab instituto suo nullà ratione revocari passus est. Reliquit quidem literas ad nos, quibus hoc regnum nobis commendat, & causas explicat,

quam-

quamobrem nos celaverit de profectione suà, & Serenissimam Matrem, Patriam, ac regnum illud florentissimum, ab interitu vindicaret. Ut primum de morte Christianissimi Regis Galliæ fama apud nos percrebuit, & Successionem ad Serenissimum Regem nostrum devolutam esse: In eo quidem, quod illi naturaliter & hæreditario obtigit, deesse noluimus; tum de salute & commodis regni illius, non minus quàm de nobis ipsis cogitationem susceperamus. communicatisque consiliis de rebus ambabus, statueramus providendum adeò, ut nullum Serenissimus Rex noster fidelium subditorum officium in nobis desideraverit, sed ejus rei culpa hæret, non tam penes excelsum & penes regium animum ejus, sed penes eos, qui eum privato consilio ad hoc factum impulerunt. Ex his omnibus Sacra Cærea Majestas vestra pro sua prudentia judicare poterit, discessum hunc Serenissimi Regis nostri accidisse his temporibus, quibus maximè ab hostibus Christiani nominis ex minima occasione metuenda sit periculi suspicio, in hoc regno potissimum, quod est quasi pro aliquo præsidio Christiani nominis & imperii collocatum. Hæc pluribus verbis Majestati vestræ scribimus; primùm ad removendam prætermissi officii erga Serenissimum Regem nostrum culpam, ne quis in eo nos deliquisse arbitretur. Deinde verò ut Majestatem vestram ad eam fœderum

& pactorum confirmationem, quæ cum regno nostro intercedit, invitaremus, quemadmodum sanctè & inviolatè ea coluit, ita & nunc observare non desinat. Porrò negotium hoc omne Cæsareæ Majestati vestræ ita commendamus, ut nullum unquam magis commendare possemus: Nam ut nolumus invitum quemquam nobis imperare, ita non libenter videremus, nos tales existimari, qui nesciamus officio nostro uti, & voluntatem Principum moderare; non deest nobis animus pro dignitate & libertate nostra, quævis consilia sequendi; Sed Polonorum semper fuit, Reges & Principes suos colere, revereri, & honestis potiùs quam extremis studiis & officiis prosequi. Quod reliquum est, Nos studiaque nostra fidelia & amica Cæsareæ Majestati vestræ commendamus. Datæ Cracoviæ.

Data insuper Epistola ad Henricum.

Itane meriti sumus de sacra Majestate vestra, ut præter spem omnem & expectationem nostram, hinc discedere, nobis insciis, Regiæ Majestati vestræ placuerit? Graves impulerant causæ Majestatem vestram & induxerunt ad suscipiendum hoc tam grave & periculosum iter; sed gravius illud existimanus esse, quod sacra Majestas vestra inconsultis nobis fecerit, quasi fidem fidelium suorum dubiam faceret, neque res suas con-

cre-

credens illis, qui se, salutem, facultatesque suas omnes sacræ Regiæ Majestati vestræ concrediderunt. Non deerat animus, non defuit facultas ulla nobis, ad aras usque (quod dicitur) sacram Majestatem vestram sequendi; Sed neque Majestas vestra benè rem apud se examinavit, quam est aggressus, neque committere debuit, ut ultro se periculis objiceret. Precamur sacræ Majestati vestræ omnia feliciter, & ex animi sententia evenire; Sed ita tamen, ut primò illi Deus mentem inspiret, ad nos regnumque suum redeundi: ubi salva & incolumis Viennam Majestas vestra venerit, rogamus ne ulterius procedat, neve se majoribus discriminibus exponat, nec cum periculo suo majores & excellentiores honorum gradus appetat; hic enim honos in quo Majestatem vestram Deus Maximus collocavit, eo est excellentior, quo processit non à fortuna, non à sorte nascendi, sed à Divina voluntate, & proborum ac de Majestate vestrâ benemeritorum Civium judicio. Consideret Majestas vestra regnum se reliquisse planè periculis omnibus expositum, nullis pactorum ac fœderum renovationibus confirmatum. Nisi Dominus custodierit, actum est de nobis. Nulla nobis diligentia, nulla prudentia proderit, nil enim sine Majestatis vestræ præsentiâ firmum & stabile statuere possumus. Petimus igitur sacram

cram Majeſtatem veſtram, ut memor ſit fidei ſuæ, juramentique regno præſtiti, memor expectationis, quam ſemel de Majeſtate veſtra conceptam, eoúſque retinemus, memor ad extremum ſalutis & incolumitatis noſtræ, quam Deus Maximus Majeſtatis veſtræ fidei & poteſtati commiſit. Nos ſi deſeret Majeſtas veſtra, vindicabit Deus injuriam populi ſui, neque fortunabit Majeſtatis veſtræ actiones, noſtris malis & periculis fortè gravatas. Si hoc impetramus à Majeſtate veſtra, dabimus operam, ut in redeundo omne ſtudium, & operam Majeſtati veſtræ comprobemus. Deum interim rogamus, ut ſacram Regiam Majeſtatem veſtram ſalvam & incolumem accipiamus; Cui obſequia ſubjectionemque noſtram ſumma cum fidelitate commendamus.

Vixdum abierat cum hiſce litteris emiſſarius, allatæ ſunt Viennâ ab Henrico literæ.

Ex literis, quas Cracoviâ diſcedens ad vos ſcripſimus, ſatis intelligere potuiſtis, graviſſimas & juſtiſſimas cauſas, propter quas non modo feſtinanter, verum etiam tacitè Gallicum iter ſuſcipere coacti ſumus: quod ſi ſatis commode literæ illæ vobis redditæ fuiſſent, non dubitamus, quin nonnulli è vobis, pro ipſorum in rebus humanis

humanis prudentiâ & sapientiâ singulari, abstinuissent ab ea sedulitate & officio, quod neque opportunum erat, neque studio nostro consentaneum, ac difficiliorem periculosioremque, totius itineris nostri rationem poterat efficere. Verum cum errati illius causa partim ex abundantia amoris profecta esse videbatur, partim eorum negligentiæ adscribi possit, quibus literas nostras reddendas commiseramus, nolumus expostulare vobiscum de ea re vehementiùs, satisque esse arbitramur hoc rursus vobis testari; Profectionem scilicet nostram in Galliam omnino necessariam fuisse, nec publicari sine periculo nostro, aut diutius differri potuisse, sine magno malo regni illius amplissimi, cujus salus nobis carissima. Quod verò attinet ad reditum nostrum in Poloniam, de eo dum recti quidquam statuere aut polliceri possimus, præsertim cum ad Gallicorum negotiorum rationem, ad quæ animum adjecimus, & ejus causa iter suscepimus, omnis ista deliberatio sit referenda. Nuper autem in ipso itinere, cum de reditu nostro nobiscum ageret multis verbis Magnificus Castellanus Voinicensis, Succamerarius noster, nil ei præter ea respondimus, quàm nos de ea re in Gallia deliberaturos. Cupere nos tamen vehementer interea, ut quamprimum ex Senatus & Equestris Ordinis sententia, viri sapien-

tes & prudentes ad nos Legati in Galliam mittantur, cum amplissimis mandatis de rebus omnibus, quæ ad securitatem, & dignitatem Regni nostri Poloniæ & Magni Ducatus Lithvaniæ pertinere videantur. Nos hujusmodi Legatos à vobis libenter & humaniter excipiemus, & cum ipsis curabimus aliquam rationem inire, qua occurri possit illis malis & incommodis, quæ ex diuturnitate fortasse absentiæ nostræ oriri posse viderentur. Cæterum antequam hic Vienna discedemus, Cæsareæ Majestati, (à qua splendidissimè & humaniter excepti sumus) Poloniæ Regnum nostrum vosque omnes commendabimus. Scripsimus etiam ad Imperatorem Turcarum, ne quid inde damni & periculi ad vos perveniat. Denique nullam de regno & vobis omnibus occasionem prætermittemus. Benè valete.

Ipsa se res insinuat, faciliorem & explicatiorem reddi narrationem Historicam, si suo quæque sensu & verbis subjiciantur, prout dicta scriptave sunt. Neque ego cum ambitu lectorum Gloriam aucupor, meò quæque vendicando stylo, sed (vera calendi) anteposui conscientiam aliena narrando. Pleraque ex nativo sensu & verbis posse colligi, affectus hominum notari prout intendantur, aut remit-

mittant; quæ omnia amat plerumque involvere verbosa rerum explicatio, magis quam explicare, injuriam hominum rebus gestis inferens, & lectorum (hac vel de illa gente aut persona) recto judicio non leviter subtrahens. Hic me paululum immorari oportet, quomodo Henricus Viennam venerit, quæ cum Imperatore collocutus, demum qualia Cardinalis Hosii Senatoris Poloni Legato responsa dederit. Ac primum Rex Cracoviâ egressus, consultum habuit occultè ditionem Imperatoris ipsamque Viennam transire; Periculosum namque credidit ab alienæ terræ populo noscitari, (ac forsan retardari,) qui secum tantorum Imperiorum veheret Majestatem & salutem. Sed quia discessus ejus Germanis innotuerat, ac per hos Imperatori, præter animi mentem, novo consilio rem aggredi debuit, misso præcursore ad Imperatorem Maximilianum. Quatenus sibi condonare vellet; (sollicitans) ditionum suarum ingressum, ac si videretur, se velle Viennam venire. Humanissime ad ea respondit Imperator: Non permittere se modo ingressum, verum optare etiam, ut præ-
 sens

ſens in tanti Regis & hoſpitis amplexus ire poſſet. Tum nunciatum Imperatori, Henricum paucis Vienna abeſſe milliaribus. Duos ille juniores filiorum ad tertium ab urbe lapidem ire juſſit obviam, ac ipſe Principe dignam humanitatem retinens, cum primariis viris ad pontem Danubii majorem tantum hoſpitem receptaturus proceſſit: adventantem amplexatus rectà in Palatium duxit. Multa inibi Viennæ ſecretiùs cum Imperatore collocutus Henricus, cum perhonorificâ Polonæ gentis ubique mentione. quod opportunum erat ad retinendam authoritatem populi, per ipſummet Regem excuſari, in quem peccaſſe culpabatur. Jactabatur enim per Germaniam, Polonos aut ſuum Regem expuliſſe, aut planè cauſam clandeſtini diſceſſus dediſſe. Verum non opportuit Henricum diutius Viennæ morari: Otiùs Venetias properavit. Obvium ibi reperit Legatum Cardinalis Hoſii Epiſcopi Varmienſis & Senatoris Poloni, Roma ad ſe miſſum. Quis ille verò fuerit Hoſius, obiter explanabo. Plebejo Polonorum ortus ſanguine, cum artibus liberalioribus pro naturæ

turæ meliori genio, felicius ſuam erudiret juventam, altiorem, quam Plebejus ſperaret ſanguis, ſpectare cœpit lucem & Fortunam, Romam ideo perficiendis artibus diſceſſit, inde pro honeſtiori indole Cardinalium irrepſit notitiæ, mox per doctrinam familiaritati, tum per palatium Pontificis increbuit fama virtutum Hoſii, jam Prælatus, jam Cardinalis à Pontifice creatur; Poſt hæc moriente in Polonia (menſe Pontificio) Epiſcopo Varmienſi, contulit Pontifex eundem Epiſcopatum Hoſio, licet Republica primùm ægrè ferente, quod ad Plebejum deferretur Epiſcopatus, ac proinde Senatoria dignitas, quæ titulum infulæ, (noſtro more) ſequitur. Sed vicit poſtea virtus Hoſii, ut illuſtraret ſanguinis plebeji obſcuritatem; Verum Romæ maximè valuit: mortuo enim Pontifice, multorum Cardinalium voto Pontifex expetitus; prævaluit tamen primum invidia, mox calculus aliquorum Italorum & Hiſpanorum, in remotum alienigenam deferri ſacram purpuram indignantibus; Verus tamen ille virtute fuit Papa, quia dignus judi-

dicatus. Hujus ergo Cardinalis Hosii, (qui tum Romæ degebat, ratio legationis erat, quæ sequitur.

Post præstita ea, quæ debentur officia, decet. Cardinalem libenter ad suam Majestatem ipsum venturum fuisse, ut tam ea, quæ sunt officii coram præstaret, quam necessaria quædam de Patriæ salute conferret, verum ætatem ingravescentem & valetudinem imbecillam, ac anni tempus incommodum fuisse impedimento, quominùs, quod summo studio desideraret, perficere posset. Quamobrem se jussum esse, qui hoc munere nomine suo fungeretur. Esse Cardinalem valdè anxio & perplexo animo, neque statuere satis posse, num gratulari debeat Majestati vestræ, quæ ad aviti Regni sui gubernacula capessenda tanto sit consensu omnium vocata, an verò Patriæ suæ potius infelicitatem deploret, quæ qualem Regem longo tempore supplicibus votis, à Deo dari sibi petierit, & obtinuerit, nunc eo propemodum orbari videtur; Multa quidem secum omnino revolvit pericula, quibus ne regnum, quod est à Majestate tua desertum obruatur, metuendum esse videt, præcipuè cum quo in statu regnum illud reliquerit exploratum non habeat: nam varii rumores perferuntur, quos tamen magnâ ex parte veros esse persuasum habet. Cupivisset qui-

quidem Cardinalis ne discessisset è Regno Majestas vestra, nisi prius rebus in eo benè dispositis & collocatis, in tuto, sed si vicit amor Patriæ, si dulce desiderium illius tantum potuit, ut omnium aliarum rerum eum oblivisci faceret: ferendum est, quod mutari non potest, & aliquid amori Patriæ concedendum. Verum ille interea à Majestate vestra supplex petit, sic ut patriæ suæ rationibus succurrendum velit, ne etiam regnum illud, ad cujus gubernacula prius fuit vocata, prorsus deseruisse, & omnem illius curam abjecisse videatur. Memineris, ô Rex, quod nos quoque sumus populus tuus, & oves pascuæ tuæ, ne velis ita derelictum gregem tuum, à Christo fidei tuæ concreditum, ut præda fiat lupis; aliquam curarum tuarum partem etiam ad tuendum illum atque conservandum derivato. Cujus rei quæ ratio posset iniri à Majestate tua, quæ cum præsens nuper in regno illo fuerit, statum illius præsentem habere melius perspectum debet, notiùs esse potest quam ipsi Cardinali, qui jam quintum annum à patria sua abest. Cui cum aliter fieri non posse videatur, supplicibus votis misericordiam Divinam implorabit, ut salubriora consilia Majestati vestræ suggerat; ut illius iter hoc secundet, ut rebus in patria sua tranquillatis, & in meliore statu collocatis, ad regnum Poloniæ incolumis redeat, & aut perseveret

in

in illo deinceps, ut illud suâ præsentiâ prudentiâque gubernet, aut si rationes hoc illius non ferent, saltim providere pro virili suo conetur, ut illud in tuto atque tranquillo collocare possit. Interim autem dum abest Majestas tua, quandoquidem aliter fieri non potest, designet aliquem, cujus authoritati, quoad absens fuerit, cuncti parere teneantur, ut si nullus fuerit in regno gubernator, magnum aliquod illi regno naufragium sit metuendum. Quod si quæsierit Rex, quem censeret Cardinalis Gubernatorem interea constituendum? Respondebit: Ex Patriæ legibus Archiepiscopum esse debere: Quæ sit autem hujus authoritas? quis status valetudinis? Majestatem illius scire melius posse. Non dubitare Cardinalem, quin jam in regno Comitia sint congregata, quamobrem illi videri, ne statuat aliquid, nisi re prius ad illa delata, in quam illi sententiam unanimes convenerint, quoad fides & religio patiatur, sequatur. Hoc tantum supplex petit Cardinalis, ne quem hæreticum ad regni gubernandi societatem admittat. Spem regni consiliariis faciat celerioris ad illos reditus, ut interim quàm possint viam tutiorem inveniant, qua illius tranquillitati prospicere possint. Tractabit postea de Serenissima Principe, sorore Sigismundi Augusti mortui, commendabit illam diligenter Majestati Regiæ; quibus injuriis af-

afficiatur in regno Neapolitano, quemadmodum toto biennio censu pecuniæ Serenissimæ Matris ejus emptus, illi fuerit hactenus negatus, pluribus verbis explicabit; Rogabit ut illam literis suis commendet Regi Catholico, fidemque faciat eam & ab intestato (quandoquidem filia est Serenissimorum, Sigismundi Primi, & Bonæ Reginæ, Soror autem Sigismundi Secundi Poloniæ Regum,) & ex testamento, quod vidit Majestas ejus una cum reliquis duabus Sororibus hæredem esse, nulla ut sit causa, cur pecuniæ solutio diutiùs differatur; fortassis autem non abs re fuerit, si rationes à Majestate Regia conscribi poterint, quamobrem de testamento, nil hactenus fuerit ab illa constitutum.

Responsum Regis,

Salutatio hæc Illustrissimi Cardinalis Hosii, valdè mihi grata accidit, quod videam sanctum istum virum tantam de mea valetudine ac dignitate curam gerere, quod de me rebusque meis tam sæpè fieri cupiat certior. Est non vulgare indicium studii & amicissimæ voluntatis, quam gerit erga me, quo ego nomine etsi dudum hunc virum amare cœperim, propter pietatem & admirabilem doctrinam suam, quam in Orbe toto prædicari audio, tamen quo sæpius de illo verba facio, vel in illius memoriam incurro, magis inflammor erga virum istum singulari quo-

dam studio, & cum admiratione quadam revereor, præclaras viri virtutes, consiliorum gravitatem, judicii maturitatem, ac vitæ innocentiam, nullis unquam sordibus contaminatam. Maximasque illi ago gratias, quod nunc quoque, quam præclara sit illius erga me voluntas, per vestram Personam mihi declarari voluit; ac nil ego quoque magis desiderarem, quàm præsentem illam faciem venerandam intueri, sermoneque illo prudentiæ pleno recreari, & in rebus meis dubiis instrui, sed nolo tamen, ut incommodet valetudinem suam, quæ utilior est universæ Reipublicæ Christianæ, quàm ista officia, quæ inter præsentes communicari possent, conservarique omni curâ & diligentiâ debet potiùs, quàm labore supervacaneo ad exitum compelli. Non est quod se excuset apud me; abundè satisfactum est, quod vos miserit ad me, ex quo certum nuntium de illius valetudine accipere, deque consiliis ejus, tum ille de hac mea profectione fieri potest certior. De meo ex regno Poloniæ discessu multa circumferri non dubito, facile existimabit pro sua prudentia Illustrissimus Cardinalis, quantum dare fidei debeat rumoribus. Ego, quod ita discessi, sanè coactus fui, retuli tamen priùs de fratris mei morte ad præsentes Cracoviæ Senatores, sed illi, nisi in Comitiis, nihil à se rectè statui posse dicebant. Interim à Regina Matre

tre mea superveniebant literæ, quibus me obtestatur, ut si Patriam meam regnumque illud salvum esse vellem, volare, si posset fieri, in Gallias; Versari magno in periculo regnum illud, & in mea præsentia sita esse omnia. Itaque coactus ista necessitate discedendi, consilium cepi, ut famam adventus mei præverterem ipse, ut omnes inimicorum insidias præoccuparem. Sed ne dubitet illustrissimus Cardinalis de meo erga Regnum Poloniæ studio, ac præclara gratificandi illi voluntate, ita mihi cordi sunt regni mei Poloniæ rationes, ut æque me afficiant quàm Gallicæ, quæ etsi Patria mea est, tamen humanitatem majorem, & amorem erga me vix posse videtur declarare, quam Domini Poloni declarârunt, qui me liberis vocibus, cum alium possent, elegerunt. Quibus tantum debere me sentio, ut pro illorum salute dignitateque regnum Galliæ velim cuivis periculo objicere. Nec alio certe nomine mihi charior accidit hæc Gallici regni accessio, quàm quod majorem facultatem habiturus esse video, gratificandi Poloniæ regno. In hoc dubitare non debent Poloni, quoad vivam, vivet ejus beneficii memoria in animo meo. Non puto autem periculum aliquod regno Poloniæ ex hoc discessu meo impendere, cum undique tranquilla videam omnia. Scripsi jam aliquoties Senatoribus quoad facto opus judicarem, accepi etiam inde

 lite-

literas postea, quod res illius Regni quietæ sunt. Sed ego verè aliter facere non potui, nisi regnum meum Galliæ pessum ire vellem. Nec est quod tantopere mirentur plurimi, si Gallis patriæque meæ & regno paterno succurro. Poloniæ non nocui meo discessu, tamen ego non dubito multa dici aut scribi de hoc meo facto. Quod consilium attinet Illustrissimi Cardinalis, ut mittam aliquem virum gravem ad regni negotia. Jam isthic reliqui duos viros graves, qui meo nomine agent nonnulla cum Senatu; Spero etiam quod ad me mittet magnus Senatus Oratores suos, cum quibus aliquid certi de regni Poloniæ rationibus, constituere possim, quod me verò ad reditum in Poloniam adhortatur, fecit pro amore in Patriam suo, cæterum ego quidquam possum vel statuere in hoc tempore, vel etiam promittere, videbo quid fiat in Paterno regno meo Galliæ, postea maturo consilio deliberatio suscipietur. Interim tamen pro eo uti debeo, ad omnes partes invigilabo, ne quid per absentiam mei detrimenti Polonia patiatur. De Gubernatore constituendo priùs me non posse decernere, quàm Oratores ex Polonia venerint; interim autem mihi illustrissimus Cardinalis perscribat diligenter, quodcunque illi de rebus consiliisque Polonicis in mentem venerit; majore me beneficio obligare sibi non potest: nam cum is vir omnes ætatis suæ partes

in

in timore Dei, defensioneque Ecclesiæ converterit, scio quod ab eo nisi salubria consilia proficisci possunt. Cujus actiones omnes & labores, etiam cum tanto fructu moderatus est Spiritus Sanctus, ut me hoc etiam nomine felicem existimem, quod in rebus arduis habeam, à quo recta & explicata consilia expectemus. Scio quos nobis fructus in Gallia pepererint lucubrationes illius, plusquam arma in convertendis hæreticis potuerunt, &, ut ego longè ante virum istum amarem, effecerunt: Nunc autem tanto magis illum amo, cum quæ sit illius erga patriam suam solicitudo & erga me dignitatemque meam studium, prospicio. Vivet istius tam præclaræ voluntatis memoria in animo meo, & in omnes occasiones invigilabo, ut iste tantus vir intelligat, me gratam hujus memoriam conservare velle. Quod ad Serenissimam Principem attinet, facturum me libentissime omnia, quæ pro illius dignitate & commodis Illustrissimus Cardinalis cuperet, daturum me literas ad Catholicum Regem, nam & legisse me testamentum Sigismundi Regis, & rectè perspectum habere, quod ad illam bona Sigismundi Regis Neapolitana jure pertineant: Cum præsertim pietatem illius, moresque virginis laudatissimos cognoverim ac dignam judicem, quam omnes tueantur ac defendant. Me quoque opera studioque meo, nunquam ejus negotiis deesse velle. Tibi

 etiam

etiam (inquit) gratias ago, quod iſtum laborem ad me veniendi tam libenter ſuſceperis, cœpi tibi jam in Polonia dare quandam gratiæ meæ teſtificationem, qua de re volui, ut te certiorem faceret dominus Vice-Cancellarius. Plus pro tempore præſtitiſſem, quin & in Gallia non ſunt occaſiones defuturæ tibi benefaciendi.

Non diu Henricus moratus Venetiis, Pariſios rectà flexit iter. Sed relinquamus tantiſper Henricum in Francia, mala ſui regni procurante; videndum interea, quibus Reſpublica conſiliis, quo tutum iverit ordinem. Fama, ut rebus in magnis haud taciturna, diſceſſiſſe Henricum Regem, inter Proceres latiſſimè proclamavit, præſertim cum Senatores, qui Cracovię tum aderant, ſinguli ſuis amicis Senatorii & Equeſtris Ordinis, citatim rei novitatem deferrent. Obſtupuere alii, quid facto opus eſſet repentè ignari, inter vota rem agebant; reliqui conſilio præſentiores non cunctantes Cracoviam properavêre, de Republica conſulturi, velut periti nautæ dum naufragantur, non ſtupore periculi confunduntur, ſed funes trahunt, alii vela colligunt, reliqui clavum prehendunt, cum periculo luctan-

ctantur, vinci se vento & fluctu pertinaciter negant. Sic profuit paratum nonnullorum consilium Reipublicæ in diversa sub absentiam Principis labanti, præsertim cum insipiens vulgus, & quique audaciorum, ad interregnum volvi Rempublicam, falsò crederent, (aut quod licentiæ incitamentum est) studiosius vellent. Concivit rei fama permultos Ordinum Cracoviam, petunt referri sibi à Senatu negotium regii abscessus: Negant illi plus sibi constare, nisi quantum literæ Henrici suggererent. Proferunt eas in medium, tum quale responsum dederint simul enarrant; cæterum nil amplius sciri, quàm in magno discrimine versari Rempublicam, tantum se in præsens lætari cæterorum propero adventu, (erat ea dies undecima, post discessum Henrici,) quatenus secum consilium Reipublicæ inire possent. Licet verò non adesset potestas in commune concludendi, absente majore parte Ordinum, initia tamen haberi optima, si ab eo consessu reliquos Ordines convocare possent. Ineunt mutuum consilium; dicunt Conventus generalis diem decimam Septembris;

bris; Locum Varſaviam; De tempore conventuum provincialium, Palatini ad Equeſtrem Ordinem retulere. Scriptæ abſentibus reliquis literæ; Voluiſſe ſe negotiis Reipublicæ ſuccurrere; ſed quia non adeſſent reliqui, nec ſibi conſtitiſſe poteſtatem, quidquam concludendi, ſuadere tamen (ſi viſum foret è Republica) ut pro decima die Septembris convenirent Varſaviam: non aliter poſſe ſalvari Rempublicam, quàm ſi in Commune conſuleretur, & à Conventus authoritate Legati in Galliam mitterentur; Inducias cum Moſchis ad datum terminum decurrere, à Turcarum Principe cum ſubſcriptione pactorum, nec dum rediiſſe Legatum: Tartarorum fidem in dubium vocari, undique periculum ſtrui, ni provideretur; ſignificarent otiùs, ſi conſilium ſibi placeret, vel aliud porrigerent, ſe non reluctantèr ſecuturos. Dimiſſi tabellarii cum literis; reſponſum tulere: Non diſplicere ſibi conſilium, gratiaſque haberi maximas, quod tam pio & bono ſibi præirent exemplo, nec leviter ex eo portendi diuturnitatem Reipublicæ, quæ ſic parata habe-

ret

ret in malis consilia. Verum Magni Ducatus Lithvaniæ Ordines, non facile assentiebantur, ob angustiam temporis & periculum à Moschovia, ne cum ad Comitia confluunt; Moschus interim Lithvaniam popularetur. Polonia tamen diligentiùs negotiis invigilabat, nec procrastinatione rem agebat, milites ad presidia limitum missi. Senatus & Equestris Ordo consilia arripuit. Hic me ajere Oportet; quæ in Conventibus Palatinatuum acta, neve per capita enumerem in unum concludam.

Non cessère illi Provinciales Conventus Senatui honori, ac primum coivit in circubos nobilitas; prima erat contra Senatores querela, ex suspitione indulgentiæ & assensus in profectionem regiam. Ajebant alii: Reddite nobis Regem, quem in curiâ vestra aut pravitate consilii abesse passi estis, sic ne vobis placet discessus Principis? & aitis? (Ut nobis constat) per gubernatores Rempublicam regi posse? falsò speratis gubernatores è vobis electum iri, nemini parebimus nisi Regi. Alii haud disparia in Optimates jacta-

bant; En cernimus quare ea bona mensæ regiæ, contra jura patriæ, (quorum prima tutela vobis, ut patribus incubuit,) lubentes acceptastis, quas profuturas usui Regis haud credidistis; cum præsensistis absentatum iri; Credimus Henricum Regem nostrum ab eo vestræ fidei in Rempublicam argumenta sumpsisse, quâ ratione vetita acceptaretis, eadem approbaretis illicita, magnificis corrupti muneribus; neque si vos ille constantes offendisset, memores juramenti Reipublicæ præstiti, ac post amorem Reipublicæ omnia ponentes, antequàm de eo negotio referretur ad Ordines, non adornasset discessum. Verum facilitas vestra illicita acceptandi, spem non vanam adstruxit multa illicita Principi tentandi, neque aliter fieri potuit, quàm factum est. Hæc eo audaciùs jactata in Senatum, quo plus fiducię dedit assentientium multitudo, & verborum, magnitudo præsentis periculi. Mala verò Rerumpublicarum prius ad eos pertinent, qui in illa minores, etiam jugulatâ libertate; Optimatibus parcitur, propter venerationem aut potentiam; minorum prima servitus

vitus eſt. Si quid item in hoc populo contra Rempublicam factum creditur, Equeſter Ordo ſeu indagando ſeu curando primus, ac pro potentia feliciſſimus eſt. Excuſavit ſe variè in præſentia Senatus; alii literas Henrici proferebant; cæteri peccata populi & Numinis pœnam in patrocinium cauſæ trahebant, nec ſibi debere imputari, quos æque præſentia afficerent. Ab inde verſæ quærelæ Equitum in Regem. Quis unquam crediſſet (loquebantur paſſim) hunc Principem, quem magnæ virtutis ergò Regem creavimus, cujus prudentia genti placuit, mores arriſêre, neque alium quam noſtrum eſſe fatebantur, tam derepente ſe à nobis proripuiſſe. Quem ni aliud retardare potuit, certè noſtrę humanitatis gratitudo, cui tam amplum regnum non coacti, ſed ſpontè (aut quod ſummum & Divinę voluntatis decretum eſt,) inter tot millia eligentium, nemine contradicente, obtulimus, cui noſtras fortunas & vitam promptè dicavimus. Eoque gravior nobis hæc profectio acceſſit, cum Rempublicam hanc ullo præſcripto Ordine, velut fluctuantem navem ſinè anchora ſive

clavo naufragari videmus. Nunc certè patres filiis, filii parentibus, vicini vicinis diffidere discimus, si tanti Principis fides, non verbis prolata, non scripto firmata, sed juramento obligata, in dubium vocatur. Siccine tutellarem curam deserti populi sentimus? jamne hæc Polonia, quæ dignitatem suam hucusque constanter retinuit, Regem amisisse cum cachinno nominabitur? sic per molles querelas alii, reliqui ad asperitatem sermonis rem declinavere. Ecquę sunt illæ querimonię, (ajebant,) justene doleamus eum Regem abiisse, qui nos reliquisse non doluit, in dubio est. Importuna Populi temeritas sit, velle ab eo regi, qui sibi omninò nolit imperare. Deseruit Regnum Rex, deseratur ille à regno, ni hanc Rempublicam datam illi ab eligente populo credimus, non illum Reipublicæ. Sat sufficit ad æstimationem virtutis Polonę, deseruisse non à nobis, sed profectum ab Henrico. Nec operę pretium est expectare, ut qui semel abiit abeat sæpius, cum tanto nostrûm capitum periculo. Malè agitur cum hac Republica, si nostri Imperatores, non se totos deberi nostris negotiis

cre-

credunt, atque diviso inter duo regna amore, divisa opera atque ideo infirma succurrunt. Ajunt plerique Senatorum: Multum accessisse huic regno cum purpura Gallica, Henrici hæc fortuna non nostra est: imò decora hæc sunt magis quam utilia; scilicet vires Galliæ à nobis dissitæ, huic regno succurrent; Habet Gallia sua quoque pericula; adsunt intestina rei mala, Civiles motus sperantur; pestis regnorum, suismet auxiliis sustentetur Gallia oportet. Etsi certè nihil periculi adsit, vel ad avertenda futura mala, & nefariorum ausus deterrendos, domesticas vires domi tenere opus habet. Nobis item salubrius est, propriis sustentari viribus, inter auxiliares etiam victores, post victoriam de spolio quæstio, & periculum restat. Jam verò, quod maximum, utilius est eum Regem habere, qui absque nobis aut dives, aut fortis esse, atque ideo etiam iratus nocere non possit. Qui verò spe hæreditariarum Opum nituntur, liberis populis graves, vel quia per flagitia dominaturis, spes restat in suo confidendi, si adest necessitas; tum quia ligari legibus gravatè

ferunt, cum domi didicère regnare absoluti. Quæ omnia in Henrico, vel hic tam promptus discessus ad sua apertè docet. Cur enim magis aliena quàm sua tueatur? Discessit Henricus; acerbum ne est? Sit sane; nec tamen regno periculosum, cùm ad electionem novi Regis descenderimus. In Henrico mores à nobis alieni, lingua, habitus, omnia diversa; demum non nostrum amisimus, nec quare periclitemur, videmus. Tum primum periculum aderit, si Regis opperiemur reditum; Respublica interim sub Gubernatoribus habebitur; quæ via? quis modus hujus regiminis? ignoratur: at exitus in aperto, ruina primum æqualitatis, postea libertatis. Itum fuisset in sententiam & suffragia novi Regis, ni aliquorum obstitisset authoritas, imò (quod maximum & juxta libertatem populi valet) ratio; eorum præsertim, quibus vel cunctatio pro prudentia tum erat, vel media prius adhibendi, quàm extrema tentandi, medendarum rerum probatissima medicina. Hi verò eum in modum sentiebant.

Nunc primùm timor ad nos accedit, qui ti-

timendum eousque haud credidimus. Hodie multum potestatis in hanc Rempublicam casui & cuivis periculo concedi, qui simul eo consilii vestras sententias inclinari videmus. Et quid est illud dicere? tam derepente Henricum amovendum Regno? quàm gentium fidem violandam, populi authoritatem perpendendam, demum ipsam periculo parare Rempublicam. Discessit è regno Henricus, peccatum est, verùm non neglectio purpuræ: nobis non valedixisse; necessitas, non tamen nostri contemptus. Atque ideo, regnum illi eripere inhumanitas est, aut si eripiendum, saltem ad authoritatem hujus populi, ad opinionem gentium hæc facienda & perficienda; etiam extrema consilia aut quasi desperata pompâ suâ nituntur & prætextibus, quò magis imponatur authoritas consilio, ut causæ paretur prætextus. Si verò unquam, in hoc negotio præsertim, cunctatione nobis opus est, ut totum orbem in testimonium trahamus, Henrici causa regimen Reipublicæ in alium transferri: Verùm si præcipitanter ad rem accesserimus, frustra justitiam pro nostris consiliis stare præsumemus;

memus; proclive enim est, ut illubenter populi ferant Imperantes, qui citò mutant, & injustè, qui præcipitantur. Etiam qui flagitiis amant pollui cum proæmio rem aggrediuntur. quid nos facere oportet? qui tam piam & justam mutandi Regis (ut aitis,) habemus causam. Mittendi utique sunt in Galliam Legati, qui mentem Henrici aperiant; fidelitatem nostram coram confirment; modo ille regimen. Vel si gravius in hoc periculo agere oportet; requiratur tempus sui regressus: nisi hoc obtinetur, definiatur illud à Republica. Ni intra duos tresve menses adfuerit, cogi populum Polonum novę electionis, non posse regimen subsistere sine rectore, nec præsentia periculorum remedia haberi, absente medico. Ea via dignitas Reipublicæ parabitur, nec demetur consilio nostro gravitas, aliter suadere hostile esto. Fateamur necesse est, Henricum non sat probe, inconsultis nobis, profectionis consilia arripuisse, ideoque nos pejora facere debemus, & nescio populi Imperatore, regimen alteri tradère? Absit ea mens quæso à vobis. Doceamus nos causà Henrici potius pelli, quàm

quàm ſpontè abire in nova interregna. Docemus verò, ſi in Henricum cauſam mutandi rectoris transferemus, in nos neceſſitatem alterius quærendi, tantumque cauſæ noſtræ accedet juſtitię, quantum illius culpę. Demantur oportet ſpetioſi prætextus: nos velut rebellem populum in facie Orbis traducendi aut forſan aggrediendi, totius Occidentis Principibus in nos mutuata auxilia conferentibus. Omnium Principum, etiam Barbarorum, hoc in negotio verſatur authoritas, qui æquè ſuorum populorum deteſtantur ac puniunt motus importunos, ac exemplum eorum illubenter notant in cæteris: quia verò bona malave exempla in hominibus pro allegatis cauſarum ſerviunt, à ſuis expectant, quod alteri factum. Cavent ideo diligentius, ut cuique Principi conſtet ſua fides, authoritas & obedientia apud ſubjectum populum: Jam verò quod maximum in ſummo ponenda eſt ira numinis à quo omnis pullulat poteſtas; neve dubitetur, Unctos Deus habere voluit imperantes, qui velut terreni Dii terræ imperarent, item ſubjecta terra veluti ſuos Deos ſeu Dei vicarios

eos veneraretur & revereretur. Quæ verò ea reverentia fovet Principem, pro libitu auferre ſceptra, ni dixerimus inſolenter? ut quem non opportunè jam amoveremus regno, reſtaret recipiendi neceſſitas, pro quo Princeps Principum, tum hi certaturi, ni gravius quid conſilia noſtra proferant. Sufficiunt hæc de cauſæ & conſilii authoritate; quę ſalutem Reipublicæ ſpectant, videte: Majori ſumptu ac periculo novus quæretur Rex, quàm hic retinetur. Novum quærimus? Henricus inimicus, retinemus? nemo hoſtis, quem quæſivimus: Nullum, imò difficulter inventuri ſumus Principem, cum tam facile demimus imperium. Aimus præterea Henricum linguam Polonam ignorare, moribus alienis vivere? noſter omninò error eſt, cum talem regnaturum elegimus; ſera poſt erratum recollectio. Verùm quâ ratione de novi Regis electione diſceptamus? non ea certè in Henrico ſperatur inconſtantia, ut jam imperare, jam deſerere nos velit. Ineſt illi verè regia mens & animus, qui ut plurimis populis præſit ſemper anguſtos fines habet, & latiores quæritat. Neque hic

hic repentinus in Gallię regnum discessus aliud nos docet, ni vitio habeamus, plura aliquem velle sub unius purpuræ Majestatem trahere regna, cum facile possit. Magnanimitas ea est, non culpa. Hunc regem optare, non detestari debemus: major indies evasurus, qui maxima animo suo pollicetur, & minor, qui non major fieri cupit. Moram præterea absentię nonnulli verentur. Fatemur eam periculosam esse, si diuturna, at cur diuturna futura? ignoramus. Non aliud illi in Gallia subest negotii, quàm ut illi populi suum Regem agnoscant; cæterum ut Rex uti Monarcha, pro libitu per administros res modo habetur, nostris negotiis adfuturus, quæ præsente Rege opus habent. Nihil jam restat. quàm ut Legati otiùs eant, diligentiùs nomine Reipublicæ expostulent, eoque facilius ad nos repetet, cum viderit eam constantiam populi, ac avidius visendos cupiet, quem avidius sibi repetunt, ac dum possunt alium quærere, se tamen retinere malunt. Cum applausu Nobilitatis in circulis recepta hæc sententia, datum ideo negotium Oratoribus, ad Comitia (nomine provinciarum)

delegatis, quatenus à tota Republica eadem peterent. Diſceptatum poſtea de publica ſecuritate: opportunum erat, confœderationis (ad ſpeciem interregni) objicere metum. Hujus vigore imperatum per Palatinatus ſummarium tribunal (*Captur* vulgò dictum abſque provocatione) ſub interregnum tantum validum, lecti in judices è validiori nobilitate, qui cauſas injuriarum cognoſcerent, decreta proferrent, vitæ neciſque poteſtatem haberent, nequis audaciorum abſentiâ regis in ſcelus uteretur. Verùm quia in eo Reipublicę ſumma ſecuritas volvebatur, ut arma parentur, firma præſidia limitum, tutum providere quique ſibi Palatinatus. Publicum luſtrum inſuper, quod eſt reliquum armorum, ſtipulata manu ſibi ſpopondere, cum probè ſcirent, primum conſilium de Republica, & maximum ab armis eſſe, cætera utique diſſimulari; in his unicam ſalutem, efficaciſſimam tutelam, ac fortiſſimum parari conſilium. Solutis conventiculis diſceſſere quique in ſua rura & Caſtella, partim ſe luſtro paraturi, partim publicis comitiis. Rarius enim hic urbes in-

incolunt Equites, & in commune vocati visitant potius, quàm inhabitant, campo & apertis assueti; Inde rariora ex contagione communi, odia, flagitia, & (quod ex raritate sequitur,) tumultus & factio; crebrior verò virtus & pietas. Vita quidem magis solitaria & in se contracta est, sed pura, quieta, procul à Censore, &, si altius perpenderis, beata. Et hæc obiter; Quæ omnia cum ego scripto percurrere cupio, incidit mentio belli Valachici sub idem tempus gesti, contra Turcarum Imperatorem, per Juanum Palatinum Valachiæ; Non quidem ego amo scribendo hæc gesta populi Poloni, in aliena curiosus incurrere, & peregrinari narratione, verùm quia hujus belli summa Polonorum virtute transacta, æquius est illud bellum narrare quàm silentio præterire.

Christianis Europæ Principibus pro ratione imperii virtus est; Barbaris verò, ac Turcarum præsertim Imperatoribus, flagitium dominationis. Nihil virtutis honoribus inibi relictum, cujus officium nummi in se traxêre, quanto quis largiendo promptior

 (licet

(licet cætera desint) tantò præ cæteris propior. Neque hi emptis auro honoribus dudum beati; non mensis aut annus tempora Magistratus sunt, sed quantum temporis largior profusio successoris indulserit. Ea ratione Ivoniam, (quem alii aut Ivanum lingua Roxolana, aut (quod est) Joannem appellant) à Selymo Turcarum Principe nuper Palatinum Valachiæ designatum, Palatini itidem Transalpinæ Valachiæ, (seu superioris) ambitus apud eundem Selymum subvertit. Sollicitabat admodum Transalpinum (ut hoc nomine post hac utamur) fortuna Petri fratris sui, vel ut veriùs rem perpendo, satiùs eum extra habere ducebat, quàm iisdem penatibus tenere, qui suam fortunam avidius suspiceret, propriam detestaretur. Inde suspicabatur dolum, ne postposito fratris amore, principatus cupidine, Princeps esse mallet, quàm Principis frater. Hæc negotium Palatino Transalpinę Valachię facessebant, quatenus alicujus provinciæ præfecturam pro Petro fratre aucupari posset. Nec alia offerebatur occasio, quàm ut Ivoniam recenter gubernationi Valachiæ admotum, ne-

neque diutinâ loci possessione in jus gubernationis versa fultum, quæstibus in aula Turcarum Principis aggrederetur, auro præfecturam emeret, & ultra pollicitationibus, avaras Tyranni spes ditaret; subdidit præterea perficiendi negotii spem, ejusdem Ivoniæ ad principatum Valachiæ via, cum non alia fuisset, præter illustria munera, largiendi spes, tum mille verborum blandimenta; ut plerumque Oratione dites quibus obtinendi necessitas. Qui verò Ivonia fuerit recitare opus; Roxolanum fuisse nonnulli certò certiùs affirmant, ignota stirpe ortum, sed corpore decorum, robore fortem, animo magnam: is primâ ætate in Valachiam se contulit, inde ad Turcas. Quorum ut animos sibi pararet, circumcidi Machometanum in modum passus, amplę post mercaturę negotiationem suscepit: (uti mercaturæ genus apud Turcas non ignobile) non grave fuit ea ratione in notitiam Principum curię, (ubi pręsertim accessit largitio,) irrepere; Ea purpuratorum familiaritas, uti cætera curię secretæ, sic illi suggessit consilium Selymi, de imperio Valachię à Bogdano (qui à Zboro-

Zborovii milite ſaucius in Polonia decumbebat) in alium transferendo. Tentat proinde fortunam, non dubius magnam quandoque evenire, qui eam quæritarent, qui negligerent ullam; purpuratorum notitiâ in fortunam utitur. Hi authoritatem ſuam apud Selymum interponunt, ad Ivoniam Valachiæ principatum Selymi juſſu deferunt. Iis gradibus Ivonia Palatinatum inferioris Valachiæ brevi obtinuit, brevi amiſſurus, ludente ſuis muneribus aut ſuperbiente fortunâ, ne cum nimium ſerviverit quærat, non quæratur. Sic Ivonia acceptâ ſub Imperium Valachia juramentum à Capitibus Valaciæ popoſcit & accepit, quos ſibi è Valachis adverſari vidit, (obices dominationis) prеſertim propinquos ſuperſtitis Bogdani pleroſque trucidat, ſuæ verò fortunæ cultores è Chriſtianis amicos ſibi parat, imò ipſe Chriſtianus iterum fit, quo verò plus ſuæ dominationi deberent, nec deſererent, quàm ſuo damno, largius è publico ditat, plura munimenta & fulcra imperii in pluribus quæſivit amicis. Hęc omnia à Tranſalpino in vitium & occaſionem accuſationis accepta. Mittit ocius Conſtan-

ſtantinopolim literas ad Primores Turcicæ curię; Petrum fratrem duplo majus tributum daturum pollicetur, (cum Ivonia LX millia nummûm aureorum daret) neque ea ſui commodi aut ambitus cauſa, ſed pro commodis & fide ſui Imperatoris. Multa per ſe notari ſuper hæc in Ivonia malæ fidei exempla; qui religione Machometana ſpreta, ſecundo Chriſtianam ſuſciperet, malam inde in Turcas, maximam in Chriſtianos fidem, foręque brevi, ut exemplum Bogdani ſecutus, ad amicitiam Polonorum ſe conferret, quæ inimiciſſima Turcarum Imperio gens nec ſegniùs auxilia confert adverſa bellaturis, quam illi quibus opus eſt otius petunt, Movit avaritiam purpuratorum, tum indignationem tam ſubita Ivoniæ in fide Machometana converſio; proclive credidêre, ut ſectatores ſperneret, quorum ſectam repudiaſſet; Referunt ea Tyranno, petunt pro Petro, ſuadent & perſuadent ut miſſa legatione, Ivoniam ad ſe venire mandaret, & Valachico privaret Principatu. Venit ad Ivoniam Legatus, mandata refert, Ut potiora eligat proponit; Vel tributum (inquit) duplo majus in Im-

peratoris ærarium inferas, vel ſi renuis, cede loco, otius mecum Conſtantinopolim ad cauſam dicendam proficiſcere; ni ſponte ſequeris, ire te coactum oportebit: At tibi legatus ſuaſerim, dicto Imperatoris pareas, obtemperanti Principatus demetur, renuenti vita. Non magnitudo Orationis, verùm rei movit animum Ivoniæ, percullus improviſa legatione colligere verba non potuit, ut ſubita daret legato reſponſa. Ducere Turcam in hoſpitium jubet, rem eſſe majoris momenti inquiens, quàm ut legatio audiri ſimul & ſolvi poſſet; ad ſenatum Valachicum ea referri debere. Poſtquam ſeceſſit in hoſpitium legatus, jam trepidare Ivonia, jam dicto parere, jam contravenire anceps animi: Gentem Turcarum eſſe perfidam; non verbo, non ſcripto, non fide teneri; neque ea legatione tributum, ſed ſuum Principatum, ſed ſanguinem peti, etiam tributo oblato non tutum haberi regimen, majora ſemper expoſtulaturum Turcam, ſi pro arbitrio majora obtineret. Convocat, Valachos, recitat coram legationem Turcicam, ac ſubjungit.

Ne

Ne utinam meo Principatu eam audiretis legationem Valachi, quos ego adamavi, prouti etiam debui, ſic omnibus fortunis auctos, ſalvos & incolumes, mei etiam capitis periculo fieri optavi, nunc quàm dura fortuna vos excepit, non ſine lachrymis video, vos, inquam, Valachos; quid enim mea intereſt? Sexagintane nummûm aureorum millia (prouti hucuſque contuliſtis) an duplum tantum vel quadruplum tributi nomine à me petat Imperator meus ac veſter, vobis liberiſque veſtris pendendum eſt, meis manibus porrigendum. Nec certe me à vobis abeunte (prouti avocor) ea mutabuntur juſſa; quod per me negatur (ſi adhuc negandum cenſetis) ab altero cedetur. Neque ut Conſtantipolim abeam, mors me territat. Verum hoc gravius, quia moriente me, vobis tamen periculum reſtat. Cogitate an jam tutius ſit grande tributum & impar facultatibus veſtris negare, aut dando in majus excreturam approbare Tyrannidem; aſt dando ſemper ſervi futuri, negando (quis pro fortune belli loquatur? bellandum enim certe nobis pro eo eſt) utrùm non liberi evaſuri:

malumus utique ambiguam libertatem, quàm certam servitutem; sed cur bellum timeamus, Christiani sumus, Deum causæ habituri vindicem; rei justitia pro nobis stat, magnum victoriarum Omen, ni peccetur depulsa tyrannide. Mavultis utique in Polonorum vos vindicare dominium, quorum clientes nos Palatini Valachiæ dudum fuimus, & nunc subesse, justo præstat populo ac regi, quàm Turcæ tyranno, si modo vultis grave jugum excutere; Non datur nobis sanctior vitæ terminandę ratio, quàm pro libertate mori, alium mors in lecto suffocatura manet, alterum alti vortices absumpturi, illum rupium præcipitia exceptura, ac, ut omnia percurram, moriendum forsan sine mortis præmio. Nobis occumbentibus sat grande præmium futurum; velle Patriam defendisse.

Hæc postquam dicta, tacitus mæror ac profundum silentium occupavit purpuratos. Tum in furorem versi: mori se malle conclamant, quàm barbari imperata pati; dudum se in libertatem aspirasse, verùm defuisse auctorem aut ducem; vel Ivoniâ Magnanimô Principe se fore

fore liberos. Nec longius verbis provecti, concionem ſolvunt, bellum loquuntur, bellum parant, nec ſegnius Ivonia. Ac ut rectius ſibi conſtaret Valachorum fides, (ea enim ultra quàm aliorum Populorum lubrica eſt; pollicentur, negant, defendunt, offendunt; omnia ſimul præſtant,) ſacramento ſibi obligat. Cum vero libenter manus dediſſent, Legatum Turcicum excedere & Valachia jubet, ipſe parando ſe bello accingit. Verùm infirmæ videbantur domeſticæ vires Turcis reſiſtendo, de externis auxiliis cogitavit, ac nullæ afferebantur quàm Polonorum, quorum arma ſæpius damno ſuo probavit Turca. Inde plus in Barbarum terroris, plus fiducię ſuis partibus. Eaque de cauſa Legatum Cracoviam ire jubet ad Henricum (de quo hic res) Regem Polonorum coronatum; De ſtatu rerum Valachicarum, (quàm periculoſa ſibi, quàm intuta Polonis imminerent,) nunciat: Petiit contra Turcam auxilia, iiſdem præſidiis Poloniam & Valachiam defenſam iri: qui ſuos finitimos oppreſſum iret, eum ulteriora ambire eſſe credibile. Neve omitterent occaſionem Poloni, pericula Valacho-

rum in ſui tutelam vertere: Mallent Valachis paucâ ope ſubvenire quàm Turcam in viciniam recipere, cui reſiſtendo magnis viribus opus haberent. Plus creviſſe imperia pro Sociorum, quàm pro ſuis finibus pugnando; qui defenduntur, amici parantur, ſi deſerantur, pro amicis fiunt inimici, & propriis finibus hoſtis ſentitur, quem alienis tenere tutius erat. Felicem eſſe patremfamilias, qui in vicinia ignem graſſantem extinguit, ſerò de extinguendo cogitari, cum ſuum tectum flamma adurit, nec ſi extinguatur, integra domus reſtat. Cogitabunt Poloni Valachos Regum Poloniæ ſemper clientes fuiſſe, in Polonorum fidem dudum juraſſe, nunc ſi dererentur, gravatè alios Populos in amicitiam ceſſuros, qui tam faciles forent deſerendo, & niſi in pace amicitiam oſtentarent: Neque ſe orare ut Polonicis ſtipendiis miles ſua caſtra ſubiret; ſufficere, ſi viri non negarentur; ſtipendiorum ſibi ſat ſuperque eſſe; manus & virtutem Polonorum quæri, præmia à ſe expectari debere. Quare daretur ſibi Leopoli aut Cameneciæ facultas, tum aliis in urbibus in ſuum
nomen

nomen ſcribendi Poloni militis, quid minus ſociis, clientibus periclitantibus concedi poſſet?

Audiit legationem Rex & Ordines, petitæ de eo ſententiæ, tum reſponſum datum: Regem Polonorum non poſſe Ivoniam juvare, nec ad promovenda Valachorum ſtipendia Polonis dari facultatem, ne quâ ratione ſupra centum annos antiquatâ fœdera inter Reges Poloniæ Turcasve ſervata, violarentur. Polonos alienos eſſe à dolo & deceptionis machinationibus, nihil fide ſervatâ ſibi ſanctiùs eſſe, violata flagitioſius; ubi bellaretur, juſtitiam armorum plus victorię ſuæ contribuere, quàm proprias vires: Dolere tamen Regem & Senatum eam Valachorum fortunam, & felicia optare. Multi Scriptorum, qui curioſius res geſtas Populorum inveſtigant, non modico errori ducunt Polonis, illud tam acre ad legationem Valachicam reſponſum, præſertim cum in aulis Principum aliquorum ſimilia rarò practicari viſa, ubi poſthabentur omnes pactorum rationes, occaſione acquirendi. Ego excuſemne, an affirmem dubius? Affirmare multa ju-

ta jubent. Socios esse Polonorum Valachos; Valachiæ Principes in Clientelam sæpius jurasse; hæc justa: Defendere præterea populum, quo cedente, sibi idem minatur casus, aut servato, sibi gratuita belli subsidia parantur, hæc utilia; occasionem insuper capere victoriarum, alienę terrę periculo; hæc honesta esse videbantur; nec omnino omittenda: Ast alia ex parte, violare fœdera summa injustitia est. Volubilis fidei populum sibi jungere, plus periculi quàm commodi allucebat. Valachis nulla in amicitia constantia, semper neutri, & cum fortuna mutantur, quorum in subsidium eunt, si inclinari fortunam belli videant, ad hostes transeunt, tum illinc nutante victoria, velut pęnitentia ducti, ad priores redeunt. Id suis damnis edocti Poloni; Plus enim Polonici sanguinis seu perfidia, seu simulatâ amicitiâ Valachorum fusum, quàm potentissimorum Poloni nominis hostium aperto robore; exosa inde nobis Valachorum amicitia, neque ullo terræ aucupio firmanda; nostris præterea majoribus ac nobis non cavillationibus aut simulato astu provincias parare fuit ac est. Prius

Populi

Populi oportet nos hoſtes ſciant, quàm contra pugnantes videant: Non amicitias ſpe prædæ colimus, cæteris inter ſe bello occupatis; pax nobis in parte mæſta eſt propter vicinorum calamitatem; quietem omnino populorum optamus: Cum verò è Principum ſocietate nobis periculum reſtabit, tum Deus nobis affuturus in juſta ſubſidia; domeſticis viribus ſuſtentamur & eo fortius, quia pro injuriis, pro domo pugnamus; felici ſucceſſu, quia juſtè, quia noſtra defendendo. Plerumque verò comperi Principes bello vexari, qui nimium aut profundius, (ut illi flagitia ſubvertendi ſic vocant) rationes ampliandi ſtatus perpendunt, hos in amicitiam pertrahunt, alios relinquunt, ſæpius ſuſpicionibus laborant: Nobis ea maxima ratio ſtatus eſt, ut quicunque nos oppreſſum venerit, eum bello repellamus & proſequamur; ut ſua in noſtris manibus relinquat, qui noſtra occupatum venit. Paucis concludam; excuſari Poloniam erroris, vel ex eo, (quod maximè in rationem abeat) quia bellum contra Moſchum pro recuperanda Livonia per Poloniam apparabatur. Neque tu-

tum erat motis armis à ſeptentrione, alium ab Oriente hoſtem provocare. Verum cum hoc excuſaverim illud accuſare non ſuſtineo; protraham ſanè errorene in palam, in quem res Polona paulò ante illa tempora æternùm impegit, cum poſt deceſſum Ludovici Regis Hungariæ, Auſtriacorum domus, germana gens Slavicæ & toti Sarmaticæ genti infenſa, nuptiis Annæ Sororis Ludovici, ſubverſo per ambitum Hungarorum ac Boëmorum jure & more eligendi, aſſereret ſe in hæreditariam ſucceſſionem utriuſque populi. Quod omnino abeat in errorem Polonorum, earum gentium juri defendendo tum defuiſſe, cum tergiverſarentur & de auxiliis à Polonia tum bello vacua ſibi proſpicerent. Contuliſſet ſanè non leviter ad utilitatem Magnæ Reipublicę utroſque eos populos per ſuos Principes in partibus regi, nec in Auſtrię domus cultum & dominatum abire, & cum Imperialis purpurę (quam ſibi ea domus aſſeruit) jungi Majeſtate, ut jam monſtroſam in vicinia, non ſine pænitentia erroris, unius ſanguinis ſuſpiciamus potentiam, libero periculoſam, vicino gravem. Sed

quo

quo in numero commodorum reponam Hungarorum præſertim regnum inconcuſſum ſtare. Quæ gens (ni Sarmaticę cognatio cedat in ſocietatem) certè cognatis legibus, moribus, eodemque veſtitu, noſtram ſe eſſe & amicam prodebat, ac in pericula pro ſubſidio parabatur; nunc verò Germani Regis dominata induit Germaniſmum, ac nobis ſociari nequit, velut ſuæ naturæ oblita: (ne de Bohemia loquar, quæ planè Slavicam, receptione coloniarum, morum & linguæ Germanę, exuit originem,) & cum electionis viâ reges antea quæreret, nunc, pompa tantùm relictâ, verè hæreditatem unius domus loquitur, quod ſtetiſſet penes authoritatem populi & legum; plures gentes ac regna darentur, quę eligerent, & cum electione reliquam retinerent libertatem; nunc ſoli in orbe cum ſimus tales eoque magis metum ſuſpicaturi in tantam unius populi felicitatem, Monarcharum conſpirante invidia, & ſubverſi paulo ante duorum populorum juris recitante exemplo. Prudentius olim Boleſlaus Crywouſtus Rex noſter, qui Hungaris contra Henricum quintum Imperatorem Romanorum

opem tulit, neque Almum Coloniani Regis fratrem, ex arbitrio Germani Imperatoris, regno Hungariæ ſufficiendum paſſus. Et rectiùs ante eum Boleſlaus audax (circa Annum Chriſti MLXIV Andream Regem Hungariȩ Henrici IV Imperatoris auxiliis tumentem, & contra voluntatem Ordinum Hungariæ Sceptrum tenentem, cum ſuis promotoribus Germanis fudit, atque Andrea necato, Belam ad ſe profugum & amicum Polonorum, pro voto Hungariæ Procerum, in ſede regia Albæ regiæ collocavit. Certè utrique Boleſlai, cum integritatem cognati populi tuerentur, ſuam fulciebant, ut ſic Sarmatico Slavico nomini ſua ſemper ineſſet authoritas ac terror in hoſtes. Ac licet utriſque ſui non deerant hoſtes, pro Sociis pugnare maluerunt. Sed brevius agendo ut concludam. E re populi Poloni aliquando futurum, ſi tandem bona fata Hungariæ priſtinum reddent ſtatum, & nobis cum cognata gente reparabunt amicitiam. Sed tandem ad Hiſtoriam.

Accepto tam triſti reſponſo Ivonia è Polonia, conſternatus animo, quid facto opus eſſet cogi-

cogitat. Tum nunciatur, levem armaturam equitum Polonicorum (qui è voluntariis, ut vocant, coadunati, ad Borifthenis & Ponti ripas, prædas agendo in hoftem confluunt, ac fub prætextu Reipublicę, nec tamen fub imperio, Scythas vexant,) fine fpolio domum reverti, paucos effe equites, fed militem bello induratum, & manu ftrenuum. Ire jubet Ivonia unum atque alterum nuntium; in Valachica caftra Polonos invitat, jufta fpolia & opimas de Turcis manubias pollicetur. Parent illi dictis, flectunt Irenos Valachiano verfus, læti occafione ab odio inertis otii, & amore præliorum, in caftris educati. Præcipuus ductor horum Swiercevius, velitum numerus mille & trecenti. Venientibus Ivonia obviam proceffit, honoro fermone excepit, primores menfę fuæ affidere juffit, præmiis affecit, majora pollicitus, ftipendiorum non numerum, fed pondera. Non verbis illi, fed factis refpondere parant, quam fibi levis mors, quantufve amor gloriæ infit, folo poffe eventu notari, neque aviditate ftipendiorum Ivoniæ in Valachiam fe tractos, fed non amore otii, fed bellandi oc-

casione, respondent, eoque magis, cum pro Christianis & contra barbaros. Nunciata hæc Imperatori Turcarum. Misit ille XXX Millia Turcarum & II Millia Hungarorum Palatino Transalpinę Valachię, nullum, ajens, fideliùs ac fortius contra Ivoniam bellaturum, quàm qui Principatum ejus affectaret. Transalpinus recepto mandato & milite, suos quoque incolas movet, Turcarum copiis jungit, nec cunctatione opus ratus, (ubi crescere indies Ivonię copias certò accepit) in parvis opprimendum properat; sed periculum ex celeritate sibi peperit. Fatigatus celeri itinere miles & jumenta quietem popoſcerant: Ideo effusi in plana, nil minus quàm adventum Ivonię suspicantes, miles & equi effusè vagari per campos, nullæ stationes, nullę vigilię ac Ordo castrorum, Transalpino negligente, optimam partem boni ducis cum nesciret, tum oportere maximè vereri hostem, cum minimè speratur, & scire, non se ab adversario peti, quàm ut in tuto ac proinde insperato, opinione securitatis, opprimeretur; non etiam in Patrio solo esse deserenda, quæ tuta castris sunt, sic disciplinam militarem servari,

vari, & Ordinem militiæ non ſolvi. Prudentiùs contra fecit Ivonia, etiam in remotis per vicos, oppida, ſaltus, vada, à tergo, à fronte, ſpeculatores binos ternoſve locavit, quo certior & conſtans de hoſte fama. Uti brevi nuntiatum in proximo eſſe hoſtem, ſed feſſum, incautę quieti deditum, alibi jacere, arma alibi, vagare jumenta, nullos equorum haberi cuſtodes, ne ſubito (ut caſus fert) tumultu amoveri poſſent; Omnia in victoriam Ivoniæ conſpirare, fore ut facile opprimeretur hoſtis, ſi properè paratum admoveret exercitum: aliis, qui neglecta hoſtium arma, aliis, qui equos occuparent, imperaret; reliqui ad cædem expedirent manus. Verum periculum manebat, ne ad prædam prius, quæ opima ſparſim viſa, quàm ad cædem miles præpararet manus, ac hoſtibus occaſione ſuperior, præda vinceretur. Non negligenda ea ratus Ivonia, qui ſciebat Valachos prædę avidiſſimos: Monet Centuriones ac Tribunos; Omnia poſt victoriam ſua fore, nec prædâ adeptâ ſalvo hoſte, tutum potiri licere. Dein, pulchro aſtu in conſilium uſus, proclamare juſſit: Captam è prælio prædam

dam non capienti, ſed communitati, ceſſuram; unius militis in alterius armis præſidium eſſe, ſi ſinguli per capita caperentur, adverſus hoſtes eſſe invalidos, ſingulos cum reliquis fortes omnino haberi; mutua hæc fore, & præmia mutua eſſe debere. Avertit ea ratione rapaces Valachorum manus, ſingulis cogitantibus, fruſtra ſe alterius præmio prædam quærere, dividendum potius, quam alii cepiſſent: ſic ſinguli ſingulos circumſpectantes, omnes ſola expediere arma, de præda non ſolliciti. Interim Swiercevium cum una atque altera Polonorum thurma præcurrere jubet Ivonia, ipſe mox ſecuturus. Jungit Polono ſex millia Valachorum, nec paucos horum, qui linguæ Turcicæ gnari, quatenus omnia certiùs cognoſceret. Swiercevius ea Ivoniæ imperata in honorem virtutis trahens, quanta potuit bellandi peritiâ rem egit; quia verò tacitè ac properè in inopinatum ire hoſtem, primum & fortiſſimum ad vincendum telum judicaret, monet, orat, quanto ſilentio poſſent, ordines ſequerentur: ſic veluti curſu progreſſus incidit in globum Moldavorum, (Eorum

rum

rum fuere circiter CCC equites, neve adventus sui nuncius in Castra hostica deferretur, Ordinum alas citissime curvari, cominùs rem agere imperat, (quod est compendium pugnę, Moldavos medios includit, duo tresve elapsi; verùm velocissimi eos secuti & assecuti, inquirit ex iis Swiercevius numerum hostium & omnia præsertim in castris. Negant illi aliquid horum à se sciri; sed cum Barbaro frustra ingenue, minæ adjiciendæ erant. Tum fassi; Ivoniæ vitam se petitum ire, exercitum suum constare LX millibus armatorùm nunc securum, molestias itineris proximis in Campis quiete reficere. Ad ea substitit Swiercevius, aliquos suorum pedes accedere prope hostium castra, quàm proximè & occultè possent, jubet; situm præterea campi notare, qua parte globatus, qua Sparsus hostis, inde irruptionis viam colligi. Relinquunt equos, aliqui equitum jam recto corpore ceptant incedere, jam curvari, jam proni per campum herbam interrepere, quo hostium aspectus vitaretur. Inde nonnulli in editiores colles emissi, omnia hostilia notàbant, Swiercevio

 rela-

relaturi. Tum ille omnia rectè cognita Ivonię post terga eunti nunciavit, neve moraretur iter orabat, in manibus esse victoriam. Adest subitò Ivonia cum exercitu. Swiercevio irruendi in hostes facultatem dat; ipse cum reliquo agmine (quoniam multitudine abundabat) tribus ex partibus hostium castra aggredi parat. Verùm Swierchevius Polonorum pauca manu stipatus & adversus tantum hostem impar, Valachorum tumultuario militi haud fidens, suadet Ivoniæ, ut opportuno loco propè relinquerentur gravioris armaturæ equites cum peditibus sclopetariis, quo si adversa pugna imperaret, Valachis, atque adeo sibi tutus receptus feret: in fuga etiam globari oportere; sparsim & in diversa fugientes facilius cædi. Non neglexit certè optimam partem bonorum Ducum, qui prius tuta sibi, quàm hosti adversa parant, ac tantum studii ponunt, ut hostem vincant, quàm ne vincantur, his permodum consilii Ivoniæ porrectis addidit: En ego cum hàc manu Polonorum primam vim hostium pectoribus recipiam, sequimini Valachi, audentes propiùs quàm timidos

dos fortuna eſt; veſtrûm quemque virtus nativa Poloni ad fortia hortetur. Tum clamore ſublato in hoſtes invehitur. Inopinata hæc hoſtibus, tantumque illis demptum animi, quantum audaciæ irruentibus acceſſit: inde in Caſtris tumultus, pavor; nec frenare equos, nec capere arma valuere: tum cædes orta, fugæ nuſquam locus trepidis ſuperfuit. Ivonia item aliis ex partibus ex compoſito cum Valachis irruit; quid ultra deſideratum poſt ſacietatem cædendi? pauci admodum illi cladi ſuperfuerunt: Aſt quod grave accidit, Palatinus cum Petro fratre fuga ſe ſubduxêre, quos ſolos arma Ivoniæ quæritabant. Poſt pugnam tecti cadaveribus viſebantur campi, victori etiam horrendum ſpectaculum! alii ſemicæſi gemere, alii ſtare aut fugere niti, nec præ vulneribus poſſe: Præda multa in caſtris reperta, quam Ivonia militibus ex æquo conceſſit, majorem Polonis victoriæ authoribus donavit. Mox lætam victoriam excepit Ivoniæ indignatio, dum cadavera Palatini ac Petri fratris (quos occiſos credidit,) non reperta inter cæſorum cumulos. Quare eo ex loco bellum ul-

tra promovendo in regionem Moldavi Militem duxit, grassando igne & cæde, ripas Danubii leva prope habens, quatenus ab incursionibus altera parte tutior esset, & transvadentem in subsidium acceptæ cladis Turcam, commodius notare ac impedire posset. Sic intra cædes ignemque hostilis terræ ad arcem Braitoviensem ventum. Arx ea ripâ Danubii ac suis fossis fortissima, parte una oppidum habens, vallo & propugnaculis munitum. Certior subinde fit è circumfusis accolis Ivonia; Palatinum è prælio fugientem cum Petro fratre se eo recepisse. Movet propius arcem exercitum, & medios inter colles locum conspicatus extra conspectam Valli positum, eoque minus tormentis muralibus obnoxium, castra inibi metatur. Scribit exinde ad Turcam, arcis præfectum, literas, Palatinum cum Petro dedi sibi poscens, (vel si æquitas causæ in persuadendo valeret,) injustis armis se ab eo petitum indicans, neque aliud quæritari, quàm ut periculum à capite propulsaret, quod ne bestiis denegaret natura, quod si verò petitum recusaret, minatus, exercitum ab oppido

do non recessurum, & vi parandum iri, quod denegaret justis petitis. Lecta epistola indignatus arcis præfectus, globos majores tormentarios, ac aliquot sagittas extra vallum mittit fercula adventanti. Non terruere minæ, sed incitavêre Ivoniam, ac primum ab ipsis præfecti nuntiis iras orsus, crudeliùs quàm bonos duces decuit, naribus, auribus ac labiis præcisis, pedibus sursum versos, singulos ferreo clavo altæ trabi affigi jussit; ut ex arce prospicerentur, similia præfectum cum profugis manere indicans; tum ad militem conversus, alios fasces ad implendum fossas portare imperavit, alios ligonibus vallum subvertere, scalas expedire, propugnaculis admovere, ascendere; Uno furore omnia acta & transacta. Effractæ portæ, tum gregatim in oppidum irrupere miles, Turcas cædere, nemini parcere; Swiercevius cum suis ubique primus, in campis eques, in capiendis fortalitiis pedes certans, cæsorum sanguine rubuit Danubius. Sola restabat arx præsidio oppidi nudata, verùm suis propugnaculis fortissima: cum de ea occupanda cogitat Ivonia,

nunciatum per ſpeculatores, XVI millia Turcarum ſuperiori alveo Danubium tranſiviſſe, magniſque itineribus in ſubſidium arcis Brailovienſis tendere. Vocat Swierchevium Ivonia, quid conſilii daret inquirit. Non negligendam ille arcis obſidionem agit, multùm inde terroris reliquis fortalitiis, fortiſſima obſideri, ſpei viliſſimis dari, ſi prima nullo honeſto prætexta relinquerentur; ſed tamen cum parte exercitus adventantibus obviam eundem ſuadet, nulla ratione plus conſternari hoſtem affirmans, quàm ſi adverſus euntes videret, ad quos delendos ſuperbus properaret: Ne verò aliena ab opere ſuadere videretur, factis monſtare properat, quæ verbis inſinuavit, ſimul viæ ſignum Polonis dari jubet Ivonia, concilium & virtutem acceptans; IX millia Valachorum Polono jungit, quo ille milite ſtipatus, hoſtes adverſus properat ac mox ſub aſpectu habet, (integra verò acie, dum locus patiebatur, ibat per campeſtria, ut ultimi primis ac utræque alæ ſibi proximo afforent præſidio.) Idem curſus fuit itineris, idem in prælium impetus, nullo ſpatio ad recolligendas vires

res

res & ordines concesso, opprimere prius quàm opprimi cogitantibus, ideoque minus cautis. Primus cum Polonis mediis hostibus immiscetur, secuti exemplum postremi in agmine Valachi, nec segniùs audacter rem cæptam aggrediuntur. Mox Turcæ fugêre, Poloni tergoribus eorum instare: Cæsa Turcarum circiter VII millia, reliqui fuga saluti consuluêre; Sed iterum vires resumpturi ab auxiliis Scytharum, qui jam jam à Taurica Chersoneso in conjunctionem armorum adventabant, ast serius post prælium. De iis certior fit Swierchevius, sed quia validiores erant, quàm sibi pares crederet, nunciat Ivoniæ simul obtentam victoriam, simul alium offerri hostem, & fors ad triumphum, si reliquo cum exercitu ad se veniret; non utique honestiorem posse afferre solvendę obsidionis prætextum arcis inexpugnabilis: Ad eum nuntium movit Ivonia ab arce Brailoviensi exercitum, Swierchevio se junxit, neque leviter, (quid enim pluribus narrare opus?) hostem attrivit. Jam fessus victoriis Ivoniæ exercitus otium poposcerat, hostium novo ac novo accursu illud negantibus

bus (neque verò admirationi cuiquam eſſe debet exercituum Turcicorum à me repetita toties imago, totum enim, qua patet, Turcæ dominium in Satrapias ac hæ diviſæ ſunt in Milites; Satrapiarum gubernatores Baſſæ dicti, nil niſi opus habent imperia Tyranni expectare, conclamare arma, ac ſigna ducere, quo Principis vocant juſſa. Neque verò ſciverim Satrapiam minorem, ſex millium armatorum.) Vel fortuna tantas per compendium offerente Ivoniæ victorias, quas aut diu ſuperſtes recepturus fatis deſtinatum habuit; aut gravem ſucceſſu felicitatem funeſto exitu brevi expiaturus erat. Tum quoque certo rumore acceptum, Turcarum nova agmina in proximo adeſſe; & certa fluviorum unda ſparſim tranare. Poloni poteſtatem invadendi orant, ſed Ivonia periculum ſuſpicatus paucis eos alloquitur.

Patroni mei, (non enim milites vos appello;) diu vos ſervari velino, qui me tantis in periculis ſervaſtis. Nec mihi in animo eſt vobis imperare pericula, quæ potius meo capite redimere optarem, gentilia quidem vobis virtus

tus ingerit ausus & fortia, verùm fortuna belli non semper eadem, cum sæpe tentatur, adversam aliquando se præbet; velut pro lege habet: mearum victoriarum ut in vobis fuit initium, sic reliquarum in vobis spes est, aut si vos aliquis casus absorpserit, quid mihi reliquum? nisi omnia in deterius. Quo verò pauciores vos video, eo magis ultimis servari velim; Cum viris viri certare potestis, at cum periculis, ultra humanas vires positum. Incognitum vobis, qui numerus hostium, quæ robora, audaciùs magis quàm consultius rem tentare vultis, æquè pericula inde sperari possunt, ac felix exitus. Verum ne vestræ virtuti diffidere videar: Ite Duce Deo, nec tamen vobis ea impero, sed quibus nihil denegatum velim permitto.

Hæc ubi gaudione an dolore illachrymans dixit, tria millia Valachorum dat Swiercevii sub regimen, movent signa Poloni, sequuntur terga Valachi, properant, currunt; ubi prope hostes ventum esse innotuit, Swiercevius instruit derepente aciem: Valachos latis Ordinibus distentos post terga stare ju-

 bet,

bet, (neque enim potens aderat hoſtis) magis in terrorem quàm ſubſidia, in ſuis initium, in ſuis, quemcunque fortuna belli tuliſſet, exitum collocans: Polonum in tria agmina divi- dit, admiſtis melioribus (quas credidit) thurmis Valachorum. Cum primo agmine invadere hoſtem parat, à ſecundo ſubſidia expectat, à tertio cladem, aut ſuorum victoriam, vix credibile, niſi concordantibus in eo ſcriptoribus conſtet ſua fides, (nam ſubiret alias animum verecundia, incurrere in judicia lectorum & cenſuras, plus me gentis meæ indulſiſſe favori, unde procul abſum. Certè ego his majora dixerim portenta belli actorum apud antiquiores rerum Polonarum Scriptores reperi, imò mea ætate & hoc ſequenti in ſcripto notavi. Ut autem æquum eſt ſcribenti hiſtoriam non laborare affectu, ſic injurioſum, ſuâ gentem privare gloriâ, reticere vera,) Polonos in ea paucitate toties ingruentem hoſtem aggredi, aut quod mavis potuiſſe vincere. Jamque primo congreſſu arguebatur Swiercevius temerariæ audaciæ, ſubſtiterat enim Turca fortiùs & retrogredi cæptabat primum

Polo-

Polonorum agmen; ſed fortibus nullus obex; altero ſubſidia ferente paululum remoratus hoſtis, nam tertium, quod è ſagittario conſtabat, ſiniſtrum invaſit cornu. Parva ſubſidia; ſed novo ſæpè impetu renovata, multum tulere momenti. In hoſte non item uno incedebat agmine, numerus magis quàm acies; omnes ſimul ruebant, omnes turbabantur; in populoſis etiam aciebus, ni per diſtincta ſpatia inſtruantur legiones, primis perturbatis Ordinibus, ultimi in tumultum conſentiunt, quia nullus poſtremis ad inſtaurandos ordines locus, nullus ad accurſum impetus, vel quòd à ſuiſmet retrocedentibus turbantur. Juvit vincenteno Polonum, motus ſuo loco Valachus eques, in latera hoſtium invectus. Cum verò ſic certatum pro victoria, manſit ea penes Chriſtianos, & parvo conſtitit. E Polonis tres deſiderati, è Valachis CXX; hoſtium caſtra eodem impetu capta ac direpta: Captivi CCL ad Ivoniam ducti, quos Ivonia (nequaquam probo facinore) medios inter pedites, ut pecudes agere, & falcibus diſſecandos imperavit. Non probaverim hæc belli flagi-

tia: nam in conflictu cædere hostem virtus est, post pugnam flagitium; esse hostium & captivorum sua jura; turpe jacentem & vinctum ferire, cui neque ferrum in manu sui defendendo, & vita præcaria est. Gentium jus captivis libertatem, non vitam, ademit. Dux victi tum exercitus in potestatem Polonorum venit; qui Ivoniæ crudelia veritus, duplum sui in auro pondus, trinum in argento, unum in margaritis (lytri nomine) Polonis pollicitus; vel si mortem suam avidius poscerent, malle se (protulit) Polonico gladio jugulum præbere, quàm in aspectum Ivonię duci. Adeò in captivo trux aspectus & immensa Ivoniæ crudelitas valuit, ut mori levius haberet, quàm captivus esse Tyranni. Melius consultum fit omnino ducibus, apud quos cum prælio in captivos cessat sævitia armorum; desperatione namque armatur hostis ac pertinacius pugnat, cui captivum esse morte gravius est; in arbitrium clementis facilius hostes cedunt victoris. Victis semper spes clementiæ ostentanda, quo plus periculi in pugna, quàm post pugnam metuant; sic clementia expugnantur qui armis

mis

mis nequivere. Non movere ea avaritiæ incitamenta Polonorum animos, plus valuit fides Ivoniæ data, quàm tantorum captivi Ducis ſpes præmiorum. Sed traditus poteſtati Ivoniç, quo cum ille diutius de rebus Turcicis collocutus, poſtea peditibus diſſecandum objecit. Mota tunc ab eo loco Ivoniç caſtra Valachiam retro verſus, quo tot aciebus exhauſti exercitus vires commeatu, armis, equis ac novo militum ſupplemento refocillarentur. Interea Seleymus Imperator non jam pro Moldavi fratre, ſed pro ſuo Imperio certandum ratus (metuebat, ne victor Ivonia, defenſoria eouſque arma gerens, offenſiva expediret.) publicas ritus Machometani preces per omnia fana induxit, barbaris etiam deſuper felicia trahentibus. Tum omnia robora virorum, quos Græcia-Romania vel (ut terræ partibus loquar,) quos Aſia, Africa, Europa, quatenus Turcico nomini ſubſunt, nutriunt, ad bellum convocat, contra Valachum ire imperat. Hic proclive mihi dicere de militia Turcica. Quantacunque gravi Turcarum dominio contribuit tellus aut maria, quidquid publicè
 pri-

privatimve negotiosa aut laboriosa suppeditare potest manus, totum superbo Tyranni subest arbitrio; telonia maris & urbium in suum ærarium importari imperat, prædia & agros dividit plerumque in milites, neque ea gratuito cedit acceptori munificentia, sed pro magnitudine proventus, binos ternosve equites agri tenutarius, dum bellum per provincias jussu Imperatoris proclamatur, in castra secum ducere cogitur, ac tam diu, quoad usque opus fuerit morari. Hi verò milites, Turcico vocabulo, Tymarii vocantur. E magnitudine Imperii ipsa se offert equitatus multitudo, licet non omnes inibi regiones, ut nostro in orbe, incoluntur, & sæpius deserta camporum aperiuntur aut avenarum; CCC millia tamen quaterve equitum, posse legi dixerim, neque Barbarien Turcicam per omnia sua dominantem hic arguo: qui malunt vires quàm nummos, pro quærendis bello viris, habere. Cum milites provinciis imperantur, ipsas sibi sine fraude constare vires Reipublicæ, pecunias vero in censum exactorum imperari; Respublica interim manet dives rationibus, ære pau-

per

per & milite. Turca aliter à modica accessione limitum, novos ac novos per divisionem agrorum equites annumerat; ea verò imperii potentia sola dici potest, ubi nullus ager publicè infructuosus est. Sic ab agrorum proventu equites habentur, pedites verò ærarium nutrit Imperatoris: Hi autem è minorennibus Christianis è sinu Parentum abreptis in aula Tyranni, per minora primum servitia & armorum exercitia, in oblivione natalis, domus & Parentum, educantur, ut postea milites facti fidelius ac pertinacius(quem pro communi Parente noscitant)suum defendant Imperatorem. *Janzari* Turcico vocabulo denominantur; suntque robur militiæ ac cor castrorum: *L.* numerantur aut plus millia. Neque hic stetit potentia Turcica. Sunt Turcis fœderati Reges ac Principes, qui ære, viris, dum opus, non segniter subveniunt; ac ut pro omnibus sufficiat, magnus Scytharum seu Hordarum Han, qui ultra C. equitum millia militantibus Turcis adnumerare potest. Non levia item subsidiorum momenta sunt in Arabum & Mauritanorum Regibus; Valachorum item Molda-

vorum,

vorum, Transylvanorum Principibus ac Dinastis, verbo dicam, portentosa est Turcarum potentia, neque de hac amplius. Motus sic sedibus suis Turcicus miles, maxima parte sui, infensis armis imminebat Valachiæ. Non ignota hæc Ivoniæ, multos enim suorum profuso sumpto tenuit clam Constantinopoli, unde illi omnia Turcarum nota: nec sibi oscitandum ratus, viros & vires procurabat, quò verò commodius posset, in interiorem Valachiam duxit exercitum, ac ne domesticis agris gravis foret, maximam militum partem dimisit domos, & corpora reficere, apparatum bellicum parare, signum castrorum expectare jussit: ne verò nomen Castrorum periret, ac futuri belli in integro maneret Pompa, qua multum hominibus imponitur, XII virorum millia sub signis retinuit, quos Veremiæ Valacho, arcis Chotimensis præfecto, tradidit sub imperium. Quia verò ad muneris demandandi gravitatem præfatione opus erat, benignè eum allocutus:

Cœlo debemus, quidquid victoriarum nostra peperere arma, in Deo reliqui successus. spes

ſpes eſt, ſed tamen veſtrâ, amici, fide & operâ opus; tua verò, Veremia, maximè, cujus ut fides in præfectura Chocimenſi probata, ſic virtus ulteriora pollicetur & bona. Noſti meum conſilium, cur majorem exercitus partem à ſignis abeſſe voluerim; noſti, cur reliquum militem retinuerim, quem tuo regimini trado. Tene hoc præſidio accolam nobis Danubii ripam, nullibi magis notari hoſtium adventum, quàm apud fluminum vada, nullibi minori opera coërceri: Danubius nobis pro mari futurus, aquis profundus, ripis latus, impetu rapax. Non poſſe utique Turcam bellum has in partes tranſportare familiari nobis ripa excluſum, nec antea potuiſſe ſi feſtinanter eo conſilio uſi fuiſſemus, cui negotio ſufficit hic tibi miles, ſeu illum in duo triave agmina diviſeris, quo crebrior armorum oſtentatio & littoris cuſtodia hoſtibus innoteſcat, ſeu globatum unicis includes caſtris; ſuperiori verò & inferiori littore, crebras ſtationes poſueris, per oppida vicoſque qua tranſitus hoſtis notabitur, noctu flamma, interdiu ſonitu machinarum muralium aut fumo ſignum tibi dari impera-

peraveris; imò ſpeculatorum opera utere, qui Turcicis agminibus obviam eant, vias notent, tibi referant; inde conſilia hoſtium notari, & dum hoſtes adeſſe intellexeris, mihi nuntia. Cætera notæ fidei committo.

Tum oſculo excepit Veremiam. Ille flexo poplite ſuæ fidei & curæ futurum reſpondet, ne pœniteret Ivoniam conceſſi ſibi muneris. Accipit inde exercitum, & uti imperatum, Danubium verſus promovet, in longum porrectum littus ſtationibus implet. Veniunt interim altera ex parte Turcæ, fluvii tranſitum molituri; verùm in periculum conſpiciebantur ulteriori in ripa ſtationes. Tentant nihilominus ratibus tranſitum, periclitantur, remorantur. Tum conſilium ineunt, vi non valent; auro viam ſternendam parant, ut in mercanda adverſariorum fide Turcica gens peritiſſima, nam & profuſſima eſt. Per legationis ſpeciem Veremiæ adeundi poteſtatem petunt. Obtulere XXX millia nummûm aureorum, plura polliciti, ſi pateretur Danubii tranſitum; adjunctæ literæ. Oſtenſum quo in periculo res Ivoniæ forent, neque tutum fidere

fidere posse Veremiam ejus potentię, diutius Turcarum Imperatorem posse perire, quàm Ivoniam vincere, qui vel vincendo periturus, qualibet in pugna multos Valachorum absumptos, duas tresve cruentas victorias cladi adæquari; inde maximum parvo exercitui decessum. Imperatori Turcarum tot esse miriades virorum, deleto quarto exercitu, superesse minaces alios, nec posse ejus potentiam deleri, pro quo tantus orbis ac ferè humanum genus militaret. Tutiora potius sequeretur Veremias, quàm periculosa, nisi cum Ivonia perire tandem mallet. Ivoniamne suæ salutis defensorem quæreret? qui nec proprię dudum Patronus. an Ivoniam, tantulum Principem, pro Seleymo Imperatore, aut Seleymum pro Ivonia caperet; Non negligeret potius occasionem, quatenus rebellis esset, Seleymum novo beneficio leniendi, neve exemplo præteritæ fortunæ reliquum belli successum metiretur; fessam tandem desinere felicitatem.

Movere munera, tamque fucata ratio Veremiæ perfidiam; vitio Valachicæ genti nativo, vendidit fidem nullo pretio æstimandam,

prodit Ivoniam suæque salutis nequam proditor. Abducit stationes à littore Danubii. Turcas Danubium ratibus sternere, ac sine impedimento transire patitur. Erat ille Turcarum exercitus validissimus, numerabantur CC millia virorum, CXX machinæ bellicæ. Sic Veremias flagitiis flagitia cumulans, addit perfidiæ dolum; uti plerumque primum vitium gravatè homini persuaseris, reliqua spontè patrantur, ac difficilius unicum insinuaveris, quàm alterum retinueris: sic ille defensoriam ripam hosti vendidit, reliquum doli sine præmio aggressus. Properat ad Ivoniam, patrato facinori fucum quæritat. Narrat, se potentia Turcarum ripa Danubii pulsum, nec ideo tamen in periculo res Ivoniæ positas, modo convocaret militem, ac sibi auxilio foret. Plenus bonæ spei Ivonia, percunctatur Veremiam, quantus esset Turcarum numerus? XXX millia non excedere, respondit. Ni verò ad delendos properaret, in horas numerum auctum iri. Non satis nequam homini constitit prodere, ni citò prodidisset. Jubet subinde Ivonia convocari primores militiæ, refert coram

coram Veremię narrata, ſed, ut præſaga caſuum mens, mæſti nuntium accepere univerſi. Nec tamen diſſuaſere, in hoſtem ducendum exercitum. Tum juſſa ſine mora colligi & levari ſigna, ac citato agmine octavis caſtris ad tertium ab hoſte lapidem ventum; fixa eo in loco vexilla; nam militem quieſcere ante pugnam oportuit, quo validius pugnaret; quia verò proximè hoſtes aderant, qua vallo, qua caſtris cincta caſtra, duplicatæ ad portus ſtationes, vigiliæ longius & frequentius quàm ſolitum, ultra vallum promotæ. Quia verò peritia bellandi (licet inter Barbaros educatus, verùm optimo naturæ genio pollens) Ivonia ſat inſtructus erat; denuntiat cuique agmini per præfectos locum, ſi aliquid hoſtis ex inopinato moliretur ac ſignum armorum in caſtris daretur, quæque cohors ſine tumultu, non expectato cum periculo morę Ducis imperio, dictum locum ad vallum occuparet, ac pro ſua ſtatione pugnaret. Attendêre ad ea miles & pręfecti diligentius, quibus ille ordo datus. Verum hoſtes ſeu metum inſimulabant, ſeu periculoſam Ivoniæ fidu-
 ciam

ciam insinuantes, nec quidquam tentavere. Sed mirum accidit, cum antea Ivoniæ exercitus in hilaria & jocos militares profusus, tum verò omnia suspensa mæsta legebantur in frontibus militum. Nec leviter ad tristitiam contulit insueta Polonorum concio ad tentorium sui Ductoris Swiercevio. Suspectus plerisque erat, qui bellorum longo usu gnari, Turcarum per Danubium transitus; item & Veremiæ Valachi suspecta fides: Commemoravere nonnulli Valachorum fluxam in suam patriam fidem ad omnem proditionen venalem, nec Veremiæ esse fidendum, inter vitia gentis educato. Modicas fossas sufficere impediendo hosti; altas ripas, fluvium Europæ maximum, non suffecisse? mira hæc videbantur. Subjunxere item alii: se quidem paratos ire in ultima vitæ discrimina; nec tamen avidiùs inconsulta pericula, quàm justa prætia adamasse; nec sibi satis constare, cur Ivonia eo consilii devenerit, ut unius Veremiæ fidei sine socio tanta committeret; bona verò à socio belli consilia porrigi, bonos item esse cujusque fidei seu testes seu custodes. Quare ad Ivoniæ tabernaculum

lum omnes properant, quo prætextu, quove consilio repentinum prætium affectaret, discere cupiunt. Cum in præsentiam ventum, pro omnibus Swiercevius Ductor locutus:

Illustris Palatine, nos hactenus fidem tuam secuti, contra Turcam Christianitatis hostem, socia tecum arma junximus, in quibus ferendis quanta opera nostra extitit optimè nosti, nunc quoque imperio tuo opus est, vel si solos & impares in magnum hostem ire jubes. Verum uti audacia in milite quæritur, sic temeritas Imperatori vitanda, tuo verbo vincimus aut perimus milites, probe perversumve præliis consulueris. Equidem non incumbit nobis, qui milites sumus, à te Imperatore rationem prætii petere, ne illud de nobis suspicare, dum ratiocinatur miles, eum prope formidinem esse. Magna vobis Ducibus ratio bellandi inest, premere consilia, nec ad cognitionem tertii deducere. Quare sacrilegæ audaciæ esto, importunè vestris secretis adrepere, ac illud Martis sacrarium curiosa notitiâ profanare. Procul à nobis abest ea curiositas; verùm illud quoque scimus, néc te ignorare arbitramur,

mur, consilia priora esse præliis, plerumque veteranorum sententiis informari imperator, varia casuum proferri, unde potiora seligendi tibi materies; nam ut deceptoria humanis in affectibus amant obversari, metu, spe, audacia, periculosa plerumque arripiuntur consilia, ni sensus plurium de eo notentur, sententię militum palam sint, decreta Imperatoris in occulto: sic utrumque cum laude assequere, consultus pręlia aggredieris, & destinatorum secretus. Notavimus has sanè in te virtutes, cum principio istiusce belli nos in consilium vocâsti, ac primores tuorum Valachorum. En consilii in manu pręmium; quater hostem agressi sumus, quater fudimus. Jam verò, ut castrorum vago rumore accepimus, cras cum Turca decertandum te statuisse, nullo nostro, nullo hostium consilio cognito. Nostrum quidem si petis in promptu est, at hostium in occulto. Nec quęso dubita, plusne expediat nosse quid hostibus consilii, quàm quid tibi sit, ut tuta hostium in perniciem vertas, & tibi nociva in salutem; da negotium strenuo, mitte equites, quò celerius pabulato-

res

res ſeu vagos Turcarum intercipiant. Numerus hoſtium, caſtrorum tractus non aliunde diſcitur. Si res prælium ſuaſerit de nobis nequidquam dubita, non alius hoſti in Valachiam tranſitus, niſi quàm ſtrages corporum noſtrorum aperiet viam.

Ad ea Ivonia reſpondit:

Rectè factorum conſcientia major in faciente, quàm à ſpectatore dari poteſt laudis premium; non tamen vos Poloni magis virtutis conſcii eſtis, quam ego oculis eam notavi ac in animo cum laude recondidi: Vellem mihi plura veſtrorum ſigna adeſſent, propitium Martem ſperarem. Conſilium meum petitis? En in proximo. Veremias cum exercitu meo adeſt, qui in hoſtem intentus, omnia conſilia nota habet. Neque ego tantum rei alicui committerem, ni fides mihi cognita foret & probata: Ab eo relatum mihi, Turcarum eſſe non amplius XXX millia; quantulus hic adverſus me numerus, qui majores exercitus veſtro auxilio fugavi.

Hæc ſeu ad leniendos Polonorum animos locutus Ivonia, ſeu recta dictorum uti factorum erat conſcientia; benè tamen à Polonis ac-

cepta fuere omnia, qui ſubitò ea oratione moti, petunt negotium ſibi committi, pabulatores ſeu vagos Turcarum invadendi. Facile conceditur: additum juſtum è Valachis auxilium; expediunt illi equos, properant, fortè incidunt in ſtationes Turcicas; erat agmen IV millium equitum, tanti exercitus non ſuperfluæ vigiliæ. Subitò prælium tentant; pellunt loco hoſtem, nam parati in inopinatum venêre, quia verò non pro victoria certatum, omittunt cædem, captivum intercipiunt. Sed errore factum, ab alio milite rei ignaro frameâ percuſſus, ut ſubito exanimaretur, antequam eſſet interrogatus: At ſuffecit multitudo ſpeculatorum ad conjecturam portento ſi exercitus, inde diffidentia in Veremiam proditorem oriri, jam periculoſa notari: Provideret Ivonia (paſſim per caſtra ille rumor,) num fidendum eſſet Veremiæ. Ad eum rumorem reſpondiſſe fertur: Scio cui fidam; brevi numerus hoſtium patebit ſub aſpectum. Sic fiduciâ nimiâ peccavit Ivonia, fatis ſors exitum ejus properantibus & ſubvertentibus ad ſalutem conſilia. Metatus caſtra ad propendentem à littore

tore Danubii lacum, præſidium caſtrorum à lacu, & opportunam aquationem ſperans. Poſtero die educit in campum militem. Erigebantur prope hoſtium caſtra collis ſublimior; arrepta præſidiaria cohorte ſubvectus eo erat Ivonia, hoſtem notare volens, verùm quia in declivi loco caſtra ſubſtiterant, nullà ratione poterant conſpici; notavit attamen diverſis in locis ſpeculatores hoſtium, qui conſpectum Valachorum declinantes, certas per valles diſtrahebantur. Stratagemati vel formidini tribueris redit ad ſuos, totumque exercitum in XXX agmina per modica intervalla diſponit, aliis primum congreſſum, aliis ſubſidium imperat; media inter agmina diſpoſita tormenta, inde validior acies; peditatus ab equite ſemotus aſperioribus locis ſubſtitit. Turcæ de induſtria morabantur in caſtris, veriti, ne ſi primi in acie ſtetiſſent, Ivonia multitudinem conſpicatus ſubduceret ſe campo, vallum & foſſas, pro tutela quæritaret. Cum verò jam per ſpeculatores cognitum, Valachos aciem inſtruxiſſe, effunduntur in campum, ac ſub caſtris inſtructa acie, (ne à Valacho cam-

pi Domino proturbarentur,) adversus in ordine progrediebantur. Ivonia moram prælii graviter ferens, cum diu sub signis stetisset, seu provocans, seu hostium multitudinem notaturus, additis equo calcaribus, aliquot thurmis equitum insectantibus, versus hostem cucurrit. En jam cooperiebantur campi Turcarum agminibus, gravis humo moles virorum in armis visa: inde fraus Veremiæ proditoris comperta, quem ad se accire jubet Ivonia; sed respondit ille: Tempus sibi ad Ivoniam remeandi non dari, prælium inituro; Interim occinêre tubæ prælii imminentis signum. Tum Veremias proditor, ex pacto cum Turcis, jubet suarum turbarum signiferos vexilla demittere, pileos gladiis impositos (voluntariæ deditionis signum,) in altum levare, ac in partem hostium transire. Magna inde diminutio Ivoniæ exercitus, qua viros attinet, magna consternatio qua residuorum animos. Ivonia tamen vel desperatione audacior, adversis non porrexit manus; ab audacia petens auxilia, hos manu in hostem trudit, alios increpat, plus cædis in fuga restare ait, pugnantes

raro,

rarò, sæpius fugientes cædi. Turcæ Valachos misceri conspicati, movere adversus agmina, dedititios Valachos ante se propellunt, cunctabundos cædunt, ne barbaris in proditores clementia utentibus. Ivoniæ item par ira, totam vim tormentorum exonerare in eos imperat, sic partim à Turcis, partim à suismet cæsi, justa omninò proditionis recepere præmia. Profuit Turcis ea proditorum strages, quorum corporibus ac vulneribus tecti, sine nocumento ad Valachos pervenere, quare nec periculum tormentorum veriti, quæ in Valachos proditores toto impetu explosa. Poloni rem plenam periculi conspicati, uti dextrum tenuere cornu, in latus Turcarum paulatim circumverti invehuntur. Sensit hostis vim à latere, eoque fronte jam hebetior; adsunt item Valachi armis & manibus strenui, disjiciunt ordines, agmina turbant, Turcas cædunt. Non tulit iteratum impetum hostis, terga dedit seu metu, seu data opera; verùm utrumque in sui detrimentum. Tam subita hostium fugâ insinuavit dolum Swiercevio, quare monet thurmarum Ductores, ut signa verterentur, posse se-

quendo in aliquas insidias duci militem, & quo longius à corpore exercitus amoverentur, eò plus periculi subesse. Nec vana suspicio. Cum pedem referunt Valachi, insidiatores ex occulto vallium prosiliunt, vano impetu, quo maturior sequentium regressus. Turcę recentibus insidiatorum auxiliis feroces, restaurant Ordines. Nec segnius providebat Ivonia. Instruxerat è fragmentis exercitus novam aciem, tormentis bellicis intro abditis. Dum Turcæ impetu propius invehebantur, aperiebatur ignita acies, ac tormenta ex inopinato in irruentes explodebantur, tum spreto barbari periculo, non per thurmas jam aut subsidia, sed tota exercitus mole, sublato clamore, undique Valachis circumfundebantur: mista gentium signa; jam Valachus, jam Turca sparsi per campum, magistri tormentorum ignari, qua hostis qua suus cursaret miles, incerti ictuum qua parte feriendus hostis, Ivonia, qui mediis semper miscebatur, veritus ne sui sparsim atque ideo faciliùs cæderentur, signum receptûs dari jubet, eam bellandi artem retinens & casibus intentus, uti sciret miles latum quo

quo fugitivus globaretur, facilius utique resumi vires, si non sparsim fugeret, simul Turcæ velut è composito post terga se recêpere, adeo in illa atrocitate pugnæ vires viris, ferro sua vis, defuerat. Postquam utrinque ab armis cessatum, repentè ingentibus guttis fusus imber ac fumus, partim ictibus tormentorum, partim pulvis equorum ungulis motus subsedit: Reddita mox utrisque aciebus facies; Sed Valachus miserabilior; pauciores hi, & tormentorum igni tabula pluviâ perfusa ictibus inhabilia facta.

Ineunt eo armistitio Turcę opprimendi hostis consilium, quia multitudine abundabant. Placuit, ut per distinctas acies cum Ivonia congrederentur, nec respirium concederent, credebant lassos facilius ab ultimis & recentibus confici posse, quibuscum tumultuario impares forent. Illud sanè barbarorum consilium exitium Ivoniæ paravit; Jam prima, jam secunda acies fatigabat arma Valachorum, jamque tertia; eo audaciùs, quo rariores ictus tormentorum visi è Valachorum parte, ob defectum pulveris tormentarii, qui sanè superfuerat, verùm pluvia maditus, eoque mutilis red-

redditus. Interim reliqui Turcarum ex insidiis audaciùs procurrunt, Valachis instant; illi fugere, turbari, passim cadere cœptant. Non plures ex illo fervore belli superfuerant è Polonis, quàm CCL viri. His immixtus Ivonia, ad reliquum peditatum se recepit, carptim alloquens: Ut præsentibus animis reliquum periculi ferrent, ludere plerumque fortunam, ac victis patrocinari. Obtulere fidem Poloni; de victoria quidem desperandum esse ajunt, nec superbius vendicandum in desperatis fortunam; illud tamen optare, ne inulti caderent. Post eos sermones amovit Ivonia equum, peditibus se immiscuit, secuti factum à Polonis; capiunt inter se peditatus divisim officia; hi signa ferre, illi ordines ductare, Ivoniam sequi; ac quia tutiùs retrocedere visum, (Turcæ namque lassi aut huc & inde sparsi, tutiùs crediderant reparare ordines, quàm hostem tumultuariò sequi) in illa mora Turcarum amovebant se campo, ardua locorum quæritantes, tormenta ne hostium usui forent, ultra modum pulvere sulfureo onerata, periculum explosionis Turcis relictum. Non ultra

ultra mille passus ea die processit Ivonia, ob ingentem stragem cadaverum & lubricantem herbam sanguine: Ad noctem vergente luce conspicatus locum, ubi semiusta cujusdam pagi rudera extabant, aggeres illic elevat, quales defensioni castrorum sufficerent. Non eæ fossæ saluti exercitus tantum profuere, quantum error ducis obfuit, eo in loco castra metari, ubi nulli rivi, aut pauci ad extinguendam sitim extabant fontes, nec prius error in illa consternatione animadversus, nisi cum potum quærere miles, mox sitim incusare universi, plurimi exanimari cæptabant. Tum damnare suum consilium Ivonia, quod eo loci substiterat, jam de fortuna queri, ut sæpe, quod malo consilio facimus, vitium à nobis in fortunam transferimus. Potuit quidem necessitati subveniri, si tantum labori in fodiendis puteis, per cohortes distributi, quantum inutili indulserant querimoniæ, multis manibus multa & difficilia parari possunt, præsertim iis in locis, ubi infimè subsedere campi, nec alti sunt puteis fodiendis: verùm consternatio validissima quæque eludit con-

 silia,

ſilia, imò & metus, qui tum maximum in caſtris Ivoniæ dominabatur.

Nec dum foſſæ caſtrorum in contiguum circulum productæ erant; cum ſubitò aderant in conſpectum Turcæ; imparia hæc Valachis: hinc vix VII millia virorum reſtabant, illinc victor exercitus infinito milite fortis, campi dominus; Valachis intra metum, famem, ſitim ac modicas foſſas, ſalutem tutari grave omnino erat; præſertim cum Turca undequaque circumfuſus, villas caſtris Valachicis proximas incendio abſumeret, ne ampla incolarum prædia hoſti alimento forent. Tota ea nocte grave dominabatur incendium, ceſſerat obſcuritas noctis lucenti flammæ, illuſtrabantur campi; inde trepidantibus Valachis in tam aperto nullum effugium, aut nulla hoſtis per incurſiones invadendi copia, quod per obſcura & tenebras facilius patratur. Illuxerat dies cum Turca in acie viſus impetum in caſtra Valachorum parans. Diſponebantur editioribus in locis tormenta, quo media in caſtra globi commodius jacerentur; frontem occuparat pedes, pars ligones ad ſubruendum vallum portans, pars arcus,

arcus, sclopos, pilos; omnia in necem, omnia in mortem. Equitatus latera cingebat forte intentus ad invadendum, si ultra vallum processisset hostis, vel per dirutum ligone vallum, in castra Valachorum irrumpere paratus. Nec Ivonia cum suis imprudentior: certò certius sperabat, se oppugnatum iri, qua parte verò castrorum, diè, vel noctu, incognitum erat; providit tamen, ut quæque cohortes suum pro vallo locum noscerent, quocunque tempore signum armorum daretur, non expectato Ducis imperio, dictum locum occuparent, pro eo pugnarent. Prudens certe consilium: evenit namque sæpius ut inopinato hosti non simus resistendo, si tum de ordine & acie inquirat miles, cum hostis vallum scandit, inde tumultuatur in castris, passim discurritur, neque Imperator repentè sufficit omni parti castrorum providendo, præsertim cum hostis una parte clamorem excitat, ac in speciem impetus procurrit; à tergo verò aut à lateribus strenuissimos quosque per silentium submittit, hinc ad clamorem à tumultuario milite concurritur, reliqua præsidiis nudantur; Unde

 occul-

occultum imminet periculum. Sic tum eo consilio Ivonia rectè suis castris providit. Postquam summo mane sub signis visus hostis, ad arma conclamatum; cucurrit ad suas stationes miles, ac uno motu totus castrorum circulus justo ordine sub præsidium acceptus. Fuere item plerique Valachorum, qui medium castrorum armis tenuere, intenti, quas stationes fortiùs oppugnarent Barbari iis auxilium laturi. Moverat summo impetu ordines Turca, barbaro ululatu fortia suis, metum hostibus insinuans; Sed Valachi, quia omnes pedites erant, pro vallo pugnabant, nec intenti, ut sæpius sagittam globumve in hostes jacerent, sed ne frustra, non ad terrorem, sed ad necem cadebant passim Turcæ, eoque plures, quo pertinaciùs vallum subibant. Toto triduo ea strages afflixit Barbaros; difficilem igitur castrorum expugnationem rati, colloquium petunt, armis invalidi, verbis & fallatia subvertendo fortes. Spem majorem Ivoniæ restare ajunt in pœnitentia delicti, quàm ullis in viribus armorum; potius arbitrio Imperatoris se committeret, quàm tandem necessi-

cessitate, vel tædio defensionis dedi cogatur, tam pertinax defensio moram necis allatura erat, cum tandem pereundum esset, deditio spem salutis, imò ipsam salutem paritura, cum dedentibus se Mahometani parcere (sic illi ajunt) pro æquo habeant. Jam antea necessitatibus sui exercitus expugnatus erat animus Ivoniæ, tum verò magis ea oratione legatorum ad deditionem flectebatur, & peti, ut dederetur; in gloriam duxit, qui post alterum diem cogi ad deditionem præviderat. Tanta sitis Valachos vexabat, ut lintea per roridum gramen tracta emungerent, ac stillanti aqua in potum uterentur; verùm quantula ea potûs copia in tanta hominum & jumentorum multitudine? respondit ergo legatis: Eam sibi adhuc superesse militum manum quæ ad sacietatem cædendo hosti sufficeret, vel si cadendum, omnino non inultos cadere posse; verùm cum tandem fortunæ dandæ manus, non abnuere deditionem, eam tamen certâ ratione & conditione, quę rata haberi deberet, septenove cujusvis Ductoris juramento probari. Tum legatos extra vallum

proficiſci, eaque Turcis referre imperat. Credidit Ivonia, ſepteno juramento poſſe firmari, quorum fides lubrica haberetur: ego verò arbitror, ſemper perjurum, qui aliquando fieri poſſe creditur; unica licentia in ſcelus opus eſſe. Proponebantur verò conditiones, ut reſiduum equitatum Polonicum cum equis & impedimentis abire paterentur, ſe verò vivum in poteſtatem Seleymi Imperatoris Domini traderent; De Valachis nolle paciſci ajebat, quos æquum ſervarent Turcæ, tributarios ſui Imperatoris. Nil facilius quàm conditiones acceptavere Turcæ, nuſquam acceptando difficiles, quas ſervaturi nullas; ac præſentibus legatis Ivoniæ ſepties militari juramento confirmavere pactum. Tum ſubvecti prope caſtra Valachica, Ivoniam ut reconciliatum & amicum egredi invitant: annuit illa, imminentis periculi haud ſuſpicax, liberè egreditur, (erat ea dies XIV Junii) ſequebantur per obſequium Poloni, carptim alloquentes, imò reprehendentes conſilium, quod tam properè in deditionem conſenſiſſet; nullam fidem haberi apud Turcas, ac ſatius fuiſſe pugnando occumbere; quàm

quàm per fraudem tantum virum interire. Ivonia ad ea respondit, illachrymans: Malle se interire, quàm unius sui causa armis, fame, siti, tot millia hominum in exitium trahi. Postquam coram purpuratos venit, eos affatus: Quoniam Deo potenti visum est, ut potestatis vestræ fierem, obstringo vos fide, quam mihi militari juramento sanxistis, ne in hos paucu-los Polonorum sæviatis, aut si aliquod vobis odium in hos, in meum caput vertite. Tum obversus ad Polonos, iis valedixit, dextram singulis porrigens cum osculo: O si manus hæ plures mihi forent, (subnectens) nemo Turcicorum canum his in campis viveret. Posthæc in Turcarum castra profectus, forsan inter colloquendum asperitate orationis barbaros offenderat, ut à *Bassa Caputio* gladio transfoderetur, vulneratum *Janzarii* corripuere, ac semivivo amputavere caput, truncum corpus pedes tenus duobus camelis alligatum, discerptum, cruore profluenti ungebant gladios, Deo supplicantes, quo sibimet idem animus foret ad fortia. Is exitus erat Ivoniæ, viri, quoque velis, magni.

Oc-

Occiſo Ivonia, in Valachos, qui extra caſtra proceſſerant, impetum Turcæ dedêre, inſtar pecudum obvios laniantes. Poloni equites viſa perfidia Turcarum, non jam de reditu in Poloniam, ſed ut cum gloria caderent, invere ſecum conſilium, tum mutuò ſeſe cohortati, expeditis armis, medios in hoſtes ſumma vi cucurrerunt, ubi plurimi pugnando interiere, paucis admodum in poteſtatem barbarorum redactis, idque ſauciis. Vicit profundam Turcarum barbariem captorum virtus & admiratio, ut captivi (quod rarum in ea gente,) honori haberentur; multis pollicitationibus ad Mahometanos ritus tracti, nec tamen pertracti, cum ſe Catholicos vivere & velle mori ingenuè faterentur. Cum verò, Turcis paſſim eos in ſeorſivo tabernaculo (ubi ſub cuſtodia habebantur,) inviſentibus, mentio incidiſſet per occaſionem captorum virtutis, ac forte Turca per interpretem dixiſſet, in tota Polonia non haberi illis pares fortitudine & animo; indignabundi reſpondêre: Imo dixeris nos infimos Polonorum virtute & animo. *Sic* occaſus Ivoniæ finem

finem huic bello, & ego finem narrationis facio.

Multùm profuit ad salutem perturbatarum domi rerum ea paucorum virtus, idque terroris Turcis restabat, paucos Polonorum tanta fecisse, periculum totam gentem irritari in arma. Prodigalior inde habitus Turca, amicitiæ in Populum Polonum, ut ultro Legatum mitteret. Sic Respublica iis à limitibus secura, tutius ægris domi rebus consulebat; adeo minima quandoque aut malorum aut bonorum causa sunt. Quo cum ego ad Historiam.

Uti in conventiculis particularibus pactum erat, die X Septembris celebrantur comitia Varsaviæ; Auditæ legationes variorum Principum, lectæ literæ ab Henrico Rege; à Marchione Brandeburgico, duce Prussiæ, Reipublicæ vasallo; item à Maximiliano Imperatore Romanorum, quæ nihil curiosi insinuabant, neque ego recito. Sed legationem Turcicam non intermittam, quę per interpretes linguæ Turcicæ, hisce verbis, recitata: *Regem Poloniæ è regno discessisse Seleymo Imperatori*

certum est, nullaque de reditu ejus spes. Nunciatum verò Cæsareæ Celsitudini, Imperatoris Germanorum filium ad regiam dignitatem optari; at notum optimè Dominis Polonis, Germanos ab initio hostes fuisse Turcicis Imperatoribus; etsi indicium amicitiæ ostendunt, tamen id illos metu armorum Turcicorum facere certum est. Nequaquam fieri potest, ut more Polonorum Regum, amicitiam firmam erga nos teneant, quare convenit, ut Domini Poloni ad dignitatem è medio sui aliquem eligant, qui antiquæ inter nos amicitiæ gnarus existens, eam firmiter & inviolabiliter nobiscum teneat. Audivimus autem inter vos esse ingenio, ætate, sapientiâ vigilantiâque maturum quempiam virum, Kostka nuncupatum, regio munere dignum, quem si idoneum judicaverint, eligant, aut si ille displicuerit, Regem Suecorum adsciscant; sin minus ille quoque arriserit, Stephanum Bathori Palatinum Transylvaniæ, amicum suum, virum integritate, prudentiaque singulari ornatum, pacem & amicitiam colere scientem, in gubernatione regni sapientem ac strenuum, acceptare dignentur. Quorum quempiam ad regimen elegerint, promittit Seleymus Cæsar non eam benevolentiam & amicitiam se declaraturum fore, quam hactenus declaravit, sed modis omnibus, auxilio quibusvis necessitatibus regni Poloniæ, adfuturum,

rum, & contra quosvis hostes opem laturum.

Tum è sinu protractis binis literis, legendas obtulit Legatus, alias à Seleymo Imperatore, alias à Machmet Bassa Vesirio seu Cancellario, utrasque in exprobrationem suæ in populum Polonum amicitiæ, & ab hoc in se offensarum. Argumento belli Valachici & auxiliorum Ivoniæ submissorum. Acceptavêre Ordines amicitiam Turcarum Principis, auxilia verò Ivoniæ neque ab authoritate Reipublicæ submissa, nec item cadere posse in offensam. De reliquo negotio mittere se in Turciam sanæ integritatis Virum, Generosum Andream Taranovium, nomine delegati, responsum.

De Rege Henrico quid eo tempore latum, literæ sequentes docebunt. Cum enim multa intersunt, quæ me disturbant, uti patricium & degentem in publico, nec continuo labore, sed interruptum per otium, imò ad evitandum oblatum otium, hæc paucula Polonorum gesta scribo, fugio, quantum possum, difficultatem operis item & laboris, nec singulas res cupio meo vestire stylo, præsertim cum aliena se offerunt scripta & diversè prolata, quæ vel me

tacente rem docere possunt, contextum Historiæ non disturbant imò augent, si cum fide, ut omnia soleo, recitavero. Scripsere igitur Ordines ad Henricum Literas, quarum tenor est:

Quæ fuerit universi Regni erga Majestatem vestram propensio, cum Rex à nobis electus & ex remotissimis Orbis partibus, in Poloniam accitus esset, non opus Majestati vestræ commemorare; siquidem eum in memoria habere existimamus, inter clarissimos Principes & Orbis Monarchas, Te omnibus illis competitorem prælatum, ut tibi libentissime vitam, libertates, & charissima quæque in Patria nostra pignora, concedere non dubitaremus. Et sperabamus nos quidem imperii tui moderatione, post illud interregni tempus luctuosum & difficile, quasi sole post obscurissimas tenebras elucente, Regnum Poloniæ splendorem suum recuperare posse. Fecissetque utinam Deus Optimus Maximus, ut expectationi de te nostræ, exitus respondisset, nec illa felicitas, quam ex imperio tuo conceperamus, interfecta esset tristi Reipublicæ nostræ casu. Discessisti enim à nobis, Serenissime Rex, patriæ nostræ, imò verò tuæ, corpus relinquens mancum, ita ut quasi per te capite diminuta patria, sine Rege suo, vitam

ducat

ducat ægram, non mediocri dolore ſeſe conficientem. Auget etiam dolorem noſtrum, quod conſilia diſceſſus tui & dignitatem his concrediſti, qui privata apud nos obſervantia magis, quàm ulla fide publica tibi obſtricti eſſe debuere. Nos tibi fidem noſtram in proſperis, & adverſis conſtantiam, ſacramento dato obſtrinximus, nobis præterea Te tuaque conſilia concredere debuiſti. Nos enim pro tua gloria, pro ſalute, pro acquirendo non modo Paterno regno, quod à Deo naturaque datum amittere nullo modo potuiſti, ſed etiam pro alio quovis imperio conſequendo, vitam devoviſſemus, Te & tuam fortunam comitando. Legis annales noſtros? fidem Poloni erga ſuos Reges deſeruere unquam? Polonorum nomen machinatione contra ſuos Principes ſiniſtra contaminatum non eſt. Revocandum eſt illud in animum tibi: Quam primum tibi de obitu Chriſtianiſsimi Regis Caroli IX, fratris tui, fama in Polonia pervulgata fuit, tuaque fraterna viſcera ejus morte non mediocriter commota vidiſſemus, ſcis, non magis te, quàm Senatum & univerſam Poloniam acerbiſsimo caſu mortis illius perturbatam extitiſſe, quaſi Rex noſter mortuus eſſet; ita mortem illius indoluit Polonia; &c. &c. Qua nos Patriæ amor, quo periculorum metus, & conſiliorum ratio vocabat, Varſaviam convenimus univerſi,

ut orbitati patriæ, paci & securitati publicæ consuleremus. Et caput quidem deliberationis nostræ hoc fuit unicum, ut Regem haberemus in Polonia, cujus authoritate pax interna & externa tranquillitas retineretur. Omnes Te hic Regem requirebamus, sed quem alloqui, intueri, quo cum agere possemus, habuimus neminem, quasi igitur sine Rege essemus: ista omnium opinio & sententia. Est certè verum, quod tibi scribimus, Serenissime Rex; non defuisse nobis animos, non occasiones, & commoditates, non etiam causas, ut patriam sanaremus, liberas voces ad eligendum nobis alium Regem convertere, & spretæ patriæ ignominiam periculaque imminentia novi Regis electione detergere; sed natura constantiaque nostra vicit necessitatem eam, nec id quidem sine periculo, ni sequamur, donec à te sciamus, an ad nos redire nobisque semper præsens imperare velis. Voluntatem quidem tibi non deesse quis est qui dubitat? Regia virtus tua & natura non Septemtrionis fortasse modo, sed regnorum aliorum quoque imperium animo agitat, sed voluntatem multis fortasse cogitantibus occupatam aut temporum necessitate distractam non vult Polonia cum suo malo experiri, te longum tempus expectando. Vis igitur Rex noster esse; venias quamprimum in regnum hoc, cape Sceptra semel tibi data, accipe

gladium

gladium regalem, quo nos defendas à vicinis hostibus, quorum arma jam personant in auribus, micant in oculis nostris ex Valachia, Scythia, Moschovia gladii. Ne verò longâ incertave adventus tui expectatione nos suspensos reddas, & cunctatione tua regnum majoribus periculis involvas, id tibi denunciamus, quod pro salute Patriæ nostræ facimus, quod tibi tempus in Poloniam **redeundi assignavimus. Hoc autem est Serenissime Rex, quatenus adhuc humeris nostris pondus periculi hujus sustinere nos posse arbitramur, & te ad nos commodè ex Gallia in Poloniam pervenire posse judicamus; Diem** *duodecimam Maii proxime venturam, esse scito (pro quo etiam tempore Comitia Magna decreta,) cum quibus te universa Polonia expectat. Si verò (quod à nobis utique longè abesse cuperemus,) ad nos venire non poteris aut tardaveris cum nostro summo dolore, tibi di-* **ctum nunciatumque esse volumus: Non posse nos (quod cum gratia tua dicere liceat,) sine Rege, sine lege vivere. Conversis ad Deum animis id faciemus, quod ad incolumitatem & salutem Patriæ nostræ pertinere videbimus. Jamque ab eo tempore si non veneris, salva tua gratia honoreque nostro, obedientiam & fidem datam tibi renuntiamus, & novi Regis nobis electionem indicimus. &c. &c. Eritne amplius Polonia sine Rege salva?**

Mini-

Minime gentium Serenißime Rex. Regem habeamus oportet aut te aut alium, quem nobis fata & Deus jam dudum prospexerunt. Durum est telum necessitas, quâ ducimur, ut si præsens nobiscum manere non velis, alium qui nobis imperet, eligamus, te id ægrè minime ferente, imo collaudante studia nostra, conservandæ Patriæ cupiditate tantopere incensa. Neque dubitamus Serenißime Rex, si ita Deo & tibi videbitur, ut Rex noster esse amplius non posis, quin nos & regnum hoc in tua gratia & benevolentia retineas, gratus memorque nostri erga te studii & observantiæ, quæ tibi omni opera comprobare studebimus, ut intelligas erga te, etiam non regnantem, apud nos non destitisse studia, quin imò duratura esse hæc omnia quamdiu in animis resìdebit tuæ erga nos gratiæ & benevolentiæ materia. Quod superest, commendamus nos in gratiam Serenissimæ Majestatis vestræ, Deumque precamur, ut Majestatem vestram diutissime servet salvam, ad perpetuum Christiani Nominis gloriam & salutem conservandam. Datæ Varsaviæ ex Congregatione Statuum & Ordinum Regni generali, die XVIII *Septembris, Anno* MDLXXIV.

Non aderant huic conventui Ordines Magni Ducatus Lithvaniȩ, quia tardius conveniebant, aut convenire noluerant, quod non per pri-

primatem (pro more) convocarentur, verùm ab authoritate paucorum Conventuum provincialium, utpote Cracoviensis, Posnaniensis, Sendomiriensis Palatinatuum. Damnosum quidem mansit in posteritatem exemplum, authoritatem primatis à paucis usurpari, sed periculum Reipublicæ prævaluit, cum præsertim interrex impar esset tuendæ Reipublicæ, & segnis admodum in prævidendis malis: censura tamen illius conventus & authoritas mansit penes titulum primatis: Discessere Ordines ex eo collegio inter vota metumque, cum Regem redire è Gallia optarent universi, ac metum incuteret difficultas novum quærendi, ni paratus rediret. Hinc videre est, quàm feliciùs sit Principem eligi quam nasci; cum Polonia avidius electum & absentem sibi repeteret, quàm Gallia hæredem, & præsentem retineret inter tumultus & odia. Tutius item erat ipsi Henrico in electivo imperio non absolutum medios inter incolarum honores & amores vivere, quàm absolutum periclitari & postea occidi. O quantum accubat absolutæ & superbæ potestati periculum, ut

cum in summo ac tutissimo stare videantur, profundiori parentur præcipitio. Allatæ interim literæ ad Archiepiscopum Primatem ab Henrico.

Reverendissime in Christo Pater, ac Domine, sincerè nobis dilecte; Constitueramus nos quidem celerius ad nostrum regnum Galliæ pervenire, ut non solum de hujus, sed etiam de illius (à quo nunc discessimus) regni nostri salute tuenda, rationes & consilia citius inire potuissemus; sed ita fieri oportuit, cum nostra & regni hujus causa, tum amicorum Principum, quorum favoribus & benevolentia erga nos singulari (quam in transitu nostro per suas ditiones uberrime declarârunt) dandum fuisse aliquid, ipsa sinceritas Vestra intelligit, quod etiam hactenus absentia nostra regno nostro Poloniæ nullo sit damno facile nobis persuademus. De pace undique nobis comparanda, omnem operam adhibemus, ita ut bona spe simus, nos non modo saluti regni illius, sed etiam dignitati nostræ in tuendis vobis, Dei auxilio satisfacturos esse; modo & vos ipsi tam Senatorius, quàm Equestris Ordo à discordiis domesticis & factionibus; quæ semper regnis & Rebuspublicis omnibus exitiabiles fuere, abstineatis. Hoc enim certe apud sinceritatem vestram taceri nullo modo potest, nos vehementer

hementer mirari, quod tu Reverendissime Primas, conventus illos in regno illo nostro sine authoritate nostra fieri permiseris, neque (si te irrequisito ad eos descensum est) eis te opposueris, cum hoc & authoritati nostræ regali, & juri communi Reipublicæ illius adversetur. Non enim ad interregnum Respublica illa (ad cujus regimen à Deo vocati, & à vobis omnibus electi sumus,) devoluta est. Solo verò interregno tam conventus quàm lustrationes armatas eo modo de jure fieri posse consideramus. Non est itaque nobis gratum, quod in ea parte à te & authoritate tua Primatis desiderari patiaris. Quod non ideo scribimus, quod ingrata sit nobis regni illius nobilissimi libertas, quæ nobis charissima est, & quam nos non tantum, uti accepimus, manutenere ac conservare, sed etiam augmentare volumus; sed res mali exempli est, & quia nihil ad evertendam eam ipsam libertatem vestram efficatius esse poterit, vivente Rege, & sine discrimine vestra (per Dei gratiam) eo ipso neglecto ac præterito, aliquorum privata authoritate & studio conventus indici, lustrationes armatas haberi, in extrema tantum necessitate, cum vel hostiles exercitus in proximo essent, vel quia pericula imminerent, lex & natura ipsa id fieri permittat. Sed cum pericula absunt,

 ea

ea ipsa res maximo est toti Reipublicæ periculo, ut interim authoritatis nostræ regiæ, (quæ favore ac benevolentiâ vestrâ collata est nobis,) offensionem taceamus. Nos hic in primo limite regni hujus nostri maximam curam rerum vestrarum habemus, ac jam primo quoque tempore Oratores nostros ablegaturi sumus, qui vobiscum omnibus de rebus consilia nostra communicabunt, & tam de reditu nostro, quàm de cæteris, quæ ad pacem & salutem regni illius nostri pertinebunt, vobiscum agent. Intera à vobis Oratores vestros, de quibus vos aliquoties admonuimus, expectamus, qui ut otius ad nos venire possint, sinceritas vestra pro sua authoritate, quæ illius est ac esse debet maxima, operam dabit. Plura ex Generoso & Nobili Joanne Jarzynio Dapifero & aulico nostro sinceritas vestra intelliget, cui fidem habere velit, postulamus; & tandem ipsam bene valere cupimus. Datæ Lugduni XIV *Septembris Anno Christi* MDLXXIV.

Annus Christi MDLXXV.

Hieronymus Rosrazevius & Thomas Drohoiovius, Legati è Gallia, tulere responsum, quo significabat Henricus, benevolentiam

tiam & constantiam suam erga Regnum Poloniæ non oportere temporis & dierum mensura circumscribi, imò otiùs quàm (Ordinum decreto dicta) reditum suum vocaret dies: Se velle in Poloniam remeare, modo rebus Gallicis tutum provideret. Hæc partim per responsorias literas, partim per oratores conventibus provincialibus Rex insinuavit. Interim tamen Poloni sua egere, diem XII Maii variis sermonibus excipientes, alii Henricum brevi visuri in spe; alii de novi Principis electione anxii; cæteri quidvis tempus tulisset æque laturi, diem præstolabantur; Omnes tamen avidissimè Stensycam confluebant.

Illuxit dies. XII Maii, ac Ordines, ut pactum erat, in circulum coivêre aut regem salutaturi, aut novum quæsituri. Oblatæ in Collegio Henrici literæ, præcursores ut apparuit adventantium Legatorum, & paucam moram adventus requirentes. Lecta item Ducis Venetiarum epistola omnis officii plena; ejusdem humanitatis ab Amurathe Turcarum Imperatore (is enim Seleymo Imperatori, post decimum imperii annum exactum, recenter

 suc-

ſucceſſerat,) oblati articuli Pactorum conventorum per Andream Taranovium è Turcia redeuntem. Præcipua horum fuere capita.

Hoſtes amicoſve Polonorum & Turcarum eoſdem eſſe debere.

Ne in deſertis campis tribus, inter Boriſthenem, Tyram, Neſtrem, Hyppanumque (vulgo Bob fluvios jacentibus fortalitia excitarentur æquè à Regibus Poloniæ ac Cæſaribus Turcarum.

Ut præterea ſecurum eſſet Mercatoribus utriuſque imperii ultro citroque commeare, ut de damnis à prædonibus cujuſcunque gentis ſibi illatis, apud gubernatorem loci proximum inquireretur.

Ne præterea Tartari (Hordæ dicti) Crimenſes, Præcopenſes, Nabaienſes, Ozienſes, Bialogrodenſes, Tehynenſes, Elienſes damnum terris Polonorum inferrent.

Tum ut Mancipia, juſto ſoluto lytro, ſine impedimento Legatis redimi liceret. Si verò in finibus Polonorum aut Turcarum contra conditiones pacis aliquid tale fieri notaretur, non illico pacem violatam haberi debere, ſed prius per internuncios negotium rei examinandum; &c. &c.

Audiæ præterea legationes Alberti Friderici,

ci, Marchionis Brandeburgici, Ducis Prussiæ; item ducis Curlandię, (Vasallorum Poloniæ) partim in collegio Senatus; partim coram Equitibus, (plenus enim Ordinum consessus & honos, summis Europę asservatur Regibus) qui utrique Reipublicæ fiduciarii aut quasi cives, locum sibi assignari in Senatu petiere, ut de summa rerum disceptarent in commune; verùm ab utroque collegio negatur. Inscripti quidem regno Principes, sed externis moribus viventes externa vota & studia ad Rempublicam allaturi erant. Cum pręterea ęqualibus nobilitatis titulis in Republica est composita libertas, Duces consessuri in Senatu, vel ob ignoti nominis opinionem, sententiæ impositi pompam videbantur, non quod domi deesset par Optimatum honos aut potestas, sed quia in externa facilius consentiret admiratio.

Dum hę legationes audiuntur avidius expectabantur Henrici Oratores nova allaturi; sed quia tardius adventarent, ludificari credentes Poloni ad electionem novi Regis serio properabant, licet Despesceus, nomine Henrici in Polonia degens, ac pro ejus jure excubans, no-

væ

væ electionis ſtudia morari conabatur; Polonis non tuta, (ni expectarentur Legati) Henrico incommoda, oſtentans.

Diſputatum inter Ordines; expectandi eſſent Legati? Expectandos magna pars cenſuit, contra authoritatem Ordinum & conſilii fieri de abſente ſententiam ferre; judicaturum Orbem; Polonos libentius aucupari occaſionem mutandorum Principum, quàm conſilia & modos retinendorum, aut ſi amor ſibi ineſſet novorum ſæpe Regum; vel de cauſa expectandos Legatos ajebant, quibus præſentibus novæ Electionis inirentur auguria, ac cum honore reportaretur in Galliam Ordinum Decretum; Salvi nempe Henricum Polonis præſtito juramento, & Polonos debita erga obedientia, non verò cum repudio & ſine ordine, per inſolentiam magis, quam per neceſſitatem. Salubre quidem eſſe mutare principem, qui per abſentiam non poſſet commodè regnare: item periculoſum offendere, cujus ob potentiam vel magnitudinem animi & auſus formidabilis eſſet hoſtilitas. Cæteri contrarium ſensêre: Nobis tacentibus, tempus decreta de Henrico tulit,

lit, imò illa dies XII Maii, qua hoc consilium ingressi sumus, Henricum Regem nostrum visuri, vel ut non nostrum non visuri, in minimis hominum negotiis causas prætexi posse, in adipiscendo regno nullas, quod maximam rerum humanarum est. Cur expectemus Legatos è Gallia? novane illaturi sunt? imò certè inveterata; Henricum nempe de necessitate regno hoc excessisse, nec adhuc redire posse. Audivit sub absentiam nostrûm Reverendissimus Archiepiscopus Gnesnensis, cum aliquibus Senatorum, legationem Henrici, quid aliud intellectum? quàm trahi de mense in mensem, de anno in annos tempus. Ab humanitate foret alienum, si una alterave dies aut alter mensis moram poneret itineri, Henricum non opperiri, sed quia ea mora Legatorum est, cur nobis non providemus? Minima momenta Reipublicæ gravia sunt; ac ut morbidis in corporibus delicatissimi sensus sunt, sic Respublica quo diutius ægra jacet, plus horæ unius malis afficitur, quam antea menstruis. Nequidquam sic (uti nonnulli falluntur,) statuetur in absentem Henricum, aut, quod absit,

in indefensum; summa & caput erat defensionis; advenisse. Quia intermisit, tacitus de se judicium tulit, vacillare præterea vim confæderationis, in qua parte malorum ponimus? pessimum est & damnosum. Nos qui liberi sumus, non manu aut aliqua vi huc & inde trahimur, sed mutuo assensu, sed in bonum excogitata sponsione, cujus vim vacillare interregna prorogare est, quid stabile futurum? si quod spopondimus non sponsum, quod scripsimus non scriptum, quod approbavimus non approbatum velimus? quovis in more, quavis in lege, prima licentia periculosissima: primùm legem si violaveris per scelus & licentiam factum creditur, secundò familiare habetur. Liberum quidem nobis, Varsaviensem confæderationem solvere, & Henrici adventum contra pactum confæderationis opperiri; sed simul nocivum, & plus exemplo posteritati nocebimus, quàm Reipublicę per licentiam proderimus. Indicantur mutuo assensu sub interregnum Comitia, ni eum consensum rumpi sacrilegæ audaciæ credamus; Verum posse suo loco moveri, novo exemplo doceamus; sæpius convo-

convocabimur, ſæpiùs non aderimus perditâ mutui conſenſus authoritate. Per eos ſermones aliquot dies conſumpti. Proclamatum ergo Henricum, Regem Galliarum, pro Rege Poloniæ non haberi. Tum novæ electionis dicta dies VII Novembris, nam Ordines ad conventum confluxerant, potius in ſpe viſendi Regis, quàm abſentem abdicandi, ad novam electionem minus parati, vel (ut certè credibilius) trahebatur novæ electionis tempus in terrorem abdicationis, & citerioris reditus occaſionem; Verum cum nihilominus Henricus moram ex mora necteret, inter amorem Poloniæ retinendæ, & metum perdendæ Galliæ, cui mederi niſi præſens poterat. Poloni ſerio novæ ſe electioni accinxere. Neque Henricus poſtea vitiavit ea Polonorum ſtudia, ſeu gentis condonans libertati, ſeu propriæ authoritati, cum ſpontè cedere jure regni plus honori duceret, quàm ſibi adimi, quod retinere non poterat. Hæc intra Rempublicam geruntur. Significatum interea à finibus Podoliæ ingentes Tartarorum exercitus in Podoliam inferre ſigna & arma. Datum

negotium à Republica Sieniavio, pro defensione limitum obviam eundi: operosum erat exercitum dimissum per stativa tumultuariò colligere; ferentarii tamen equites, qui ad manum erant, magnis itineribus in excubias ire jussi. Certam mox tulêre illi magno de hoste famam, jam à conjecturâ prodeuntium è sylvis ferarum & avium assurgentium, (quę in desertis camporum, ut procul ab homine, sic à metu frequentius prolificant aut nidificant, sic adventante tumultu quietiora petunt,) jam interceptis ab excubitoribus hosticis. Erant millia LXXX Tartarorum. Commonefacti Ducis per literas strenuissimi civium, ut pro amore Patriæ adessent in subsidia, parvam sibi esse mercenarii militis manum, inopinato hosti resistendo. Alacres illi & in occasiones boni nominis intenti, trecentis partim equitibus, partim peditibus, alii quingentis stipati & ultra, in castra publica confluxere: solus Palatinus Voliniæ duxit in subsidium MMCC milites; His ex fragmentis privatorum subsidiorum, contrahebatur exercitus, abundè sufficiens pro-

propulſando hoſti. Ad deterrendum hoſtem juvit dexteritas Palatini Kijoviæ, (uti ea nobilibus ineſt virtus, qui in periculis Reipublicæ ſubitarii ſunt, ſeu conſilio ſeu armis, etiam non vocati,) ſic ille Palatinus aliquot millia Coſacorum Cirovienſium, Circaſſienſium, Kaniovienſium Boriſthene devexit. Forte verò Tartari ripam Boriſthenis propè caſtra poſuerant, quod Coſacis ex inopinato à tergo adventantibus ad invadendum opportunum erat; quare relictis ſuperiori ripa navigiis, per occulta arbuſta, per ſubmiſſam humum, & valles furtim progreſsi, clamore excitato partem exercitus invaſere. In paucos (ut in tanto numero Tartarorum potuit,) graſſavere cæde, in omnes metu, quod certè penes potentiam hoſtium ſuffecit, ad victoriam Coſacorum impares laceſſere. Arripiunt interim arma Tartari; ſed citius acceleravêre receptum ad ſuas ſcaphas Coſaci, inde ſequentibus ſupervacaneus labor, declinantibus tutus receptus.

De Coſacis mentio facta & fiet hoc in ſcri-

pto sæpiùs; quod genus militum ſit, dicere expedit. Eſt ruſtica collectitia gens robuſta & fortis, plus arma quàm aratrum colens; ſunt autem legionarii & ſoluti; Legionariis aut conſcriptis Reſpublica certos diviſit agros & ſcripſit privilegia; unde privato commeatu bellis adeſſe tenentur per Duces evocati. Scripta in hanc militiam VI virorum millia; jam ſolutorum ignota nobis domus & manſio, caſtra tamen & locus armorum nota ſunt; æſtate per inſulas & oſtium Boriſthenis viſuntur, hyeme huc & inde per vicos oppidave dilabuntur: Vitę ratio eſt, feris ſclopo & retibus inſidiari, prædas in Scythas Turcaſve agere: Ducem, quem ſibi eligunt, habent; authoritatem tamen Reipublicæ ſuſpiciunt, ad bella pro ſubſidio vocati adſunt, nec leviter officium pręſtant; Arma illis, arcus aut ſclopi, ſed hi frequentiùs. Inſueta bellandi ratio; audaciâ, tumultu, media malorum patientia hoſtem vincunt, cum minus ſperantur adſunt, ac inter inopinata maximùm metuendi: Imbre turbida nox, tenebris obſcura, quo tempore beſtię cubilibus ſe continent & quieſcunt, illis per conticinium invaden-

vadendo accommodatiſſima, licet non invadunt, quietem tamen caſtrorum turbant, alia parte clamorem excitant, altera inſidiantur; periculoſiſſimum verò, quia multa per ſtadia furtim proni inter gramina rependo caſtra invadunt, & ſæpius fallunt excubitores; Sparſim & ſine ordine pugnant, illud tamen ſervant, ut ſigno dato medio in prælio uno veluti motu in globum coëant. Aggeres cum gradiuntur elevant, ut cum cadere opus ſit, eo ſe recipiant, inter foſſas emnus rem acturi; frontem ictus dirigendi certiſſimi, terga rudes occupant, alios atque alios ſclopos onerant, jaculando præparant, primis porrigunt; hi verò jaculari, hoſtem ferire conantur, certi autem ictuum cum minimas volucres jaculo quærunt, & habent; parva iis caſtrorum impedimenta, carros ſecum trahunt magis pro defenſione, (vulgò Tabor) quàm pro commoditate & deliciis caſtrorum, quibus interclusi pro vallo utuntur; ſic contra equitatum mediis in campis tuti, nec facile diſturbantur; in itinere fluvios nulla difficultate tranſeunt; tranant enim ſuper utres, (vel ſine

etiam,

etiam, armis tergori ſuperpoſitis, aut Equorum tranantium caudas præhendunt, impedimenta item miris inventis tranſvehentes, ſuper faſces arundinum aut ſepes colligatos, aut rates. Hæc de terreſti Coſacorum militia: de maritima (cujus peritiſſimi) majora ſequuntur. Boriſthenes fluvius è Moſchovia profluens, aquis rapaciſſimus & altus, mari Euxino propinat, prope oſtium & labra medio inſulas intercipiens, totus fluvius navigabilis, ſed interrupto tractu, infra ingreſſum fluvii Samaias per duodecim *Porohos* (qui gradus ſeu obices dici poſſunt) deſcendit, naturâ rapido flumini inſultante ac rupes objiciente. Incredibile eſt, hominem ſine nocumento illac tranſire; nonnulli graduum aliquot ulnas alti, unde impetu decidentes aquæ, inter ſe colluctantur, jam in fundum revolutæ, jam in alto ſpumantes, undarum iras loquuntur; Coſacis deſcenſus eſt ſine nocumento; & exinde apparet, audaciam & auſum periculis poſſe imperare. Cum mare aſcendunt, tempeſtate ſuperveniente, arundinis cumulos lateribus navigii undequaque alligant, quo

flucti-

fluctibus irati maris facilius supernatent. Navigiis utantur parvis, quæ LX virorum cum justo commeatu capaces sunt, celoces aut scaphę dici possunt; velocissimè sequuntur & fugiunt. Turcis damna inferunt, suburbana aliquando Constantinopolitana invadunt; (inde Amuratis Turcarum Imperatoris dictum erat, cum inter arma Principum in se conspirantium Constantinopoli degens, in utramque dormiret aurem, solos Cosacos esse ejectamenta Polonorum, qui tanti Principis turbarent somnum) civitates & oppida Pontho littori proxima populantur, furtim omnia præstant, neque dum pugnandum fortius resistunt: Numerus horum militum incertus est, visa sunt aliquando XVIII, aliquando XXX, millia: quod moderna rebellio Chinelniciana, ultra ducenta millia Cosacorum sub signis aliquoties eduxerat in prælium, totâ Russiâ in perfidiam ac rebellionem actâ: Hæc obiter de Cosacis dicta sint. Non verò, quisquis hæc leges, vitio Scriptoris aut Historiæ, sed potius dabis tuo commodo, recitasse me hîc

Mm mo-

mores, virtutes, vitia Populorum, partim legum & consuetudinum, sparsim explicasse sensum; facilior enim uti mihi posterior futura narratio, sic tibi obveniet lectio; neque enim ampliùs causam requires tacitus à Scriptore, quare hoc illudve in populo factum leges, dum probe cognoveris, morum legumve naturam, quid intendant, quid pariant. Sed Historiam interim sequamur.

Dum Cosaci tam pulchro ausu Tartaros vexant, publicus interim miles terrestri itinere versus eosdem properabat. Movere item Tartari signa in interiorem Podoliam. Erat propè Oppidum *Sieniawa* nomine, quod tumultuario accursu occupare statuerunt. Ingens verò Tartarorum bellandi flagitium est, quia armis venenatis, imò pugnant & veneficis; tum verò artis veneficæ potentia usi, excubitorum diligentiam ita fefellêre, ut in oppidum sine noxa irrumperent, arcemque jam jam expugnaturi. Sed bono loci fato Polonus approximaverat exercitus. Datum subinde negotium ab armorum duce duobus fratribus Strussiis, cum suis thurmis hostem invadendi; tum illi

paten-

patentibus portis in oppidum irrupere, prædę, neci intentos Tartaros, nil minus quàm nostratium adventum suspicantes, trucidavere obvios. Sed plurimi, quaqua poterant, fugerant. Per hos in sua castra delatum: adesse ingentem Polonorum exercitum & fortem; Tartari verò, qui non pro victoria, sed præda certant, difficulter evocantur in prælium, dum sint periculo prædam quærunt, vel si coacti descendunt in pugnam, medio in conflictu cedere pro stratagemate habent, plus nocituri, quàm dum certant per statarias acies: Quare integris ordinibus sequendi; nam fugiunt, redeunt, assultant, omnia uno motu pręstant, cum periculo sequentis; Arma eorum sunt framea & arcus, frameâ cominus, arcu eminus feriunt, in pugna desperatione armantur, cadere malunt, quàm captivari, nusquam Tartarum vitam orantem visum, nisi manu captum & ligatum; dum arma perdunt pugno feriunt: optimi milites, dum pugnare proponunt. Tum verò, dum rescivere Polonos adesse, retrocessere. Nostri autem Duces, quorum maximum negotium est Tarta-

ros offendere in campeſtribus, & cogere in prælium, læti hoſtem propè adeſſe, ignari fugę, imperarunt velociſſimè proferri ſigna, ſed poſtquam properatum, nulla hoſtilia caſtra, quàm caſtrorum repertus locus, ferentario tamen equiti datum negotium ſequendi & carpendi hoſtis. Sed Tartari per invia ſylvarum dilapſi, offendi non poterant. Jactabatur inde in Patrias uſque ſedes Tartaros abſceſſiſſe. Tum exercitus in ſtativa dimiſſus. ſed falſa ſecuritatis credulitate; nam hoſtis in ſylvis latuit, dudumque non apparens, quieta nobis inſinuare, tuta ſibi parare voluit. Ceſſit hoſti dolus, maximo noſtrarum terrarum detrimento, poſtquam ſparſa per Podoliam alioſque limitaneos Palatinatus, ſecuritatis fama, Tartaros fugiſſe. Jam ultra munitiora loca diſcurrere colonus, jam in campum exire arator. Interim Tartari ſigno dato caſtra reſtaurant, ſine obice quæque obvia vaſtant. Maxima ea fuit per Podoliam clades, adducta in captivitatem XVIIII millia utriuſque ſexus hominum, pecudum ultra XXXX millia ab-

abacta. Hinc videre est, quàm difficilè hostis debellatur, qui ad pugnam quæritur, ac quàm nihil tutum ab eo, qui nisi prędam petit, de gloria non sollicitus. Intra has difficultates Barbarorum telis objecti Poloni Christianum Orbem defensamus, non pro libidine imperandi, causas belli & conflictuum quęritantes, sed verè pro fide, pro salute justa habemus arma. Turca nobis hostis gravis; Tartarus prædo & vastator; Moschus plusquam Tyrannus; ni certè vincimus (quod per Dei opem penesque justitiam armorum familiare,) captivamur, ligamur, comburimur. Hæc omnia pro tua salute, Europa, sinè murmure ferimus, modo tu beneficii sine murmure grata. Gravis accidit Polonię ea per Tartaros clades, verùm gravior sine rege mora, & intestinarum factionum conflictus.

Prima Comitiorum dies omen erat, in malum dissensuri populi. Varia & sine ordine in medium proferebantur; itum tamen pro quorumdam dexteritate, malo cœpto obviam. Proposuere in medium: Multa esse & varia, quę proferrentur in publicum, nec videri

ſermonum finem, ac deſperari de electione. Dici potius oportere ſuam cuique negotio diem, item & electioni. Arreptum ab omnibus pro rei novitate conſilium, ſed verè efficax; apertè enim viſum, omnes ſententiis tumultuari, nec explicari poſſe. Tum placuit ſextam diem negotio electionis dari; validis altercationibus ſic poſitus obex. Ea die intromiſſi in collegium Legati externorum Principum, Imperatoris Romanorum, Regis Sueciæ, Palatini Tranſylvaniæ, Ducis Feranenſis, & aliorum. Horum longæ fuere Orationes & ornatæ, ſed in unum finem collimantes, ut obtineretur regnum. Sequentibus diebus conſultatum de eligendo Rege. Senatus major pars unicum votis quæſivit Imperatorem, cum pacto tamen, ut Erneſto filio nuberet Anna Princeps, ſoror Sigiſmundi Auguſti, cujus tutela penes Rempublicam erat; Reliqui Senatorum intra Poloniam Regem quærendum cenſuere. Tum ſeceſsit equeſtris Ordo, ſuam de Rege ſententiam laturus, ſed diſcrepavere Equites à ſententia Senatus; pauciſsimi pro Imperatore ſententiis pugnabant;

Omnes

Omnes reliqui alium potius eligendum suaserant, quàm ab Germania Austriacum, eoque impetu ac fervore rectà ferebantur in Senatum cum sententia. E medio sui Regem eligendum; nullatenus se admissuros Austriacorum & Germanorum in Populum Polonum imperium. Graviter ea accepit Senatus, item gravius, cum audiebantur Equitum voces: Quicunque è Senatu ab Austria nollet Principem, in Equitum succederet sessionem. Reperiebantur non pauci Senatorum, quibus Austriacum Regimen haud gratum erat; contra authoritatem tamen & prærogativam rati moveri senatorem loco; quare ad eas voces assurrexere nulli, aliter rem acturi. Post secessum Equitum consultatum in Senatu quid facto opus foret, hinc authoritatem, illinc esse potentiam, verbis potius quàm pertinacia agendum. Missi sex primi Senatorum, qui partim authoritate loci, partim suasu ad faciliora flecterent motam nobilitatem. Ivere ii ac immissi mediis Equitibus, Tum Palatinus Cracoviensis ea pro Senatu coram verba fecit:

Secessisse vos in partem, Honorati Equites ac confratres nostri, miratur Senatus; sentit Respu-

Reſpublica, viſum aliquando in hac Republica ſententiam Senatus à ſententiâ veſtrûm diſcrepaſſe, non quod aliud quàm vos vellet, una enim nobis Reſpublica & una libertas eſt; ſed quod hoc & illud tutius fore è Republica crederet, item vos hoc vel aliud, uti in quaque deliberatione diverſæ ſint oportet ſententiæ, ac ferè in contrarium opponantur, antequam pateat veritas, ſæpe quoque nos diu diſputantes in unam Reipublicę concordavimus ſalutem, verùm nunquam exacerbatis animis diſceſſimus, ſententias ſententiis oppoſituri, non viros viris. Ecquid ſibi illa verba volunt cum proclamâſtis: Qui vobiſcum eadem ſentiret vos ſequeretur. quàm in parte novam Rempublicam facere, contemnere authoritatem Senatus; Non (credite mihi,) nos, ſed Rempublicam, ſed voſmet, qui pars eſtis Reipublicæ, contemnitis, nec ſalvi omninò eſſe vultis, ſpreto Reipublicæ ordine. Scilitet nos aliquid facere poſſumus ſine vobis, ac vos Equites ſine Senatu; Membra operi non ſufficiunt, dempto capite, nec caput factum aggreditur, ni membra

bra ſint obediendo ; manendum nobis inſimul eſt. Diviſit nos Reſpublica loco & conclavi, non tamen animis ſeparari voluit; imò, inquam, in vobis eſt ſeminarium Senatus. Nos ad ſellas Curules è medio veſtrûm vocati ſumus, ac vos loca eadem inter nos manent, dum pro virtute legemini. Vultis intra incolas Regem quærere? nos in Auſtria. Damnatis noſtrum conſilium? item nos veſtrum; ac ſi (credite mihi) utrumque à tertio damnandum foret, plus reprehenderetur veſtrum; utique memoria tenetis, cum ſub electione Henrici quidam Ordinum pro incola Rege vota ferrent, aſſurrexeramus omnes, nequaquam eam electionem paſſuri, multaque ratione vos in ſententiam traximus, dum apparuit ultimum liberis Polonis imperaturum Regem, qui indigena imperaret. Auſtriacum eligere quid terret? antiqua & potens domus eſt, ab altero decus, ab altero vires creſcent Reipublicæ. An præterea nobis imponere vultis, ut vobiſcum eadem ſentiamus? liberum utique pro ſenſu & conſcientia noſtra, quæ-

que è Republica credimus proferre, liberum item & vobis. Si alterutri Ordini sententia alterius displiceat, ratione, suasu, non pertinaciâ, ac tumultuaria acclamatione votorum concordia parabitur. Credite mihi, si aliquando fuit, nunc certè concordiâ opus est, quo Regem otius habeamus: En quanta nuper Tartarus, nobis discordantibus, damna intulit Reipublicę? Exemplum reliqui sequentur hostes, ni ab interioribus dissidiis ad externa mala vertamus socios animos. Responsum ad ea breviter:

Ni Fata melius portendant, malle se utique per interregnum hostem & pericula ferre, quàm Austriaci & Germanorum Imperium acceptare; hostium damna posse resarciri, graviter imperantis Principis nunquam, doceri se malis Ungarorum & Bohemorum, qui Austriacæ domui implicati, hæreditas unius domus facti; sat fuisse de Austriacis præterita electione disceptatum, ob eas causas, nequaquam se velle ab Austria Principem; multa ratione æquius esse è Poloniæ incolis Regem eligi.

Dato

Dato reſponſo itum per ſententias, cui incolarum Regnum tradi deberet. Ad duos declinabant potiſſimum ſententiæ. Joannem Koſtka, Palatinum Sendomirienſem & Andream Tæchynium Palatinum Belzenſem. Ægrè ea accepit Senatus, cum alii generis ſplendore, in rebus agendis dexteritate, cuique amborum ſe eſſe pares palam profiterentur; hi magis (quod verius eſt,) ſibi præferri alios invidebant, quàm quod Electio ſe præteriſſet; reliqui item locum in Senatu ſuperiorem, antiquatam Reipublicæ tractandæ peritiam, opes item majores, fulcra dignitatis allegabant; ac ſi inter incolas Rex quæri deberet, ſe proximores Regno, quàm alios. Tunc apparuit, quanto periculo Reipublicę, vocandus ad ſceptra incola, æmulationem multorum inter; Fuere item, qui poſthabitis privatis ſtudiis, ratione Reipublicæ quærerentur: Periculum imminere, (dictitantes,) ſi in paritate Civium unica ſuſpiceretur regnatrix domus, ſuſpicioſa authoritate ultra cæteras eminens; itemque alias cauſas ediſſerebant, quas Henrici electio copioſè aperuerat. Joan-

nes verò Koſtka & Andreas Tenczinius, qui vocabantur ad regnum, modeſtiſſimè tulere quærulantium voces, imò modeſtè ipſam, quę offerebatur, regnandi fortunam. Gratias habere ſe (inquiebant) Equitibus, apud quos eo in pretio virtus ſua haberetur: Cæterum nolle ea electione Rempublicam periclitari, tutius quæri in externo ſolo principem, quàm domi cum tamultu & invidia eligi, donare ſe privatam fortunam & ambitum Reipublicę ſaluti, ſufficere ſibi honores, cum forent ſenatores ac Regum electores. Magni profectò viri, vel ideo regno digni, quod in ea fortuna modeſtius agerent.

Sed tamen aliquid certè eſt, cur Polonia in peregrina gente Reges quæritat, in ſuos cives tanti honoris parca. Neque cauſam reperio, præterquam ſub Henrici electione recitâſſe me memini, contra incolam Regem, & verè probaverim.

* Non mę convincet Piaſtus incola Princeps, alia tum fuere tempora, alia Reſpublica, imò alię leges & libertas, ac ut in corpore humano ſecundum menſes & annos variari

* *Anno Christi* 880.

humo-

humorum temperamenta;sic in compage Reipublicę rationes, diversisque illa remediis, hanc consiliis curari oportere. Duo ego maxima mala ab incola Rege certus expecto, (unde prospicio Monarchiæ semina ac planè ipsam) regnatricis familiæ ambitum in præjudicium æqualitatis, tum portentosam unius domus potentiam, eligendi libertati iniquam si hi obices tollantur; pleno ostio Regem incolam admitto. at quomodo tollantur? suggeram pro conscientia, quod sentio, idque partim ex vi legum Reipublicę, partim à veritate fortioris rationis. Antiquis institutis Reges nobis sunt, summi honorum & munerum arbitri: Prævidit ergo Respublica, ne honores utriusque status tum beneficia agrorum in Regiam prolem, præterquam ab authoritate Reipublicę, distribuantur. Ne si fæcundior regnantis thori accidat genitura, & opimi quique census publici regum natis asserventur, tantis impinguati proventibus, potentiam quærant intra Rempublicam; qua commodissima ambitioso sternitur ad purpuram via. Verùm adest alter metus excreturæ in regia

civili domo formidabilis potentię, si liceat Regi bona civium trahere in hæreditatem domus. Ea enim qua valent Reges opulentia, emptis in possessionem opportunioribus instaurandæ potentiæ castris, quod Electionis via modo quæritant, imperium emptione haberent hæreditarium. Idque suspicabatur Respublica, cum Constantia Regina, posterior conjunx Sigismundi Tertii Regis, Comitatum Zivecensem ad fines Silesiæ & Hungariæ situm DC millibus florenorum nostratium à Joanne Comorovio emerat: Cavit enim in posterum; Ne esset potestatis regiæ domus, quærere intra regnum hæreditatis terras: * Incolæ item regnanti sufficeret Fortuna tanti regni, ne privatos agros super hæc ambiret periculo in publicum privatę potentię. Si item successor sceptri ex eodem stemmate nunquam eligeretur, ut novorum semper nominum & sanguinis quæreretur Rex, quo abiret inter plures familias regalis honos, ad extinguendum unius domus ambitum præclusa succedendi spe; Tum, si Regum nati non uterentur Principum titulo, avitę domus stemmate & nomini-

* *Constitutio Comitiorum Anni Christi 1631.*

minibus contenti, quo redigerentur in ordinem, & condiſcerent æqualitati; aliquo modo Regem incolam admitterent. Sed quo modo cavebitur, ne per interregna Reſpublica fundatur circa ambitum incolarum & colliſiones potentum, penes poteſtatem primatis & potentiam belli ducum & Optimatum numeroſas ac plerumque armatas clientelas? qui mihi nodus gordius eſt. neque ſum in eo Alexander, cæteri ſunto & me doceant; tum incolam quandoque Regem ſubſcribo futurum. Certè ego cum pro natura Reipublicę loquor, ſaltim coram extraneo Lectore mira ſcripſiſſe mihi videor, ac fatear illud neceſſe eſt. Nam in tam admiranda Reipublicæ compage, (magno arcano ſimili,) quam fata dignis libertati populis inſinuavere, ſæcula texerunt, Deus firmavit, loqui aliter vix poſſum. Deus Deus omninò tanti arcani author eſt, & ſervat velut nolo, cujus cauſas promere ex mea ſententia ſuum cum aliud habeam ſcribendi inſtitutum.

Nec tamen patiar, quin arguam nonnullorum vocis & ſcripti temeritatem, cum injurioſè de hac Republica ferunt ſententiam, & arguunt

guunt ſtatus ordinem, aut planè imputant diſordinem, Monarchiæ ſimulacrum in Republica exædificantes, Galliam, Hiſpaniam, Italiam media quærentes in Polonia. Quid autem diſordinatum diu ſtare poteſt? aut quæ Reſpublica extra ſuum ordinem acta, non intra annos concidit? hæc verò tot ſæculis non ſtat modò, ſed capit incrementa. Aut ſi qui vexant nos caſuum tales, oportet his admoneri, uti nos, ita Rempublicam quandoque eſſe mortalem, nullam æternam ſtetiſſe, & ſanè, cum Deo placuerit, caſuram, ſed utinam ſerò placeat. Reipublicæ ergo motibus commonemur in melius virtutis noſtrę, ac in excubias libertatis excitamur, ne profunda felicitate, in quietem ac ſomnum acti, obtorpeamus & periculoſa quandoque peccemus fiducia. Quemque militem fortem bello reddi & cautum, dum hoſtis in proximo, item civem patrię admoneri caſuum Reipublicę, dum metus adeſt. Scio aliquem Romanum civem peregrini amoris in ſuam patriam notatum, quod etiam à bono amore optaverit, quandoque illam urbem flammis purgari, ut collaben-

tibus

tibus ac vetustis edificiis, nova posthac superinduceretur architectura. Arguar & ego, nec tamen tacebo ut fatear, fuisse in quaque Republica, ac in hac nostra esse quosdam errores, quos, (nisi uramur,) non corrigimus. Sed quantum ab Historia recessi. Redeo itaque.

Certus sum, eo in conventu non omninò pro utilitate Reipublicæ quæsitum fuisse Principem inter incolas, sed potius, ut novum & ingratum senatoriæ æmulationi studium Equester ordo opponeret. Veluti postea petiere Equites, quem vellet Senatus, ab externis Principibus eligeret, modo non ab Austria, se pedibus manibusque ituros in sententiam: nil tamen valuere ea apud Senatum. Deum ergo & Rempublicam palàm testati Equites, à concordia Ordinum unam se Reipublicę petiisse salutem, sed quoniam Senatu dissentiente, periculum Reipublicę statueretur, cogi se in partibus, ut sibi Reique publicę providerent. Tum Archiepiscopus Primas suspicatus, Equites in parte novum quæsituros Principem, præoccupandos ratus,

petiit ſuo in collegio ſententias: & quia in Maximilianum Imperatorem Romanorum inclinabant, nominavit eum Regem Poloniȩ; publicatio in vulgus in craſtinam rejecta lucem. Reperti tamen non pauci Senatorum, qui egreſſi è circulo cum querela, tutius eſſe domos ſine rege abire, quàm diſcordante Republica paucorum ſtudiis intrudi populorum rectorem. Sequenti nihilominus die ſtudio Archiepiſcopi Maximilianus Imperator Romanorum in Regem Polonorum voce Archimarſchalci denunciatus. Interim Equites ac purpurati, qui deſeruerant Senatum, quȩ per Primatem inſolentiùs agebantur, minus curavere, armis etiam pro rei æquitate decertaturi. Properavere ſuo in circulo ſententias; Annamque Principem, ſororem Sigiſmundi Auguſti, poſthumam domus Jagellonicæ in Reginam; in maritum & ſimul Regem, Stephanum Bathoreum, Tranſylvaniȩ Principem, elegerunt. Porrectȩ exinde Legatis conditiones, quæ in Archivo eum in modum viſuntur.

In primis cum inclitæ Jagellonicæ Familiæ, (quæ hic

hic diu & felicissime regnavit,) tot extent erga Rempublicam merita, Ordines regni id maximè curant, ut suorum Regum posteritati cum summa dignitate prospiciatur. Itaque communi decreto ante omnia postulant, ut illustrissimus Transylvaniæ Palatinus Serenissimam Reginulam in matrimonium ducat; si verò contigerit, (quod Deus auferat,) Serenissimam Reginulam, vel fatis concedere, vel ab hoc matrimonio omnino se alienam præbere, nihilominus dignitas Regia suæ Celsitudini Stephano Bathoreo salva sit.

Alterum est, ut omnia jura & immunitates à serenissimis Polonorum Regibus regno legitimè oblatas, juramento confirmet. Si quid præterea circa Coronationem Ordines regni ad augendas libertates postulaverint, publico privilegio approbabit.

Ad repentina regni præsidia tribus millibus equitum stipendia Legati quamprimum expediant.

Auxilia in regnum non adducet præterquam cum Senatus & Ordinum consensu.

Stipendiarium militem extra regnum insciis Ordinibus non emittet. Cum Ordines Regni pro die XVIII *Januarii Andræjoviæ Conventum generalem indixerint, curabit, ut in eo Conventu has omnes conditiones, tam sibi ab Ordinibus propositas, quàm nobis suo nomine à Legatis*

oblatas, publico juramento, vel in persona, vel per suos legitimos Legatos, confirmet.

His supradictis conditionibus utrinque oblatis, ipsi Legati, nomine sui Principis, subscribant, & sigillis muniant, & jurent.

Delatus rumor ad Senatum, Annam Principem in Reginam, Stephanum Bathoreum in maritum & Regem, ab Equitibus eligi. Demisere illi vel ad Annę Principis nomen animos, quoniam erat sub tutela Reipublicę, nec melius à tutrice Republica provideri visum, quàm si in reginam eligeretur. Speciosa & è Republica ea electio Senatui visa, intus pudibundi, palam tamen confundi non fatebantur, imò quo magis imponerent, pro Imperatore fortiter sententiis pugnabant, sed validiùs pro Stephano Equites, quia stetere penes arma. Indixere sibi armatum conventum Andræjovię, pro die vxiii Januarii sequentis anni, quod pro jure Stephani & contra ambitum Maximiliani opportunum crediderant. Andræjovia est oppidum in Palatinatu Cracoviensi situm. placuit inibi conventum indici, quod Principem Palatinatum occupare, ac prope

prope Cracoviam ſedem Regum convenire, tutum erat. Sed illud vel maximè prævaluit, quod non longè à finibus Hungariæ, qua adventus Stephani è Tranſylvania ſperabatur, & propè Sileſiam, qua Maximilianus ad regnum iturus erat, arma erant in terrorem oſtentanda; huic alteri in tutelam. Miſſæ interim in publicum utriuſque partis querellæ, partim Senatorum in Equites & contra Stephanum, partim Equitum in Senatum & Maximilianum contra, cum obteſtatione per ſalutem Reipublicæ, per caram eligendi libertatem, quibus hæc grata forent, ſuas partes ſequerentur. Scripſit inſuper pars electoria Stephani ad Maximilianum Imperatorem literas. Quid ſibi velint, aut quantum ad rem conferant, legenti monſtrabunt.

Sacra Cæſarea Majeſtas. Obſervantiam noſtram fidelem & amicam ad Majeſtatem veſtram deferimus Senatores & Equites Regni Poloniæ.

In hac Reipublicæ noſtræ orbitate, cum creandi Regis cauſa comitia à nobis hoc tempore haberentur, Senatus pars & univerſa ferè nobilitas regem ex genere noſtro & ſanguine creandum cenſuit. Fuere etiam

pauci è nobilitate & Senatores quidam, qui Majestatem vestram ad hoc onus suscipiendum advocandam putabant. Quod eorum consilium Ordines respuebant, non eam ob causam, quod illis non sit optimè persuasum de pietate & sapientia ac summa justitia vestræ Cæsareæ Majestatis, sed efficiebat id insitus hominibus à natura ergà genus & nationem suam amor, eo quod eum expeditiorem ad regni administrationem ob communem linguam cognitionemque rerum ac legum putabant, qui in Patria natus; tum etiam quod Turcarum arma experiri & omnem belli molem in Patriam suam converti nolebant, qua de re cum à nobis deliberaretur, Archiepiscopus Gnesnensis, de loco, in quo commune consilium habebatur, secessit cum quibusdam, qui cum eo sentiebant; Et cum ex suo consilio ad nos quosdam misisset, priusquam à nobis internuncii secessissent, non modo non consentiente, verùm inscia omni propè nobilitate & magna parte Senatus, Majestatem vestram Regem Poloniæ appellavit, contra leges nostras, quibus, (ne aliquis nisi omnibus consentientibus Rex nominetur,) cautum est. Quod illius factum ut homines liberos decebat tulimus, & ne hoc exemplo inposterum pauci invitâ Republicâ, regis creandi eriperent nobilitati libertatem, aliò studia nostra convertenda putavimus.

Itaque

Itaque pro nostra erga domum Jagellonicam libertate, serenissimam Annam Principem Poloniæ Reginam appellavimus, ea conditione, ut illustrissimo Palatino Transylvaniæ nubat. Quem cum hâc conditione matrimonii, Regem nostrum creavimus. Scimus Majestatem vestram, pro summa sua prudentia, omnem suam dignitatem omnesque fortunas in tranquillitate Reipublicæ Christianæ collocare; Itaque credimus, Majestatem vestram hæc paucorum suffragia non tanti facturam, ut his freta, non modò regnum nostrum, verum etiam totam Christianitatem in extremum discrimen velit conjicere. Etenim nobis constitutum est, ita libertatem juraque nostra tueri, ut incendium, si quod hæc pauca suffragia quorumdam civium nostrorum excitarent, non solum ruinâ regni nostri extingui possit, verùm etiam reliquorum regnorum Christianitatis interitus subsequeretur. Verum de moderato animo Majestatis Vestræ ita persuasi sumus, ut rem Christianitatis eo non deducturam confidamus. Datæ Varsaviæ sub sigillis & nominibus Palatinorum Cracoviensis, Lublinensis, Belzensis & Marschalci Equestris Ordinis ad hunc actum electionis creati.

Sequitur Responsum Imperatoris.

Reddidit nobis is, quem huc ablegastis literas vestras die

die XV *præsentis mensis datas, ex quibus intelleximus, quid in Comitiis Varsaviensibus proximè habitis actum sit, & quarum rationum ductu nostræ electioni hactenus non consensistis. Vobis autem persuasum cupimus, nos ab eo tempore, quo primùm ad inclitum istud regnum Poloniæ animum adjecimus, studuisse, ut illud non aliqua privata regnandi libidine, sed publici boni studio per legitima & ordinaria media oblatum haberemus. Cum igitur Dei Optimi Maximi (in cujus manu est regna distribuere,) providentia factum sit, ut præter vos ac alios paucos Senatores, (quos unà cum aliqua nobilitatis Polonæ parte suæ rationes in diversa traxerunt,) non modò universus Senatus, cum magno Nobilium Polonorum numero, verùm etiam qui isthic adfuere Lithvani & Pruteni, omnes maturò consilio atque haud dubio non sine gravissimis causis, nos cæteris competitoribus præferendos judicaverunt, atque ab eisdem in Regem Poloniæ & Magnum Ducem Lithvaniæ unanimiter electi, & per eos (ad quorum officium res ea pertinet,) nominati, denique etiam more solenni proclamati sumus; Nobis sane polliciti sumus, vos ac cæteros, qui ab hac electione dissensere, re huc deductâ, Divinæ voluntati cessuros esse. Nam cum ita nobis conscii essemus, nos Domini Genitoris nostri colendissimi, Imperatoris Ferdinandi*

dinandi Augustæ memoriæ, vestigiis insistentes, nil magis huc usque carius habuisse, nihilque magis studuisse, quàm cum publicè cum inclito isto regno bonam amicitiam atque vicinitatem colere, tum privatis etiam singulis civibus erga ipsos benevolum animum & propensionem quavis occasione declarare. Nullam ideo causam fore arbitramur, cur nostræ electioni vos opponere pergeritis, quemadmodum nec ea, quæ à vobis adducuntur, talia esse existimamus, quod non omnes (nempe) nobiles suum consensum pariter præbuerunt, cum in superiorum quoque Regum electionibus, ut nonnulli dissenserint, non rarò constet. Quæ cum ita sint, vos etiam benignè hortamur, ut negotio hoc pro ejus Magnitudine rectius perpenso, alia saniora amplecti consilia, ac electioni in personam nostram legitime factæ, ac personali publicatione confirmatæ acquiescere velitis. Nobis sic omninò persuasum habentes, non minori hanc nostram, quàm cujusquam alteruis electionem, Patriæ vestræ vobisque ipsis commodo, honori & ornamento; Reipublicæ verò Christianæ maximè, salutarem fore. Nam quæ ex Poloniæ cum Regnis & provinciis eidem vicinis convinctione, quæ ex sacri Imperii, tum serenissimi Hispaniarum Regis Catholici, Patruelis, fratris & generi nostri Christianissimi, totiusque inclitæ domus nostræ Austriacæ,

ac uti ſperamus, Moſchorum quoque Principis ſocietate, expectanda ſint commoda, ſupervacaneum foret hoc loci commemorare, cum nec illa vobis obſcura eſſe queant. Tantum verò abeſt, ut nobis propoſitum ſit, vel Senatus vel Nobilitatis aliorumve Ordinum Privilegia & libertates ullo pacto infringere & labefactare, ut illa non modò à nobis ſarta tectaque conſerventur, verùm etiam, ſi ex uſu Reipublicæ videatur, augeantur. Eorum verò, quæ hactenus ad impediendam electionem noſtram, à vobis vel aliis acta ſunt, aut ullam poſthac apud nos fore memoriam, vobis certò polliceri poſſitis. neque enim nos minus, quàm ſi nihil tale eveniſſet, benignos & ad commoda dignitatemque veſtram, quavis occaſione, juvandam propenſos experturi eſtis. Quapropter vos ſalutaribus monitis noſtris locum daturos confidimus; erit hoc cum in Patriam ac Rempublicam Chriſtianam (cujus meritò habenda eſt ratio,) amore & pietate dignum, tum ad pacem tranquillitatemque publicam retinendam maximè opportunum. Sin verò, (quod abſit) in veſtro propoſito conſiſtere vobis conſtitutum maneat, utique ipſimet haud difficulter exiſtimabitis, quod cum eo (quo diximus) modo in Regem Poloniæ & Magnum Ducem Lithvaniæ electi, nominati ac in publica Senatorum ac nobilium corona proclamati ſumus, adeoque hujus rei fama jam paſ-

ſim

ſim per univerſum ferè Orbem percrebuit, nos non ita facile hoc noſtrum quæſitum jus alteri ceſſuros, vel ut nobis eripiatur, paſſuros eſſe. quid autem inde ſecuturum ſit, vobis judicandum relinquimus. Interim benignè hortamur; ut majorem Patriæ veſtræ ac Chriſtianitatis rationem habere velitis, quàm ut eandem tot periculis ac calamitatibus, quæ alioquin imminere videntur, vos ultro ac ſine cauſa involviſſe dici poſſit. Et quia memoratæ literæ veſtræ, inter alia Turcarum quoque Principis mentionem faciunt, idcirco vos latere noluimus, nobis ante paucos dies ab eodem Principe, ſolennem pacis (ab eo tempore, quo priores octennales induciæ expiraturæ ſunt, nimirum à proximis calendis Januarii,) in alios VIII *annos prorogatæ confirmationem allatam eſſe, ut ne hoc loci ſit, quod vos, quominus in noſtram electionem condeſcendatis, terrere debeat. Quod reliquum, vobis benevolentiæ noſtræ ſtudia deferimus, ac benè valere cupimus. Datæ in Civitate noſtra Vienna, die* XXIV *Decembris Anno* MDLXXV.

Superba ea reſponſio Imperatoris viſa, non his modo, qui partes Stephani tuebantur, verùm qui pro Maximiliano vota tulere, ut ſenſim in partem Stephani tranſirent. Sed pertinacior Archiepiſcopus, ac nonnulli Cæſa-

rianarum partium, exprobrabant his inconſtantiam, cum ſecum nuper eadem ſenſiſſent, jam raptarentur in diverſa. Hæc partim per ſecretiora colloquia & delatores, partim per literas inſinuabant. Reſpondebant hi item; Non ſibi ineſſe inconſtantiam, ſed amorem Patriç, alios navarchorum rectà ad portum deducere navem, alios per erroneas vias & longos maris circuitus, cum utriſque idem portus pro meta ſit & ſcopo, alios ſecundi pellunt venti, alios licet artis nauticç gnaros adverſi & varii in varia rapiunt, ſe item alia ſentientes non inconſtantia, ſed erronea ſententiarum abripuerat opinio & vis, cum æquè unicam votis Reipublicç ſalutem quæſiviſſent, ac ii qui non longùm deliberantes tutiſsima arripuere conſilia, prudentis verò errores corrigere, & benè agi cum Republica, ubi, cum erratum fuerit, datur tempus corrigendi, nec illicò itur in præceps cum errore. Quid ni jam Reſpublica ruinam propè erat, cum Auſtriacus in Regem eligebatur? eoque magis fugiendus Princeps, quia potens & peregrinis viribus domeſticç libertati horrendus. Polo-

niam

niam verò quæritare non dites, ſed bonos rectores, à bonis ſalutem receptura, à potentibus periculum. Non Imperatorem, non Ducem aut Principem, ſed quicunque mortalium optimus crederetur, capiendum eſſe rectorem Reipublicæ, ſat ornamenti daturæ ei, quem reciperet Regem; an ergo pro Imperatore ultra ſentirent? qui necdum omnium voto Rex creatus aut approbatus, Genti, quę libera ſemper fuit & humanitate Regum frui didicit, imperioſos ſenſus ac ſuperbos literis inſinuaret, & vix paucorum ſententiis tactus deberi ſibi regnum crederet. Dari imo occaſionem liberè eligentibus Polonis, poſſe tanti Principis non moveri reſpectu, ſed ſola deligendi libertate & ratione, nec minas curare, dum tenerent arma. Imò titulus literarum non pro dignitate Ordinum dari viſus; Reverendiſſimos ac Illuſtriſſimos Ordines à Regibus, ſibi Dominis, appellari: Ab externo Principe ſereniſſimorum Ordinum titulum requiri; tum præſertim, cum mortuo Rege, Senatus & Equites Majeſtatem tantę Reipublicę ſua ferrent in perſona.

Annus Christi MDLXXVI.

HÆc & aliæ fuere rationes ab Imperatore descíscentium. Magnus subinde numerus armatæ Nobilitatis Senatorumve Andræjoviam confluxit. Publicè plerique fassi Maximilianæ Electionis errorem, itumque facilius in inaugurationem Stephani Bathorei, quæ partim per Legatos, partim per literas in provincias publicata, quę nomen Polonum colunt & capiunt imperium. Ad recipiendum adventantem Regem à Transylvania, dicti præcipui è Senatu, item ex Equestri ordine, tum alii, quibus imperatum, Annam Principem Cracoviam sequi. Quantum ad limitum securitatem oportuit, motio communis bellica indicta. Quo vero citiùs evocari possent, quique Palatinatus, Provinciales delegatos ad latus belli Ductorum tenuêre, qui incolas monerent de periculis. Sed Nobilitas ad bella evocata nullius imperio, quàm Regis subesse debet, tum verò quia Rex deerat. Dicti communi omnium assensu, tam generali Expeditioni, quàm noviter lectis cohortibus Duces,

Sta-

Stanislaus Gorka & Stanislaus Cikivius, Succamerarius Cracoviensis, quanquam non deerat Dux militum ordinarius, sed quo dividerentur arma, & authoritas unius nimia æqualitate inimica, cum præsertim purpura in ambiguo: Veteranus tamen miles Duci ordinario parere jussus, ac Podoliam sub præsidio tenere.

Quis credidisset Poloniam tantis ab intra motibus conflictatam libertatem hujus retinere potuisse quam nunc tenet? Bis enim certè in sui ibat ipsa spontè perniciem, vel cum incolam Regem (sine certo modo & lege imperandi) quæreret; vel cum Austriacum optaret. Aliis jam nunc (sed pressis) viveremus sub libertatibus, si uter horum imperaret. Dei potentis omninò opus illud, ac Matris ejus sanctissimę, Polonorum Patronę, non potuisse salvam fieri Rempublicam, nisi discordem ac planè insanientem: æquè Reipublicę salutare fuit, Equestrem Ordinem secessisse à Senatu, ac Senatum Equestris Ordinis priora decreta improbâsse, cum pariter Austriacus ac incola Princeps, cum periculo Polonorum, re-

regnaturus erat. Diſcordatum ergo omnium bono, propitiis fatis in Stephanum Bathoreum, bonum Principem, ſceptrum Polonum trahentibus. Non aliter poſt diutina interregnorum mala, concuſſam Rempublicam quieſcere oportuit, quàm ſub Rectore bono.

Donec totum legeris, ſuſtine tantiſper calculum,
Poſt libet;
Nigrum, albumve dederis? Ego feci, quod potui,

ANDREAS MAXIMILIANUS FREDRO
à Pleſzevice.

